

Bofelleskap i et bærekraftsperspektiv

En kvalitativ casestudie av Vindmøllebakken

Fride Spjelkavik Larsen

Masteroppgave i samfunnsgeografi ved Institutt for
sosiologi og samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2020

Ord: 49989

Bofelleskap i et bærekraftsperspektiv

En kvalitativ casestudie av Vindmøllebakken

© Fride Spjelkavik Larsen

2020

Bofellesskap i et bærekraftsperspektiv: En kvalitativ casestudie av Vindmøllebakken

Fride Spjelkavik Larsen

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

Flere av de norske storbyene forventer befolkningsvekst i årene fremover, og det er behov for nye boliger. Samtidig må den fremtidige boligutviklingen i større grad ivareta hensyn til både sosial og miljømessig bærekraft. Kollektive boformer er i dag lite utbredt i Norge, men i boligdebatten de siste årene har behovet for et større mangfold av boligtyper blitt mer fremtredende.

Denne oppgaven er en kvalitativ studie av *Vindmøllebakken bærekraftig bofellesskap* i Stavanger, et pilotprosjekt realisert etter "*Gaining by Sharing*"-modellen. Formålet med studien er å undersøke om Vindmøllebakken representerer en boform som kan tilrettelegge for et mer bærekraftig hverdagsliv gjennom å oppnå både sosiale og miljømessige gevinster. Med bakgrunn i dybdeintervjuer med beboere i Vindmøllebakken forsøker jeg å belyse hvordan beboerne opplever hverdagen i bofellesskapet, og hvordan de innretter seg i og anvender bofellesskapets strukturer. Dette ses i lys av intensjonene bak prosjektet og overordnede utfordringer for en bærekraftig by- og boligutvikling. Jeg undersøker beboernes opplevelse av det sosiale livet i bofellesskapet og ser nærmere på aspekter som fellesskap, sosial kapital og sosial inkludering. Jeg undersøker så hvorvidt bofellesskapet tilrettelegger for en overgang til mer miljøvennlige praksiser. Deretter ser jeg sosiale og miljørelaterte praksiser i sammenheng for å få en bedre forståelse av de mulighetene boformen tilrettelegger for.

Studien viser at bruk av fellesarealer og samhandling gir positive gevinster i form av fellesskap og sosiale bånd mellom beboerne. Miljøvennlige byggeløsninger, deling og fellesaktiviteter tilrettelegger for bærekraftige praksiser. Oppsummert viser studien at bofellesskapet er en boform som utløser andre synergier enn tradisjonelle nabolag ved å bringe beboere sammen i en sosiomateriell struktur som kan fremme et mer bærekraftig hverdagsliv.

Ved å tilrettelegge for praksiser som kan bidra til å redusere individuelt forbruk, men også skape sosiale bånd mellom mennesker i en urban kontekst, ser boformen dermed ut til å ha både sosiale og miljømessige gevinster. Samtidig er det sider ved boformen som kan være til hinder for en bred oppskalering i norsk kontekst. Det etterlyses blant annet et behov for kulturell og institusjonell forankring, offentlig støtte og nyvinning i en etablert byggebransje dersom dette skal bli en mer utbredt og tilgjengelig boform fremover.

Forord

Jeg vil først takke mine informanter for at de ville stille til intervju, uten dere hadde ikke denne studien vært mulig å gjennomføre. Jeg vil gi en stor takk til min veileder, Per Gunnar, for sin smittende entusiasme, faglige engasjement, og gode innspill under masterskrivingen. Takk for at jeg fikk skrive oppgave tilknyttet forskningssenteret INCLUDE, og for at jeg var så heldig å få stipend. Jeg ønsker å gi en stor takk til min familie og min samboer, for støtte, tålmodighet og oppløftende ord under en tidkrevende prosess. Takk til alle de andre studentene på masterprogrammet for den gode tiden i 3. etasje på Harriet Holters, og også for virtuelt samhold på Zoom gjennom våren 2020.

Fride Spjelkavik Larsen, Oslo, 2020

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Studiens formål og problemstillinger	2
1.2	Oppgavens disposisjon	4
2	Bakgrunn: utfordringer knyttet til bærekraftig byutvikling og boligplanlegging.....	6
2.1	Bærekraftsbegrepet.....	6
2.1.1	Miljømessig bærekraft.....	7
2.1.2	Sosial bærekraft	7
2.1.3	Økonomisk bærekraft	8
2.2	Den kompakte byen	9
2.3	Bærekraftige byer: Balansering av motstridende hensyn	10
2.3.1	Kritikk av den kompakte byen – fortetting til besvær?	11
2.4	Behov for nye måter å bo på?.....	12
3	Teoretisk rammeverk.....	14
3.1	En miljøvennlig boligmasse?.....	14
3.2	Bolig og sosial bærekraft.....	15
3.2.1	Sosialt fellesskap i byen	15
3.2.2	Nabofellesskap og bokvalitet i den kompakte byen	17
3.3	Kollektive boformer	19
3.3.1	Definisjoner og begrepsavklaring.....	19
3.3.2	Bofellesskapets historie og utbredelse.....	20
3.3.3	Hva kjennetegner et bofellesskap?	22
3.3.4	Hvem flytter til bofellesskap?.....	23
3.3.5	Bofellesskap og bærekraft	23
3.3.6	Bofellesskap i et miljøperspektiv	24
3.3.7	Bofellesskapets sosiale implikasjoner	25
3.4	Teoretiske perspektiver på sosial praksis	27
3.4.1	Bourdieu: Habitus, felt og kapital.....	28
3.4.2	Sosial praksisteori (SPT)	29
3.4.3	Forbruk og bærekraft.....	30
4	Metode og metodologi.....	33
4.1	En kvalitativ casestudie	33

4.1.1 Casestudie	33
4.1.2 Det kvalitative intervjuet	35
4.1.3 Utvalg og rekruttering av informanter	37
4.1.4 Intervjusituasjonen.....	38
4.1.5 Transkribering	40
4.1.6 Observasjoner	41
4.1.7 Dokumentanalyse	42
4.2 Analysestrategi	42
4.3 Etske betraktninger	44
4.3.1 Informert samtykke.....	44
4.3.2 Konfidensialitet	45
4.4 Forskerens rolle	46
4.5 Kvalitetssikring av oppgaven: Reliabilitet, validitet og overførbarhet.....	47
5 Presentasjon av Vindmøllebakken bærekraftig bofellesskap	49
5.1 Visjonen bak: Gaining by Sharing.....	49
5.2 Realisering av pilotprosjektet	51
5.3 Fysisk utforming.....	52
5.4 Sosioromlig kontekst: Transformasjonsområdet Stavanger Øst	53
6 Flyttemotiver, identitet og livsstil.....	56
6.1 Flyttemotiver	56
6.2 Livsstil og identitet	58
6.2.1 Beboerkarakteristikk.....	58
6.2.2 Urbanitet og kultur.....	60
6.2.3 Grønn identitet?	61
7 Vindmøllebakken i lys sosiale bærekraftaspekter	64
7.1 Det sosiale liv i Vindmøllebakken.....	64
7.1.1 Sosial interaksjon: fellesarealer og fellesaktiviteter	64
7.1.2 Sosial kapital og fellesskap.....	69
7.1.3 Å lære å leve sammen.....	72
7.1.4 Hvilken type fellesskap representerer Vindmøllebakken?	74
7.2 Beboerstabilitet.....	75
7.3 En inkluderende boform?	76
7.3.1 Mangfold og prisnivå.....	77

7.3.2 Integrasjon i nærmiljøet	79
8 Vindmøllebakken i et miljøperspektiv	80
8.1 Et grønt boligprosjekt	81
8.2 Bofellesskap – tilrettelegger for en grønn hverdag?	83
8.2.1 Fysisk utforming: Fellesfasiliteter	83
8.2.2 Utnyttelse av bofellesskapets fasiliteter: Deling	85
8.3 Grønn livsstil?	87
8.3.2 Endrede praksiser?	89
9 Sammenhengen mellom sosiale og miljørelaterte praksiser	95
9.1 Et praksisfellesskap?	95
9.1.1 Gaining by Sharing	96
9.1.2 Initiativtaking og kompetanse	98
9.2 Bofellesskapet som en mulighetsskapende sosiomateriell struktur	100
10 Fremtidens boform?	104
10.1 Fortetting med kvalitet?	105
10.1.1 Beboermedvirkning	107
10.2 Kulturelle barrierer	109
10.2.1 "Rebranding" av bofellesskapet?	110
10.3 Institusjonelle- og markedsbarrierer	111
10.4 Oppsummerende betraktninger	114
11 Konklusjon	115
11.1 Oppgavens hovedfunn	115
11.2 Oppgavens overførbarhet	119
Litteraturliste	120
Vedlegg	130

1 Innledning

Flere av de større byene i Norge forventer befolkningsvekst i årene fremover, og det er behov for nye boliger. Samtidig står vi ovenfor store klima- og miljøutfordringer som gjør at veksten i byene må skje på en måte som tar hensyn til planetens bæreevne. Nye boliger må derfor være fremtidsrettede og bidra til å redusere CO₂-utslipp fra materialbruk og byggeprosess, men også tilrettelegge for miljøvennlige mobilitetsmønstre og redusert energiforbruk etter at beboerne har flyttet inn. Den kompakte byen har i mange år vært den dominerende modellen i bærekraftig by- og boligutvikling (Næss m.fl., 2011). Samtidig har det i de siste årene vært debatt om hvordan bokvaliteter og felles goder kan sikres i fortetningsområder (e.g. Hanssen m.fl., 2015, Burton, 2000, Hofstad, 2015, Andersen og Skrede, 2017). Flere uttrykker en bekymring for redusert tilgang til rekreasjonsområder, manglende tilrettelegging for sosial interaksjon og deltakelse, lavere boligkvalitet og økte boligpriser som følge av høyere tomteutnyttelse. Et viktig spørsmål er derfor hvordan man kan bygge boliger og utvikle boligområder som svarer til både sosiale og miljømessige behov.

Kollektive boformer er i dag lite utbredt i Norge. De siste årene har det likevel blitt økt oppmerksomhet rundt behovet for et større mangfold av boligtyper på boligmarkedet, blant annet som følge av demografiske endringer med flere eldre, nye familiestrukturer og flere aleneboende i byene (Schmidt m.fl., 2013, Brochmann, 2012). Kollektive boformer utpekes som boligtyper som kan bidra til ressursbesparelser gjennom redusert boareal og økt deling, men også til sosial bærekraft gjennom å danne sosiale fellesskap, sikre beboermedvirkning og skape et mer inkluderende boligmarked (e.g. Eriksen, 2012, Williams, 2008).

Denne oppgaven er en kvalitativ casestudie av Vindmøllebakken bærekraftig bofellesskap, et kollektivt boligprosjekt i bydel Storhaug i Stavanger. Vindmøllebakken er pilotprosjekt for en ny boligmodell på det kommersielle boligmarkedet med navnet "Gaining by Sharing" (heretter GbS). Modellen kombinerer et fokus på bærekraftige arkitektoniske og fysiske løsninger med ambisjon om å sikre livskvalitet og fellesskap for beboerne. Målet er at man gjennom deling skal kunne redusere karbonavtrykk samtidig som man oppnår en sosial gevinst (GbS udatert,a).

1.1 Studiens formål og problemstillinger

Formålet med denne studien er å undersøke om Vindmøllebakken er et boligprosjekt som kan tilrettelegge for et bærekraftig hverdagsliv gjennom å oppnå både sosiale og miljømessige gevinster. Er dette en boform som kan svare til behovet for en miljø- og klimavennlig boligutvikling, og samtidig ivareta hensynet til bybeboeres trivsel og livskvalitet?

Kollektive boformer er lite utbredt i Norge, og følgelig er det også få studier som undersøker hverdagslivet i norske bofellesskap. Det meste av den norske litteraturen om temaet bygger på erfaringer fra bofellesskap i andre land. Et formål med oppgaven er derfor å undersøke hvorvidt funn og konsepter fra denne litteraturen også er relevant i en norsk kontekst. Flere karakteristikk ved det norske boligmarkedet og etablerte boligpreferanser, hvor eneboligen har en sterk posisjon, kan ha innvirkning for hvordan den kollektive boformen mottas her. Jeg ønsker derfor å bidra til å belyse boformens potensial i en norsk byutviklingskontekst.

Med denne studien vil jeg altså gå i dybden på det som er et lite utbredt fenomen i Norge. Jeg ønsker å få en forståelse av hva som ligger bak beboernes valg om å flytte til Vindmøllebakken, hvordan de opplever hverdagen i bofellesskapet, og hvorvidt de opplever gevinster ved å bo på denne måten. Jeg vil så se beboernes beskrivelser og fortellinger i lys av prosjektutviklernes ambisjoner for prosjektet, og i sammenheng med overordnede føringer for en bærekraftig byplanlegging. For å få mer kunnskap om hvordan man kan utvikle bærekraftige og velfungerende boligområder, er det viktig å få en bedre forståelse av hva som er viktig i beboernes hverdag, og hva som påvirker deres daglige praksiser og handlemønstre. Oppgavens overordnede problemstilling lyder derfor som følger:

Representerer Vindmøllebakken en boform som tilrettelegger for et mer bærekraftig hverdagsliv i den kompakte byen?

I arbeidet med denne problemstillingen vil jeg se på Vindmøllebakken-prosjektet i lys av både miljømessige og sosiale bærekraftsaspekter. For å undersøke ulike sider ved hverdagslivet i bofellesskapet og hvilke implikasjoner disse har for ulike aspekter ved sosial og miljømessig bærekraft, vil jeg blant annet benytte teoretiske perspektiver om sosial praksis. Et viktig formål med oppgaven er å undersøke samspillet mellom boligstruktur og hverdagsliv, og

hvilke typer praksiser Vindmøllebakken som en sosiomateriell struktur, muliggjør eller fremmer. For å besvare hovedproblemstillingen har jeg formulert tre underproblemstillinger:

- *På hvilke måter ivaretar prosjektet Vindmøllebakken hensynet til sosial bærekraft?*

Sosial bærekraft er vidt begrep, og som følge av begrensninger i oppgavens omfang har jeg her valgt å se spesielt på sosial bærekraft i form av fellesskap og sosial kapital, og sosial inkludering. Dette innebærer blant annet en undersøkelse av de sosiale relasjonene som etableres i bofellesskapet, hvordan beboerne samhandler i hverdagen, og i hvilken grad boformen ivaretar hensyn til sosial inkludering.

- *På hvilke måter bidrar Vindmøllebakken til en overgang til mer miljøvennlige praksiser?*

Med denne underproblemstillingen ønsker jeg å undersøke hvilke følger flyttingen til Vindmøllebakken har for beboernes hverdagslige forbrukspraksiser. Jeg vil undersøke hvordan bofellesskapets fysiske utforming virker inn på dette, samt hvilken innvirkning samhandling mellom beboerne har for å etablere miljøvennlige praksiser.

- *Hvilke sammenhenger oppstår mellom sosiale og miljørelaterte praksiser blant beboerne i Vindmøllebakken?*

Jeg setter søkelyset på sammenhengene mellom fellesaktiviteter og bruk av fellesarealene i bofellesskapet, de sosiale relasjonene mellom beboerne og miljørelaterte praksiser. Jeg vil undersøke hvorvidt disse kan ha en forsterkende effekt på hverandre og hvilken betydning en felles intensjon har for bofellesskapet.

To tidligere masteroppgaver har brukt Vindmøllebakken som case. Lægreid (2017) undersøker om prinsipper fra *økologisk økonomi* kan benyttes i utviklingen av et bærekraftig bofellesskap. Hun finner at økologisk økonomiske verdier har vært tilstede i utviklingen av prosjektet, og studien vektlegger hvordan aktørene bak GbS representerer en kontrast i en konservativ byggenæring. Eldøy (2019) fokuserer i sin oppgave på brukervedvirkningsprosessen i Vindmøllebakken. Han undersøker intensjonene bak medvirkningen, gjennomføringen, og hvilke virkninger dette har fått for prosjektet. Han

finner at brukermedvirkningen har vært en positiv opplevelse for beboerne, og at prosessen først og fremst har hatt positive sosiale effekter ved at beboere har blitt kjent med hverandre. Læg Reid sin studie ble utført før byggingen av Vindmøllebakken hadde startet, mens Eldøy intervjuet beboere under eller rett etter innflytting. Eldøy og Læg Reid etterspør i sine oppgaver videre forskning på hvordan bofellesskapet fungerer i praksis.

Jeg vil presisere at jeg i analysen hovedsakelig vil fokusere på Vindmøllebakken som realisert pilotprosjekt, og mindre på utviklingen av GbS-modellen og brukermedvirkningsprosessen i forkant, som de nevnte masteroppgavene har undersøkt. Dette er fordi jeg er opptatt av hvordan sosiale og miljøvennlige praksiser arter seg i hverdagen i bofellesskapet. I stedet for å gå i dybden på selve prosjektfasen, vil jeg undersøke det faktiske resultatet, når modellen har blitt til et ferdigstilt boligprosjekt. For mer inngående analyser av GbS-modellen samt Vindmøllebakkens planleggings- og utbyggingsfase viser jeg til Læg Reid (2017) og Eldøy (2019).

1.2 Oppgavens disposisjon

Kapittel 2 utgjør bakgrunnen for oppgavens tema. Her tar jeg for meg konseptet bærekraftig byutvikling og de tre bærekraftsdimensjonene. Jeg presenterer deretter den kompakte byen, og diskuterer utfordringer og konflikter som kan oppstå mellom de ulike hensynene en bærekraftig by- og boligutvikling skal ivareta.

I kapittel 3 presenteres begreper og konsepter som til sammen utgjør oppgavens teoretiske rammeverk. I første del diskuteres boligen i et bærekraftsperspektiv, hvor jeg ser nærmere på forståelsen av en miljøvennlig bolig, for så å se på hvilken rolle boligen har for det sosiale livet i byen. Deretter presenteres litteratur om bofellesskap med et spesielt fokus på hvordan denne boformen kan bidra til en mer bærekraftig boligutvikling. I andre del presenteres sosial praksisteori, som vil anvendes som analytisk verktøy i analysen.

I kapittel 4 vil jeg presentere og diskutere de metodiske valg jeg har tatt i gjennomføringen av studien. Jeg redegjør for valget av en kvalitativ metode med dybdeintervjuer som hovedstrategi for datainnsamling. Jeg diskuterer så de utfordringene som en kvalitativ fremgangsmåte innebærer, samt etiske utfordringer tilknyttet forskningsprosessen. Avslutningsvis diskuterer jeg hvilken betydning de metodiske valgene og studiens fremgangsmåte har for studieresultatenes validitet, reliabilitet og overførbarhet.

I kapittel 5 vil jeg gi en kort presentasjon av Vindmøllebakken bærekraftig bofellesskap og GbS-modellen. Jeg vil så plassere Vindmøllebakken i en sosioromlig kontekst gjennom en kort beskrivelse av bydel Storhaug og området Vindmøllebakken ligger i.

Kapittel 6, 7, 8, 9 og 10 utgjør oppgavens analysedel. I kapittel 6, det innledende analysekapittelet, presenteres informantenes begrunnelser for å ha flyttet til Vindmøllebakken. Videre belyser jeg ulike sider ved informantenes identitet og livsstil og ser disse i sammenheng med deres bostedsvalg. Kapittel 7 omhandler sosiale aspekter ved boformen. Her undersøker jeg hvordan beboerne opplever det sosiale livet i bofellesskapet, og hvilken betydning bofellesskapet har for etablering av fellesskap og sosial kapital og trivsel. I kapittel 8 ser jeg på bofellesskapet i et miljøperspektiv, og undersøker hvorvidt Vindmøllebakken-prosjektet tilrettelegger for bærekraftige hverdagspraksiser. I kapittel 9 undersøker jeg hvilke synergier og sammenhenger som eksisterer mellom sosiale og miljørelaterede praksiser i Vindmøllebakken, og de mulighetene selve bofellesskapsformatet representerer.

Kapittel 10 er et avsluttende analysekapittel hvor jeg ser på caset i et mer overordnet perspektiv, og diskuterer muligheter og barrierer for at dette skal bli en mer utbredt boform. I kapittel 11 besvares problemstillingene og det gis en oppsummering av oppgavens viktigste funn. I denne delen vil jeg også vurdere oppgavens relevans og overførbarhet, samt komme med innspill til videre forskning.

2 Bakgrunn: Utfordringer knyttet til bærekraftig byutvikling og boligplanlegging

2.1 Bærekraftsbegrepet

Konseptet "bærekraftig utvikling" ble allment kjent og institusjonalisert gjennom publiseringen av Brundtland-kommisjonens rapport *Vår Felles framtid* fra 1987 (Purvis m.fl. 2018). Her defineres bærekraftig utvikling slik: "Utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov." (Brundtland og Dahl, 1987:42). Som grunnlag for begrepets relevans finner man tanken om at dagens utnytting av naturressurser, forringelse av økosystemer og miljøforurensning må endres hvis man skal ivareta forutsetningene for menneskers liv og velferd på planeten (Næss, 2000). I ettertid har det blitt vanlig å forstå bærekraftig utvikling som bestående av tre ulike dimensjoner: En miljømessig, en sosial og en økonomisk dimensjon (Purvis m.fl, 2018). En bærekraftig utvikling skal både bevare miljøet ved å ta hensyn til planetens bæreevne, sikre sosial rettferdighet og økonomisk vekst (Dryzek, 2013:159).

Samtidig er bærekraftig utvikling et omdiskutert konsept som har møtt en del kritikk (e.g. Swyngedouw, 2009). Kritikere legger særlig vekt på hvordan begrepet er så vidt at det kan romme et stort mangfold av synspunkter og ideologier. Dette har ført til at begrepet brukes i mange forskjellige sammenhenger og av mange ulike aktører, med en risiko for at innholdet "vannes" ut (Næss. 2000:1). Til tross for bredden av ulike forståelser så har bærekraftig utvikling blitt en dominerende diskurs innen dagens miljøpolitikk, og Dryzek (2013:149) mener derfor at begrepet i seg selv ikke bør forkastes.

Den store innflytelsen som Brundtland-kommisjonens rapport fikk resulterte i at bærekraftig utvikling raskt ble adoptert og tilpasset byer med begreper som "sustainable cities" og "sustainable urban development" (Andersen og Skrede, 2016:581). Videre vil jeg presentere noen hovedlinjer i forståelsen av de tre bærekraftsdimensjonenes betydning i en urban kontekst.

2.1.1 Miljømessig bærekraft

Miljømessig bærekraft handler om at vi som mennesker må ta hensyn til naturens bæreevne i vår utnytting av dens ressurser. Menneskelig aktivitet har resultert i tap av biologisk mangfold, global oppvarming og lokal miljøforurensning. En bærekraftig utvikling innebærer derfor at planetens økosystemer og deres funksjonalitet opprettholdes, artsmangfoldet bevares, klimaendringer forhindres og overforbruk av ressurser unngås (Foladori, 2011). Det er nettopp disse miljø- og klimahensynene som lenge har vært tette knyttet til bærekraftsbegrepet, og som også lenge har hatt den mest fremtredende rollen i bærekraftig byutvikling (Hemmersam, 2012). Ideen om byen som både årsak og løsning på miljøutfordringer er utbredt i litteratur om byplanlegging og bærekraftige transformasjoner (Grimm m.fl., 2008). Ifølge FNs bosetningsprogram (UN-Habitat) konsumerer byer så mye som 78 prosent av verdens energi og står for 60 prosent av alle CO₂-utslipp (FN, 2019). Å redusere byenes økologiske fotavtrykk, som sikter til landareal og ressurser som kreves for å opprettholde den menneskelige aktiviteten i byene, er derfor sentralt (Rees, 1997 i Hall og Barrett, 2012:307). Omforming av eksisterende områder og utvikling av nye bærekraftige infrastrukturer i byene blir ansett for å være avgjørende i overgangen til bærekraftige samfunn.

2.1.2 Sosial bærekraft

Det finnes ikke én etablert definisjon av sosial bærekraft (Dempsey m.fl. 2011, Boyer m.fl., 2016). Konseptet har blitt kritisert for å være vagt, og har blitt omtalt som den "svakeste" av de tre bærekraftspillarene (Boyer m.fl., 2016:1). Foladori (2011:505) beskriver hvordan sosial bærekraft i flere år hovedsakelig ble knyttet til å redusere fattigdom og global befolkningsvekst, mens en i senere tid har viet mer oppmerksomhet til aspekter som "social equity", livskvalitet og sosial deltakelse.

Dempsey m.fl. (2011) har forsøkt å konseptualisere sosial bærekraft og hva dette innebærer i en urban kontekst. I sin litteraturgjennomgang kartlegger de mange forskjellige faktorer som knyttes til begrepet, hvorav sosial inkludering, sosial kapital, trygghet, deltakelse og lokaldemokrati, helse, livskvalitet og trivsel, tilhørighet, utdanning, boligkvalitet og lokal miljøkvalitet er noen. Dette viser at sosial bærekraft er et paraplybegrep som rommer et mangfold av aspekter. Dempsey m.fl. (2011) trekker frem "*social equity*" og "*sustainability of community*" som to hovedkomponenter for sosial bærekraft.

"Equity"-begrepet er vanskelig å oversette direkte til norsk, men handler om å sikre like muligheter og tilgang for alle til å delta sosialt, politisk eller økonomisk i samfunnet. Dette innebærer dermed et fravær av sosial eller miljømessig ekskludering eller diskriminering (Dempsey m.fl. 2011:292). Tilgjengelighet blir ansett som en viktig indikator for å måle "social equity" og sikter blant annet til beboernes tilgang til felles goder som butikker, grøntarealer, kulturtilbud og utdanning. Tilgangen til gode boliger trekkes også frem, hvor både fysisk standard og bokostnader er viktig (Dempsey m.fl., 2011:293). Urban sosial bærekraft vil derfor i stor grad handle om å skape sosialt rettferdige byer (Andersen og Røe, 2017).

"Sustainability of community" er et mer diffust konsept, og kobles til andre begreper som sosial kapital, sosial samhörighet og sosial inkludering. Dempsey m.fl. (2011) anvender konseptet på nabolagsnivå, hvor dette vil innebære beboerstabilitet og en opprettholdelse av sosial interaksjon og nettverk mellom beboerne. I tillegg er stolthet og stedstilhörighet, trygghet og sikkerhet, og deltagelse i lokale aktiviteter tre andre dimensjoner ved begrepet. De oppsummerer hvordan konseptet dermed omhandler "de kollektive aspekter ved hverdagslivet" (Dempsey m.fl., 2011:294).

Disse to konseptene viser hvordan sosial bærekraft både rommer aspekter som bidrar til opprettholdelsen av større fellesskap, og samtidig hensyn som skal ivareta enkeltindividers livskvalitet (Bramley og Power, 2009:31). Dette poengteres også av Schmidt (2014:12) som beskriver hvordan sosial bærekraft både omhandler hvordan beboerne opplever eget bomiljø og hvordan det kan vurderes ut fra flytting og boligmassens sammensetning.

2.1.3 Økonomisk bærekraft

Den økonomiske bærekraftsdimensjonen likestilles i mange tilfeller med økonomisk vekst og produktivitet (Foladori, 2011). Flere problematiserer derimot det de mener er en iboende uoverensstemmelse mellom *bærekraft* og *økonomisk vekst*, og vektlegger hvordan produksjon og forbruk må begrenses for å ikke overskride jordas bæreevne. Denne tankegangen presenteres blant annet av teoretiske perspektiver rundt "*degrowth*" (Broto m.fl., 2012:855). I kontrast til dette står *økologisk modernisering*, som betegner troen på at en "grønn" markedsøkonomi kan inkorporere negative miljøeffekter i produksjonskostnader eller bøtelegge disse gjennom skatteordninger og lovgivning (Hall og Barrett, 2012:309).

I en urban kontekst vil den økonomiske dimensjonen knyttes til å opprettholde produksjonsnivå og avkastning til virksomhetene som finner sted i byen i et langsiktig

perspektiv (Jones m.fl., 2009). Internasjonalisering av markeder har resultert i en økt konkurranse mellom byene om å tiltrekke seg selskaper og kapital, med en dreining mot kunnskapsintensive bransjer. Å lokke til seg høyt utdannede og "kreative" individer gjennom markedsføring og "branding" av byen har blitt ansett for å være et viktig ledd i denne agendaen. Sentrumsfornyelse, havnefrontutvikling og kultursatsning er noen av virkemidlene som benyttes i den entreprenørpolitiske byutviklingen for å gjøre byer attraktive (Røe, 2015). Å fokusere på bærekraft, 'grønn' byutvikling og innovasjon har etter hvert også blitt et mål. I noen tilfeller vil derfor tiltak for å gjøre byene mer miljø- og klimavennlige sammenfalle med politiske strategier for å skape økonomisk vekst (Hemmersam, 2012:129, Andersen og Skrede, 2016:585). Jeg vil presisere at jeg i denne oppgaven fokuserer i liten grad på den økonomiske bærekraftsdimensjonen.

2.2 Den kompakte byen

Mens definisjoner og prinsipper for bærekraftig byutvikling gir et bilde på hvilke komponenter som bør være til stede i en bærekraftig by, så må disse prinsippene omsettes til konkrete tiltak gjennom arealplanlegging og utbygging. I Norge og store deler av den vestlige verden har idealet om *den kompakte byen* etterhvert blitt en dominerende strategi for å oppnå en bærekraftig byutvikling. Et viktig bidrag til institusjonaliseringen av konseptet kom med EUs *Green Paper on the Urban Environment* publisert i 1990 (Welbank, 1996). I rapporten presenteres den kompakte byen som foretrukket urban form i et miljøperspektiv, og som et motstykke til desentraliserte og bilbaserte bystrukturer (EU Commission, 1990:40). En fortettet bystruktur med tydelig grense mot byens omland, et godt utviklet offentlig transportnettverk og samlokalisering av bolig, arbeidsplasser og servicetilbud anses for å være kjernen i den kompakte byen (OECD, 2012 i Hanssen m.fl., 2015:15). En slik struktur vil kunne redusere bilavhengighet og øke gange- og sykkelbruk ved å tilby kortere distanser mellom fasiliteter. I tillegg kan en høy befolkningstetthet bidra til å opprettholde godt utviklede offentlige transportnettverk (Davoudi og Sturzaker, 2016).

Kompakt byutvikling ble tidlig på 90-tallet fremmet som anbefalt strategi i Norge, hvor byutviklingen hadde vært preget av spredning som følge av privatbilens inntog på 60-tallet. Prosjektet "Natur- og miljøvennlig tettstedsutvikling" (NAMIT) var et viktig bidrag til at fortetting ble arealstrategi i norske bykommuner (Guttu, 2003). Fortetting defineres som "byggevirkosomhet innenfor dagens tettstedsgrænse som fører til høyere eller mer effektiv

arealutnyttelse" (St.meld. nr. 31, 1992-1993 i Hanssen m.fl., 2015:16). Mens det tidligere primært var fokus på å fortette i bysentrum, så har fortetting i form av *knutepunktutvikling* blitt en viktig strategi de siste årene (Hanssen m.fl., 2015:17). Å plassere boliger, arbeidsplasser og andre fasiliteter nært knutepunkter for offentlig transport kan redusere bilbruk og dermed klimagassutslipp fra transportsektoren (Davoudi and Sturzaker, 2017). En kompakt bystruktur gir også mindre belastning på naturområder, landbruksareal og økosystemer, som i større grad kan forbli uberørte (Hanssen m.fl., 2015).

Den kompakte byplanmodellens fokus på hvordan romlig organisering og transportinfrastruktur kan bidra til reduserte utslipp gjør at den miljømessige dimensjonen ved bærekraftig utvikling blir fremtredende. Flere har ønsket at man også i større grad skal fokusere på hensyn til lokal kontekst, befolkningens preferanser og de sosiale konsekvensene av fortettingsstrategien (Hemmersam, 2012).

2.3 Bærekraftige byer: Balansering av motstridende hensyn

Campbell (1996) diskuterer i den mye refererte artikkelen "*Green cities, Growing cities, Just cities?: Urban planning and the contradictions of sustainable planning*" risikoen for at selve målet om bærekraftig utvikling er så altomfattende at det blir vanskelig å operasjonalisere. I en planleggingskontekst er det derfor nødvendig å omsette dette til konkrete mål og tiltak.

I internasjonale organisasjoner og institusjoner anses de tre bærekraftsdimensjonene som likeverdige (Lehtonen, 2004), men i praksis vil det ofte oppstå avveininger mellom disse. Campbell (1996) diskuterer videre konfliktene som kan oppstå mellom ambisjoner om å oppnå en grønn og miljøvennlig by, fremme økonomisk vekst og arbeide for sosial rettferdighet. Han påpeker at planleggere i realiteten ofte må fokusere på relativt snevre og spesifikke mål, som for eksempel å sikre større grøntareal eller øke avkastning fra eiendomsskatt.

Andersen og Skrede (2016) diskuterer denne problematikken i en norsk planleggingskontekst. De påpeker Oslo kommunes utfordringer med å omgjøre bærekraftsidealer nedfelt i kommuneplanen om til praksis. Motstridende interesser blant planleggere og politikere på den ene siden og utbyggere på den andre siden resulterer ofte i kompromisser som går på bekostning av sosiale bærekraftshensyn. Farreny m.fl. (2011)

beskriver også hvordan miljømessig bærekraft ofte må skje innenfor rammene av økonomisk eller finansiell bærekraft.

Boyer m.fl. (2016) ser nærmere på hvordan sosial bærekraft forstås og plasseres i forhold til de andre dimensjonene. De påpeker at sosial bærekraft noen ganger forstås som en begrensning eller restriksjon på økonomiske eller miljømessige aspekter (Boyer m.fl. (2016:5). Sosial bærekraft kan imidlertid også betraktes som en betingelse eller grunnlag for økonomisk og miljømessig bærekraft. Et eksempel er hvordan sterke sosiale bånd kan gi miljøgevinster ved at man fører en mindre ressurskrevende livsstil gjennom deling og samarbeid. Å investere i sosiale nettverk og fokusere på fellesskap og trivsel kan dermed gi økonomisk og miljømessig vinning for lokalsamfunn (Boyer m.fl. 2016:7-8).

2.3.1 Kritikk av den kompakte byen – fortetting til besvær?

Næss m.fl. (2011:136) beskriver hvordan den kompakte byen har blitt en hegemonisk diskurs innen norsk byplanlegging. Utover 2000-tallet har likevel fortetningspolitikken blitt gjenstand for en økende kritikk, og konfliktene som kan oppstå mellom sosiale, miljømessige og økonomiske hensyn har blitt et sentralt omdreiningspunkt i debatten (Næss m.fl., 2015).

Samtidig som høy tetthet i byer blir ansett som gunstig for ivaretagelse av biologisk mangfold og større sammenhengende naturområder, så taler behovet for daglig rekreasjon og lek for en bystruktur med integrerte grøntområder (Næss, 2000). Tilgangen til rekreasjons- og grøntarealer har blitt redusert i de største byene i landet de siste årene, og flere uttrykker bekymring for at *felles goder* trues av en fortetningsagenda (Hanssen m.fl., 2015:22). Konsentrasjon av bolig, næringsliv og transporttilbud vil også kunne medføre en konsentrasjon av lokale miljøproblemer som støy, svevestøv og dårligere luftkvalitet (Næss, 2000). Hvis fortettingen konsentreres i enkelte områder, kan dette resultere i en ujevn fordeling av eventuelle negative konsekvenser, og at noen befolkningsgrupper berøres mer enn andre. Samtidig viser studier at tettere urbane strukturer ofte har en positiv innvirkning på befolkningens tilgang til butikker, tjenester og andre fasiliteter, og flere får også bedre tilgang kollektivtransport (Bramley og Power, 2009, Schmidt, 2015).

Hofstad (2015) problematiserer hvordan markedet, og ikke hensyn til sosial bærekraft og folkehelse, i stor grad setter agendaen for dagens byutvikling. De sosiale målsettingene forblir ofte på et prinsipielt nivå der innflytelsen på konkrete prosjekter er mangelfull. Et eksempel på dette er Bjørvika-utbyggingen i Oslo som ble visualisert som et sosialt bærekraftig og inkluderende transformasjonsprosjekt, men hvor Andersen og Røe (2017)

finner at de sosiale hensynene i liten grad har blitt ivaretatt. En kompakt og arealeffektiv boligutvikling har gjort det mulig for grunneiere og utbyggere å øke utnyttelsen og dermed avkastningen på tomter, og Næss m.fl. (2015:47) beskriver hvordan miljøagendaen i dette tilfellet har vært med på å legitimere den høye utnyttelsen.

Samtidig har mindre og tettere boliger ført til bekymring rundt bokvaliteten i den tette byen, og studier viser også at fortetting kan bidra til å presse boligprisene opp (Dale og Newman, 2009, Burton, 2000). *Bokvalitet* sikter både til kvaliteter ved selve boligen, men også til kvaliteter ved bomiljø, bebyggelse og uterom, samt kvaliteter på et større områdenivå (Schmidt, 2014:12). Viktigheten av å tilrettelegge for god livskvalitet og trivsel for bybeboerne har derfor fått økende oppmerksomhet i den bærekraftige byutviklingsdebatten (Hofstad, 2015). De siste årene har det også blitt et større fokus på ensomhet i samfunnsdebatten. Dette oppfattes som et alvorlig samfunnsproblem som kan medføre dårligere livskvalitet for enkeltindividet, og i 2019 la Regjeringen fram en egen strategi for å forebygge ensomhet (Meld. St. 19 (2018-2019)). Graden av opplevd ensomhet henger blant annet sammen med boforhold, da aleneboende er mer ensomme enn de som bor med andre (SSB, 2017). Jeg vil gå nærmere inn på diskusjonen rundt bokvalitet og sosial bærekraft i neste kapittel.

2.4 Behov for nye måter å bo på?

Kollektive boformer har i de senere år blitt trukket frem i debatter om dagens boligmarked og hvordan vi skal bo fremover (E.g. Brochmann, 2012, Martens og Moe, 2018, Eckersberg, 2018, Landmark, 2018). Kollektive boformer presenteres som boligtyper som kan svare på flere samfunnsutfordringer. Studier av bofellesskap og bokollektiv viser at disse kan resultere i reduserte utslipp gjennom både arealbesparelser og bruk av miljøvennlig teknologi, men også ved at beboerne etablerer energibesparende praksiser (Williams, 2008, Marckmann m.fl., 2012). I tillegg viser studier at beboere i bofellesskap opplever å ha støttende nettverk og gode sosiale relasjoner (Ruiu, 2016, Schmidt, 2002). Dette kan også bidra til avlastning og mindre stress i hverdagen (Marckmann m.fl., 2012).

Andelen husholdninger med kun én person har økt i Norge de siste tiårene, og i 2019 gjaldt dette over 38 prosent av husholdningene. I de større byene er andelen enda høyere (SSB, 2019a). Samtidig som at dette kan sies å være en areal- og ressurskrevende trend, så kan dette også være et bomønster som kan bidra til økt ensomhet. Alternative boformer

trekkes derfor frem som mulige løsninger. Samtidig påpeker blant annet Brochmann (2012) hvordan det eksisterer mange motforestillinger mot kollektive boformer i det norske samfunnet. Å bo i enebolig har lenge vært en foretrukken boform blant nordmenn og også den mest utbredte boformen i Norge (Løwe, 2002, SSB, 2019b:34). Flere karakteristikk ved det norske boligmarkedet og innbyggernes boligpreferanser, kan derfor ha innvirkning for hvordan denne boformen mottas her.

Samtidig har delingsøkonomien fått større fotfeste i samfunnet de siste årene, også i boligsektoren (Gabrielsen, 2017). Mens AirBnB er et eksempel på en eldre og veletablert plattform, så har det også dukket opp nye former for deling som i større grad fokuserer på samhandling og fellesskap. Et eksempel er OBOS mobilapplikasjon Nabohjelp som gjør det enklere for naboer å låne av hverandre og bistå hverandre med tjenester i hverdagen. Det er også flere nye boligprosjekter som inkluderer fellesarealer i boligkompleksene, hvor Selvaag Bolig Pluss er et eksempel (Martens og Moe, 2018).

Det har også blitt et større fokus på beboerinvolvering de siste årene og hvordan dette kan resultere i en opplevelse av økt bokvalitet. Private utbyggere har ofte stor makt i de enkelte boligprosjektene, og studier viser at få tilrettelegger for beboermedvirkning som går ut over lovens minstekrav (Hanssen, 2015). I utviklingen av bofellesskap og bokollektiv er beboerne ofte involvert fra start eller tidlig i prosjektfasen (Schmidt, 1991, Lietaert, 2010). Beboerne får dermed større påvirkningskraft til å påvirke utformingen av egen bolig.

3 Teoretisk rammeverk

Oppgavens teoretiske rammeverk er todelt. Første del består av en overordnet diskusjon av hvordan boligen har blitt forstått i et bærekraftsperspektiv, før jeg går nærmere inn på bofellesskapet som boform og dens betydning i denne konteksten. Dette gir et mer deskriptivt og strukturorientert bilde av boligen, og det er også viktig å få en forståelse for hvordan folk innretter seg i og anvender denne typen boliger. I andre del presenteres derfor teoretiske perspektiver på sosial praksis, som jeg anvender i min analyse av hverdagslige praksiser i bofellesskapet og hvilken betydning disse har for både sosiale og miljømessige bærekraftsaspekter.

3.1 En miljøvennlig boligmasse?

Sammenhengen mellom boligform og energiforbruk har blitt et etablert tema i bærekraftig byutvikling. I de fleste europeiske land står boligsektoren i dag for en tredjedel av det totale energiforbruket (Eurostat, 2011, i Marckmann m.fl., 2012:414), og dette gjelder også i Norge (Olstad, 2012). Hvor stort energiforbruket er varierer med boligtype. Generelt så har blokker og rekkehus et lavere energiforbruk tilknyttet oppvarming enn eneboliger grunnet lavere varmetap og mindre størrelse. Rekkehus og blokker krever også mindre grunnareal per boenhet og kan dermed bidra til økt tetthet i den større bygningsmassen (Næss, 2000).

Utover boligtype har også materialvalg følger for energibruk og klimagassutslipp tilknyttet boligbyggingen. Trebaserte materialer har vesentlig lavere utslipp enn bygninger i betong, og Miljødirektoratet anbefaler derfor økt bruk av tre i byggenæringen. I storbyene bygges det derimot ofte i betong. Dette gjelder særlig for blokker, som i utgangspunktet er mindre energikrevende enn eneboliger. Sæther og Merok (2018:103) poengterer derfor at økt mengde CO₂-utslipp knyttet til produksjon av bygningsmaterialer er en negativ bieffekt av fortetting og knutepunktutvikling. De beskriver bruken av trebaserte materialer i urban boligutbygging for å være på nisjenivå, mens bruk av betong og stål fortsatt dominerer markedet.

Hemmersam (2012:121) argumenterer for at en i etterkant av Brundtlandrapporten har sett en tydelig teknologiorientert tilnærming til bærekraftig byplanlegging der målbarhet og "performance" står sentralt. Han trekker frem grønne bygg og sertifiseringsordninger som eksempel på dette. Sertifiseringsordninger som LEED og BREEAM premierer konstruksjoner

som har energieffektive løsninger, bruker miljøvennlige materialer og som skaper sunne innneklima. Samtidig har slike ordninger også mottatt en del kritikk, blant annet for å kunne bidra til økte boligpriser og for å være for fokuserte på avanserte teknologiske løsninger. Miljøsertifiseringer har også blitt kritisert for å ha et begrenset potensial til å skape større bærekraftstransformasjoner, da prosjektene ofte er få og eksklusive. I tillegg kan dette føre til at bygninger stemples som miljøvennlige til tross for at de har en ugunstig plassering med høyt transportbehov (Holden m.fl., 2016:3).

Hollands (2016) er blant de som argumenterer for at teknologi i seg selv ikke er en løsning på miljøutfordringene og at en sosio-politisk forståelse av den bærekraftige byen er viktig. Økolandsbyer, Transition Towns og andre "intentional communities" står delvis i kontrast til de teknologi- og "performance"-orienterte tilnærmingene. Disse kan karakteriseres som mer *ideologiske* (Downton, 2009:352), hvor tilgang til felles goder og sosial rettferdighet tillegges mer vekt. Chatterton (2013) benytter begrepet «post-carbon city» om en mer holistisk tilnærming til transformasjonen mot bærekraftige byer, hvor sosial og økonomisk rettferdighet og livskvalitet får en større rolle. Her vektlegges hverdagslivet, atferdsendringer, medvirkning og hensyn til lokalsamfunnet i større grad.

3.2 Bolig og sosial bærekraft

Diskusjoner rundt effektene av boligens og boligområdenes fysiske utforming på reduksjon av klimagassutslipp og energiforbruk knyttes til den miljømessige bærekraftsdimensjonen. Samtidig spiller boligen og omkringliggende boligområde viktige roller for aspekter ved sosial bærekraft, hvor ambisjoner om å skape boligområder som representerer en bedre organisering av det urbane liv, og som kan resultere i sosiale gevinster er sentrale mål (Holden m.fl., 2016.) Nabolaget betraktes som et viktig grunnlag i dannelsen av sosiale fellesskap, samtidig som sosiale fellesskap i seg selv er sentrale i å forme og opprettholde nabolag (Holden m.fl., 2016:1) og dermed bidra til "sustainability of community" (Dempsey m.fl., 2011). Før jeg går inn på dagens debatt rundt sosiale fellesskap i byen, vil jeg først gi et kort historisk tilbakeblikk på noen hovedmomenter i diskusjonen av hvordan det sosiale livet utspiller seg i en urban kontekst.

3.2.1 Sosialt fellesskap i byen

Helt siden urbaniseringen skjøt fart og bysamfunn ble en viktig analyseenhet for forskning, har teoriutvikling omkring det sosiale livets karakter i byen vært sentral. Sosiologene i den innflytelsesrike Chicagoskolen beskrev byen som en motsats til landsbyen, og mente fremmedgjøring, ensomhet og individualisering var følger av den økte urbaniseringen på 1900-tallet (Forest og Kearns, 2001). Louis Wirth argumenterte i sin kjente artikkel "Urbanism as a way of life" (1938) for at sosiale bånd ble svekket i byen og støttende nettverk ble mindre (Schiefløe, 1985:48). Samtidig som bylivet kunne gi økt toleranse og åpenhet, ble altså det tette sosiale fellesskapet ansett for å delvis gå tapt bytilværelsen.

Ferdinand Tönnies begrepspar *gemeinschaft* og *gesellschaft* (1887) anvendes ofte i diskusjoner omkring forskjeller mellom det sosiale livet i byen og på landsbygda. *Gemeinschaft* betegner relasjonsformer preget av tette og nære bånd, som Tönnies mente var karakteristisk for den lille landsbyen. I landsbyen er fellesskapet organisk og naturlig. Den økte urbaniseringen og fremveksten av storbylivet førte derimot med seg et sosialt liv hvor relasjonene i høyere grad fikk en forretningsmessig og distansert form. Den sosiale omgangen i byen blir derfor beskrevet som mer pragmatisk og nytteorientert (Schiefløe, 1985:37-6).

Nabolaget har vært en viktig enhet i forskningen på det sosiale livet i byen, hvor fellesskap i stor grad knyttes til sted. Guttu (2003:413) beskriver hvordan *bomiljø*, som hittil hadde siktet til boligens fysiske omgivelser, fikk en ny betydning i Norge på 70-tallet. Begrepet skulle nå også inkludere beboerne og deres nettverk, og nærmiljøet ble forstått som en ny sosial arena, hvor omsorg kunne utøves gjennom lokal tilknytning (Guttu, 2003:429). Dette bunnet blant annet i kritikk av etterkrigstidens massebygging av boliger, som flere mente gikk på bekostning av fellesfunksjoner. Denne tankegangen kan oppsummeres i *nærmiljøidealet* som ifølge Schiefløe (1985:324) omhandler "en forestilling om at mennesker har det best når de lever i små og sluttede samfunn, der folk kjenner hverandre, føler seg trygge og tar vare på hverandre". Nærmiljøidealet og ideen om et tapt fellesskap i byen har resultert i et fokus på naboskapsenheter i byplanleggingen, hvor en har hatt en tanke om å skape små "landsbyer" i byen (Schiefløe, 1985:325).

Nærmiljøidealet baserer seg på en antagelse om at det lokale og den bostedsmessige nærheten utgjør grunnmuren i menneskers sosiale nettverk. Denne hypotesen har derimot blitt utfordret gjennom studier som viser hvordan bybeboere ofte har sosiale nettverk preget av geografisk spredning. Arbeidsplass, skole og fritidsaktiviteter har blitt viktige arenaer for å knytte relasjoner, og for mange er naborelasjoner av begrenset betydning (Schiefløe, 1985, Forest og Kearns, 2001). Ifølge Schiefløe (1985:330) vil nærmiljøet spille størst rolle for de

som er minst mobile, og ikke har tilgang til mange alternative arenaer, som barn, eldre, de med dårlig helse og økonomisk vanskeligstilte. Han understreker at selv om nærmiljøets betydning for den enkelte varierer, er dette fortsatt en viktig arena i bysamfunnet.

Sosial kapital er et mye anvendt konsept i nabolagsforskning, og er også tett knyttet til "sustainability of community"-dimensjonen ved sosial bærekraft (Bramley og Power, 2009:32). Den senere bruken av begrepet knyttes ofte til Pierre Bourdieu og Robert Putnam. Det finnes flere definisjoner på sosial kapital, men ifølge Kleinhans m.fl. (2007:1073) sikter konseptet generelt til ressurser som individer kan få tilgang til gjennom sosiale nettverk og interaksjoner med andre. Sosial kapital anses for å ha positive samfunnsgevinster ved at det gjennom sosiale relasjoner og tillit mellom individer tilrettelegges for samhandling. Det er vanlig å skille mellom to ulike typer sosial kapital. *Sammenbindende* ("bonding") sosial kapital kjennetegnes av tette og sterke bånd mellom individer, blant annet mellom venner, familie og homogene grupper. Dette kan være en viktig kilde til støtte og fellesskap for de som er på "innsiden", men kan samtidig ha negative effekter for de som står utenfor. *Brobyggende* ("bridging") sosial kapital sikter til svakere bånd som binder sammen individer fra ulike sosiale grupper, og kan gi individer tilgang til nye muligheter og ressurser (Kleinhans m.fl., 2007:1074). Studier som undersøker effektene av sosial kapital på nabolag viser blant annet at det ser ut til å være en sammenheng mellom høy sosial kapital og beboeres opplevde stedstilhørighet (Kleinhans m.fl., 2007:1083).

3.2.2 Nabofellesskap og bokvalitet i den kompakte byen

Som nevnt har det de siste årene blitt et sterkere søkelys på de sosiale konsekvensene av fortetningsstrategien og en i økende grad markedsstyrt boligutvikling. Flere ytrer bekymring rundt kvaliteten på selve boligene og utearealene tilknyttet disse, samt hvilke goder som sikres i det lokale nærmiljøet. Manglende stedstilhørighet og misnøye med nærmiljøet er en av de viktigste flyttemotivene blant nordmenn (Sørli m.fl., 2012 i Hanssen og Hofstad, 2015:17). Å tilrettelegge for økt trivsel og livskvalitet for bybeboerne blir derfor ansett som en viktig oppgave (Hofstad, 2015).

Ensomhet har som nevnt også fått mer oppmerksomhet, og er blant annet tilknyttet boforhold og grad av kontakt med naboer (SSB, 2017). Studier viser hvordan mange boligkomplekser bestående av små leiligheter i sentrumsnære områder har høy gjennomtrekk av beboere, og en viktig flytteårsak er at leilighetene oppleves for små (Guttu, 2017). Høy utskifting av beboere kan også ha innvirkning på sosial kontakt, og en rapport fra Byggforsk

(Norrdahl, 1996) viste at lang botid øker sannsynligheten for nabokontakt. En høyere tomteutnyttelse resulterer ofte i at oppholdsarealer tilknyttet boligen reduseres, som kan medføre at potensielle møteplasser forsvinner (Guttu, 2017).

Sammenhengene mellom tetthet og sosial bærekraft undersøkes nærmere av Bramley og Power (2009) i deres studier av byer i Storbritannia. De beskriver hvordan tettere urbane strukturer har positiv innvirkning på beboernes tilgang til tjenester og fasiliteter. Beboere i kompakte byområder hadde også høyere bruk av lokale fasiliteter, noe som blant annet hang sammen med god tilgang til kollektivtransport. Dette har man også funnet i studier av norske fortetningsområder (Schmidt, 2015). Bramley og Power (2009:46) beskriver derfor hvordan tetthet kan ha en positiv virkning på "social equity"-hensyn. Samtidig viste studiene at tetthet kunne ha negative innvirkninger på kvaliteten på nærmiljøet, hvor misnøye med boligområdet og nabolagsproblemer økte med grad av tetthet. Opplevelsen av stolthet og tilhørighet tilknyttet boligområdet ble også redusert. De poengterer dermed hvordan virkningen av den urbane formen var motsatt for "sustainability of community"-aspektet. Samtidig understrekes det hvordan opplevelsen av nærmiljø i stor grad henger sammen med sosiodemografiske forhold, og det bygde miljøets karakteristikk må ikke forstås som avgjørende.

Hofstad (2015:216) påpeker hvordan en markedsstyrt byutvikling kan føre til at områder som allerede har gode bokvaliteter blir investert i på bekostning av områder som ikke sikret høy nok avkastning. Samtidig vil utbyggerne også ha stor makt i de enkelte prosjektene, hvor få tilrettelegger for beboermedvirkning som går ut over lovens minstekrav (Hanssen, 2015). Dette kan resultere i at beboerne har liten mulighet til å påvirke utformingen av egen bolig og nærmiljø. En annen kritikk går ut på at en gjennom fortetting og knutepunktutvikling ender opp med ensformige bydeler og boligområder, hvor de samme strategiene benyttes i ulike kontekster. Dette kan resultere i manglende hensyn til lokale sosiokulturelle forhold (Andersen og Røe, 2017).

Det ble tidligere nevnt hvordan fortetting kan resultere i økte boligpriser. Å sikre boliger til ulike kjøpergrupper er et viktig aspekt ved sosial bærekraft, men nye boliger i sentrale fortetningsområder har vist seg å ofte bli eksklusive. En konsekvens av dette er at de som ønsker å bo sentralt, men har begrensede økonomiske midler, bor i små leiligheter med lavere bokvalitet. En annen problematikk er mangelfull tilrettelegging for barnefamilier i sentrumsområder (Schmidt, 2015). Barlindhaug m.fl. (2014 i Schmidt, 2015:174) påpeker også tendensen at utbyggingen fortsetter i samme spor ved at det bygges flere små leiligheter i

områder hvor dette er dominerende boligtype, og tilsvarende i eneboligområder. Dette kan resultere i økt segregering.

3.3 Kollektive boformer

Som beskrevet innledningsvis har kollektive boformer fått en større plass i boligdebatten de siste årene, og flere mener slike boformer kan være en løsning på flere av utfordringene som ble beskrevet over. I denne delen vil jeg presentere bofellesskapet, dets historie og utbredelse, og se nærmere på hvilken betydning boformen kan ha i et bærekraftsperspektiv.

3.3.1 Definisjoner og begrepsavklaring

I engelskspråklige studier og litteratur benyttes som oftest begrepet "*cohousing*" for å betegne kollektive boformer. Jakobsen og Larsen (2019:416) påpeker hvordan det likevel eksisterer en konseptuell forvirring rundt "*cohousing*"-begrepet, som ofte omtales vekselvis med begrepene "*collaborative*" og "*collective housing*", "*intentional communities*", "*communes*" og *økolandsbyer*. Videre påpeker de hvordan en ytterligere forvirring skyldes at ulike begreper benyttes i forskjellige land. I Sverige brukes for eksempel begrepet *kollektivhus* om det som i Danmark er *bofellesskab*. Kollektive boformer er lite utbredt i Norge og det er derfor også relativt lite norsk litteratur på feltet. Husbanken har i en rapport fra 1991 og i en oppfølgingsrapport fra 2002 forsøkt å kartlegge utbredelsen av norske boligprosjekter som tilbyr noe utover den private boligen, i form av fellesarealer og fellesaktiviteter. I rapporten benyttes *bofellesskap* som samlebetegnelse på denne typen boliger (Schmidt, 1991:8). I norsk kontekst vil man også se at bofellesskap og kollektive boformer er begreper som brukes om hverandre.

Det finnes flere ulike definisjoner for "*cohousing*", men de deler de samme grunnleggende momentene. Rent fysisk fremheves det hvordan disse boligprosjektene består av fullverdige private boenheter i kombinasjon med fellesarealer. I tillegg vektlegges det hvordan fellesarealene skal tilrettelegge for sosial interaksjon og fellesskap blant beboerne (Jarvis, 2011:560, Lietaert, 2010:576). Jakobsen og Larsen (2019:417) kommer i sin litteraturgjennomgang frem til det de betegner som en "bottom-line" definisjon av "*cohousing*" som: "housing developments that combine individual dwellings with substantial common facilities and activities aimed at everyday reproduction." I Husbanken sine rapporter defineres bofellesskap som "en bebyggelse med selvstendige boliger (stue, kjøkken, bad,

soverom) med fellesarealer i tilknytning til boligene, og der beboerne har noe samvirke i hverdagen" (Schmidt 2002:7). Denne definisjonen sammenfaller dermed med definisjonene av "cohousing". Heretter vil jeg derfor benytte bofellesskap som oversettelse for det engelske "cohousing"-begrepet.

3.3.2 Bofellesskapets historie og utbredelse

Det moderne bofellesskap-konseptet har sin opprinnelse fra tidlig 70-tall i Danmark, før boformen deretter spredde seg videre til Nederland og Sverige (Jakobsen og Larsen, 2019, Lietaert, 2010). I løpet av de siste 20 årene har bofellesskap også blitt mer utbredt i USA, Storbritannia, Australia, New Zealand, Canada og Japan (Williams, 2005).

Det danske *bofellesskabet* ble etablert med formål om å skape sosiale bånd og en økt "sense of community" (Williams, 2005:201). De første bofellesskapene hadde sine røtter i feministiske og kommunitariske bevegelser, og en sentral tanke var at boformen kunne skape avlastning i hverdagen gjennom deling av oppgaver som barnepass og matlaging (Schmidt, 1991). Bofellesskap ble ansett for å være en løsning på ekskludering av kvinner og aleneforeldre fra arbeidsmarkedet, og for å kunne forbedre barns oppvekstvilkår (Williams, 2005). Før 70-tallet hadde de nordiske kollektivhusene eller bofellesskapene hovedsakelig vært realisert etter en *service*-modell hvor man hadde ansatte til barnepass, vask og andre husholdningsoppgaver. I den modellen som vokste frem på 70- og 80-tallet, og som er utgangspunktet for "cohousing"-begrepet, kom selve fellesskapet mellom beboerne i fokus; i stedet for å ha ansatte i boligkompleksene skulle beboerne heller hjelpe hverandre i hverdagen (Schmidt, 1991).

Mens de første danske bofellesskapene var organisert som selveierboliger, ble det på begynnelsen av 1980-tallet vedtatt en ny lov om finansiering av andelsboliger. Denne ordningen var gunstig for beboerne og gjorde at bofellesskap ble tilgjengelig for flere; i Danmark på 90-tallet var rundt 125 bofellesskap bygd eller under bygging (Schmidt, 1991:84). I dag er Danmark fortsatt et av landene med flest bofellesskap, men dette utgjør likevel ikke mer enn ett prosent av boligmassen (Vestbro og Horelli, 2012:37). I Sverige ble kollektivhusene på 80-tallet hovedsakelig bygget av kommunen i samarbeid med boligbyggelag, og bestod primært av utleieboliger (Schmidt, 1991:86). Byggingen av kollektivhus i Sverige stagnerte på 90-tallet, men etter 2000 har byggingen tatt seg opp igjen (Vestbro, 2012b:9).

I USA ble de første bofellesskapene etablert på 80- og 90-tallet med bakgrunn i et ønske om å skape økt fellesskap, sosial støtte og trygghet i lokale nabolag (Williams, 2005). Mens de europeiske bofellesskapene i større grad har hatt en kombinasjon av selveier- og leieboliger, så består de nyere amerikanske bofellesskapene ofte kun av privateide boliger, og det har heller ikke vært vanlig med statlig finansiering (Sargisson, 2012). De amerikanske bofellesskapene har fra starten av hatt et mer eksplisitt miljøfokus enn de første nord-europeiske bofellesskapene (Williams, 2005). Arkitektene Katherine McCamant og Charles Durrett anses for å være pionerer i den amerikanske bofellesskapsbevegelsen og er også de som først benyttet "cohousing"-begrepet (Sargisson, 2012).

I Norge har som nevnt utbredelsen av bofellesskap vært lav, og kartleggingen av bofellesskap er også noe mangelfull (Schmidt, 2012:58). Det er her viktig å påpeke hvordan bofellesskapsbegrepet i Norge også brukes om boliger for personer med spesielle behov, som utviklingshemmede, psykiatriske pasienter og eldre, som ikke vil berøres i denne oppgaven. Ifølge Husbankens rapport fra 1991 var det på dette tidspunktet bygget rundt 20 nyere bofellesskap i landet, hvorav de fleste ble til på privat initiativ og var av liten størrelse. Bofellesskapet i Friis' gate i Oslo var på daværende tidspunkt det eneste som var realisert på initiativ fra et boligbyggelag (Schmidt, 1991:12). Initiativtakeren Ungdommens Selvbyggerlag (USBL) var også involvert i byggingen av Borettslaget Kollektivet på Hovseter som ble ferdigstilt i 1975. Borettslaget Kollektivet ble grunnlagt av tre kvinneorganisasjoner med en visjon om å gjøre hverdagen til yrkesaktive kvinner lettere (Schmidt, 1991:20).

Ifølge Schmidt (2002) har det blitt bygget få nye bofellesskap i Norge for "folk flest" siden den første kartleggingen i 1991, og fellesskapstankegangen har vært mest fremtredende i boligkomplekser for eldre. I 1989 utførte NIBR en undersøkelse som viste at interessen for alternative boformer var stor sammenlignet med tilgangen på slike boliger (Schmidt, 1991:90). Ifølge undersøkelser er denne interessen fortsatt betydelig i dag, og spesielt blant eldre (Schmidt m.fl., 2013:40). De siste årene har det også dukket opp nye boligprosjekter som har noen fellesarealer eller fellesfunksjoner, som for eksempel Selvaag Bolig Pluss. I Plussboligene er det bemannet resepsjon og fasiliteter som treningssenter, møterom og takterrasse. Disse prosjektene representerer derimot en *service*-modell, og fellesskapstankegangen er ikke like fremtredende (Martens og Moe, 2018:408).

En forklaring på den lave utbredelsen kan ifølge Schmidt (2002) være at mange nordmenn har konservative boligpreferanser, og hun poengterer at selve

bofellesskapsbegrepet gir assosiasjoner til studentkollektiver og ikke til en boform hvor alle har sine private boenheter.

3.3.3 Hva kjennetegner et bofellesskap?

I bofellesskap er fellesarealene ofte lokalisert i sentrum av boligkompleksene, og det er vanlig med felles stue, kjøkken, uteområde, vaskeri og noen har også verksted. Bofellesskapene varierer i størrelse, men består ofte av 15-35 husholdninger. Et bofellesskap kan utformes som separate boliger med tilgang til fellesarealer, sammenhengende rekkehusbebyggelse eller blokkleiligheter (Lietaert, 2010).

McCamant og Durrett opererer med det de anser for å være seks grunnleggende karakteristikk for bofellesskap, som ofte refereres i litteratur på feltet (e.g. Marckmann m.fl., 2012, Lietaert, 2010, Sargisson, 2012). Det første punktet, *deltakende prosesser*, sikter til hvordan samarbeid og involvering av beboerne selv er et sentralt moment i bofellesskap. Noen prosjekter realiseres ved at en gruppe venner eller en organisasjon går sammen om å bygge et bofellesskap, og selv om arkitekter eller andre profesjonelle involveres underveis er beboerne hovedaktørene. Med "*intensjonelt*" *nabolagsdesign* siktes det til hvordan den fysiske utformingen av bofellesskapet skal tilrettelegge for sosial interaksjon og er sentral for bofellesskapets funksjon. Det tredje punktet, *omfattende fellesfasiliteter*, viser hvordan fellesarealene utgjør kjernen i bofellesskapet. Bofellesskap skal også være *beboerstyrt*, som involverer regelmessige møter for alle beboerne, og det er også vanlig å ha mindre grupper som tar seg av hverdagslige gjøremål. *Ikke-hierarkiske strukturer og beslutningstaking* sikter til et fravær av «ledere», og hvordan beslutningstakingen i bofellesskap ofte er basert på konsensus hvor beboerne i fellesskap kommer frem til regler for oppgaver og aktiviteter i hverdagen. Til slutt fremheves det hvordan det er *ingen delt økonomi* da hver husholdning har sin egen inntekt, som skiller bofellesskap fra såkalte "communes" (Lietaert, 2010:576-7, Marckmann m.fl. 2012:417).

En annen viktig karakteristikk ved bofellesskap er at balansen mellom fellesskap og privatliv fremheves (Marckmann m.fl., 2012, Jakobsen og Larsen 2019). Private boenheter med eget kjøkken, bad og andre fasiliteter skiller dermed bofellesskap fra det som på norsk betegnes som *bokollektiv* (Schmidt, 2002:7). I bokollektiv har beboerne kun små private sove/oppholdsrom i kombinasjon med felles stue, kjøkken eller bad, og denne boformen representerer derfor et tettere og mer forpliktende fellesskap mellom beboerne (Schmidt, 2002:7).

Fellesmåltider og aktiviteter og jevnlig møtevirksomhet er en viktig del av hverdagen i bofellesskap, hvor beboerne selv må stå for "drift" og vedlikehold av både de fysiske og de sosiale aspektene ved bofellesskapet. De fleste bofellesskap har fellesmåltider regelmessig, men hyppigheten varierer fra flere ganger i uken til et par ganger i måneden (Ruiu, 2014). For å sikre en velfungerende hverdag har bofellesskapene som regel noen etablerte regler og uskrevne normer for oppførsel (Sargisson, 2012).

3.3.4 Hvem flytter til bofellesskap?

Sargisson (2012:42) poengterer hvordan bofellesskap utover det fysiske designet også ofte er basert på en form for "sosialt design" hvor en forsøker å oppnå et mangfold av aldersgrupper og husholdningstyper blant beboerne. Studier tyder derimot på at den sosioøkonomiske statusen til beboere i bofellesskap ikke alltid er så variert. Jakobsen og Larsen (2019) gjorde i sin studie en spørreundersøkelse blant 72 danske bofellesskapsfunn, hvor de blant annet så nærmere på beboernes sosioøkonomiske karakteristikk. Blant beboerne var det mange med høye stillinger i arbeidslivet, og et høyere antall selvstendig næringsdrivende enn det nasjonale gjennomsnittet. Beboerne hadde generelt et høyt utdanningsnivå, hvor så mange som 44 prosent hadde fullført en master- eller doktorgrad. I tillegg var andel arbeidsløse og mottakere av trygd lavere enn landsgjennomsnittet. Jakobsen og Andersen (2019) konkluderer derfor i sin studie med at beboere i danske bofellesskapsboliger er sosioøkonomisk og utdanningsmessig privilegerte. Disse funnene stemmer overens med funn fra bofellesskapsfunn i andre land (Lietaert, 2010, Williams, 2005, Vestrbo, 2012b). En interesse for en miljøvennlig livsstil er et annet fellestrekk ved mange av de som velger å flytte til bofellesskap (Lietaert, 2010).

3.3.5 Bofellesskap og bærekraft

Et fellestrekk for mange beskrivelser av bofellesskap og deres visjoner er at de påpeker problematiske trekk ved dagens levemåter og boforhold som fremmedgjøring, ensomhet og mangel på fellesskap, økte stress-nivå og ikke-bærekraftige levesett (Sargisson, 2012, Marckmann m.fl., 2012). Bofellesskap anses også for å være en reaksjon på endringer i moderne familiestrukturer med flere enslige og en aldrende befolkning, og et behov for boformer som tar innover seg dette (Lietaert, 2010, Sargisson, 2012). Bofellesskap etableres ofte med en intensjon om å skape et nært naboskap og et alternativ til isolerte liv i byen, og

det eksisterer derfor en oppfatning av bofellesskap som en boform som aktivt tar stilling til utfordringer i dagens bysamfunn (Lietaert, 2010).

Ved å være en boform som baseres på visjoner eller formål som går ut over den konvensjonelle boligens funksjon, har bofellesskap blitt forstått som en form for "*intentional community*" (e.g. Sargisson, 2012, Sanguinetti, 2014). Det finnes flere definisjoner av "*intentional community*", men Sargisson (2012:31) definerer det som "en gruppe mennesker som bor (og noen ganger arbeider) sammen for et felles formål" (min oversettelse). Disse samfunnene er ofte relativt små og karakteriseres av tette sosiale bånd, og en hverdag hvor deling er viktig. Flere av dagens bofellesskap er også basert på et ønske om å skape en livsstil hvor man oppnår et lavere økologisk fotavtrykk (Grinde m.fl., 2018), og miljøengasjement anses for å være en særlig fremtredende faktor blant amerikanske bofellesskap (Sargisson, 2012). Selv om det primært var en kommunitarisk tankegang med fokus på økt sosialt fellesskap som dannet grunnlaget for de aller første bofellesskapene, så var miljøaspektet også tilstede her (Schmidt, 1991, Williams, 2005).

3.3.6 Bofellesskap i et miljøperspektiv

Bofellesskap anses for å representere en mer bærekraftig boform som følge av dens fysiske utforming, hvor høyere tetthet, mindre boenheter og mindre areal per person gjør boligene mer energibesparende. Ifølge Williams (2008:273) studier av bofellesskap i USA oppnådde disse i gjennomsnitt en reduksjon av strømforbruk på 57 prosent og arealbesparelser på 31 prosent. Studier fra andre land viser også reduserte fotavtrykk i et flertall av bofellesskapene. Mange bofellesskap består av bilfrie boligområder med et begrenset antall parkeringsplasser, og flere har også delingsordninger for bil og sykkel (Ruiu, 2014). I tillegg kan den fysiske strukturen med fellesarealer og tett kobling mellom de forskjellige boenhetene gjøre deling av andre ressurser enklere (Marckmann m.fl., 2012).

Variierende fysisk utforming, størrelse og plassering gjør at miljøgevinsten i ulike bofellesskapsprosjekter kan variere. De danske bofellesskapene har hovedsakelig vært konsentrert i utkanten av de største byene i forsteder eller semi-rurale områder. Jakobsen og Larsen (2019) påpeker derfor hvordan bofellesskap i Danmark dermed representerer en arealkrevende boform kjennetegnet av lav tetthet, og dette gjelder også mange av de amerikanske bofellesskapene (Vestbro, 2012a). I Sverige er det derimot mest utbredt med bofellesskap i leilighetsblokker i byen. Dette vil påvirke både transportbehov, energi- og arealbruk.

Flere fremhever også hvordan bofellesskapets sosiale organiseringsform kan øke sannsynligheten for adopsjon av mer miljøvennlige teknologier og praksiser, og legge grunnlaget for bærekraftige hverdagsrutiner. Ved å være en boform som tilrettelegger for økt fellesskap kan dette bidra til å fostre miljøvennlig holdninger blant beboerne (Marckmann m.fl., 2012:414-5). Ifølge Williams (2008:273) kan høy sosial kapital blant beboerne skape større gjennomføringsevne for miljørelaterte initiativer, og Marckmann m.fl. (2012:422) finner at det kan være lettere for beboerne å praktisere egne idealer ved å være del av et fellesskap med delte interesser. Chatterton (2013:1655) trekker frem overgangen fra beslutningstaking innad i husholdningen til beslutningstaking på "community"-nivå som et trekk ved bofellesskapsmodellen som kan bidra til å utfordre dagens individuelle forbrukskultur. I likhet fremhever Lietaert (2010) at bofellesskap kan representere et skifte fra en individuell forbrukskultur til en delekultur, og dermed kunne bidra i en bærekraftig "degrowth"-agenda. Videre argumenterer han for at bofellesskap også kan bidra ved at fellesarealene presenterer en sosial arena og møtested for bybeboere som ikke knyttes til konsum (Lietaert, 2010:580).

3.3.7 Bofellesskapets sosiale implikasjoner

Som tidligere beskrevet er vektleggingen av et sosialt fellesskap et sentralt moment ved bofellesskapet som boform. Mange av perspektivene fra debatten rundt fellesskap, nærmiljø og det sosiale livet i byen er derfor svært relevant i forbindelse med denne boformen. Et viktig aspekt ved bofellesskap er nettopp å skape små "landsbyer" og den typen fellesskap mange mener mangler i byen. Ved å tilrettelegge for sosial interaksjon kan sosiale bånd knyttes mellom beboerne og bidra til økt sosial kapital. Boformen har dermed potensial til å redusere ensomhet og bidra til økt trivsel for beboerne. Studier viser at bofellesskapsamfunn har gode støttenettverk og sterkere sosiale relasjoner enn andre boligområder (Ruiu, 2016). Ifølge Husbankens studie av norske bofellesskap var disse "et eldorado" for barn, samtidig som de ga avlastning og trygghet for foreldrene. De var preget av gode sosiale relasjoner, og få konflikter (Schmidt, 2002:8). Både de danske, norske og svenske bofellesskapene har vist seg å være stabile med lite inn- og utflytting som tyder på høy trivsel (Schmidt, 2002:39).

Samtidig som bofellesskapet kan resultere i nære relasjoner mellom beboerne, ser det også ut til å kunne ha følger for livet utenfor bofellesskapets vegger. En studie fra USA fant at medlemmer i bofellesskapsgrupper hadde en høyere grad av samfunnsdeltakelse, et engasjement som gjaldt både innen og utenfor lokalmiljøet. I tillegg ser det ut til at beboerne

har mer sosial interaksjon og et høyere tillitsnivå til naboer (Poley og Stephenson, 2007 i Sargisson, 2012:49). Dette er altså alle faktorer som kan bidra til sosial bærekraft i form av "sustainability of community" (Dempsey m.fl. 2011).

Som tidligere nevnt beskrives en stor andel av beboerne i bofellesskap for å tilhøre en velutdannet middelklasse (Jakobsen og Larsen, 2019, Williams, 2005). Lietaert (2010:580) er blant dem som uttrykker bekymring for at bofellesskap kan bli et "elite-fenomen", og mener offentlige støtteordninger er viktig hvis dette skal bli en mer utbredt boform hvor også de med lavere inntekt har tilgang. Fellesarealer og ekstra fasiliteter gjør at boligene ofte har relativt høye priser. Williams (2008 i Ruiu, 2014:327) mener sosial og kulturell homogenitet også kan føre til at noen grupper føler seg mindre velkommen i bofellesskapssamfunn.

Dette er noe av bakgrunnen for at det har blitt trukket paralleller mellom bofellesskap og såkalte "*gated communities*" (Chiodelli, 2009, 2010 i Ruiu, 2014). "Gated communities" brukes som betegnelse på private boligområder som er fysisk avsperrret fra omverdenen med gjerder eller porter, og som ofte har en form for overvåkning. I litteraturen er det fokus på hvordan disse boligområdene ekskluderer "uønskede" grupper og bidrar til en privatisering av offentlig rom. Boligområdene domineres ofte av velstående, hvite borgere fra middel- eller øvre klasse og diskuteres derfor ofte i en kontekst av økt segregering i byene (Atkinson og Blandy, 2006). Ache og Fedrowitz (2012) diskuterer hvorvidt bofellesskap representerer en ny form for segregering gjennom å være en boform som appellerer til en sosialt homogen gruppe. De etterspør også flere studier som ser på hvilke effekter bofellesskap kan ha på lokalområdet, og om gentrifisering kan være en aktuell problematikk. Droste (2015) fremhever i sin studie av bofellesskap i Tyskland, viktigheten av at ikke bare beboerne selv, men også nabolaget inkluderes i boligprosjektene.

I bofellesskap ligger fellesarealene ofte i midten av boligkompleksene, noe som kan bidra til en grad av overvåkning eller sosial kontroll. Det sosiale fellesskapet mellom beboerne som kjenner hverandre godt kan også skape en form for kontroll ved at skillet mellom besøkende og beboere tydeliggjøres. Ruiu (2014) konkluderer i sin litteraturgjennomgang likevel med at det er feilaktig å likestille bofellesskap med "*gated communities*", da den sosiale kontrollen i bofellesskap er en "overvåkning" basert på tillit, og ikke teknologi eller fysiske sperringer. Hun understreker også hvordan bofellesskapssamfunn ofte er interessert i å være en del av lokalsamfunnet ved å organisere aktiviteter eller arrangementer som er åpne for naboer, og bidra til en økt "sense of community" i nabolaget.

Motivasjonen bak etableringen av "gated communities" og bofellesskap er derfor ofte forskjellige.

"Gated communities" er ofte konstruert av markedsorienterte utbyggere med en "top-down"-tilnærming, mens mange bofellesskap realiseres ved at en gruppe venner eller små organisasjoner går sammen for å bygge, og da sjeldent med tanke på profittmaksimering. Samtidig påpeker Ruiu (2014) hvordan det i senere tid, spesielt i USA, har blitt mer utbredt med bofellesskap hvor private utbyggere står bak, noe som gjør at boformen dermed får et mer spekulativt element. Hvordan man utvikler bofellesskap kan dermed få følger for hvem som har muligheten til å flytte inn, og dermed for hvordan boformen vurderes i et "social equity"-perspektiv. Ifølge Droste (2015) kan lokale myndigheters involvering ha en viktig funksjon i å forhindre at bofellesskap blir eksklusive middelklasseboliger. Målrettede offentlige subsidier kan eksempelvis muliggjøre en større variasjon i bofellesskapenes utforming og prisklasse. LILAC (Low Impact Living Affordable Community) i Leeds er eksempel på et prosjekt hvor "*affordability*" har vært en viktig målsetting (Chatterton, 2013).

3.4 Teoretiske perspektiver på sosial praksis

I samfunnsvitenskapen går det et viktig skille mellom teorier som forsøker å forklare samfunnsfenomener ut fra et strukturorientert perspektiv og et aktørorientert perspektiv. Mens Karl Marx og hans historiske materialisme tilhører den første kategorien, så representerer Max Weber sistnevnte med sitt fokus på individets betydning for samfunnets utvikling. Teoretiske perspektiver sentrert rundt sosiale praksiser plasseres seg imellom aktør og struktur, og forsøker dermed å overskride denne dualismen (Shove m.fl., 2012:3).

Praksisteorien tar avstand fra forståelsen av individer som rasjonelle og kalkulerende aktører som handler i et nytteperspektiv, samtidig som den også avviser at eksterne krefter eller sosiale strukturer styrer individenes dagligliv (Reckwitz, 2002:258). Praksisteori er blant annet representert ved arbeidet til Anthony Giddens og Pierre Bourdieu (Hargreaves, 2011). Giddens vektlegger i sin *struktureringsteori* hvordan det foregår en kontinuerlig vekselvirkning mellom aktør og struktur. Individets atferd påvirkes av den sosiale og institusjonelle konteksten som det handler innenfor, samtidig som disse strukturene også er resultatet av menneskelig handling (Shove m.fl., 2012:3). Teorier om sosial praksis anerkjenner på denne måten innvirkningen fra større strukturelle krefter, samtidig som den fokuserer på hverdagslige rutiner og vaner og hvordan disse reproduseres (Atkinson, m.fl.,

2017). Ifølge Reckwitz (2002:244) er interessen i *hverdagslivet* og individers *livsverden* nettopp et viktig fellestrekk ved den teoretiske vendingen mot praksiser.

Sosial praksisteori har fått en forsterket interesse innen samfunnsforskning de siste tiårene, og har blant annet fått en sentral rolle i studier av forbruk (Sahakian og Wilhite, 2015). Arbeidet til den britiske sosiologen Elisabeth Shove har fått stor innflytelse på dette området. Før jeg ser nærmere på den moderne sosiale praksisteorien, vil jeg først presentere noen sentrale begreper fra Bourdieus verk.

3.4.1 Bourdieu: Habitus, felt og kapital

Den franske sosiologen og antropologen Pierre Bourdieu har hatt en viktig rolle i å bringe teoretiske konsepter omkring praksis inn i samfunnsvitenskapelige teoretiske debatter (Shove m.fl., 2012:5). I Bourdieus teori om praksis kobles individers handlinger og sosiale strukturer sammen i et dialektisk forhold, som forklares gjennom konseptet *habitus* (Hiller og Rooksby, 2002:20).

Bourdieu (1977:82) beskriver habitus som et «system av disposisjoner» som produserer individuelle og kollektive praktiser. Habitus er «history turned into nature», og Bourdieu (1977:78) vektlegger hvordan våre handlinger og oppfatninger påvirkes og formes av vår egen historie, men uten en bevissthet om fortidens innvirkning. Aktørens tenke- og handlemåter er dermed et resultat av kulturell læring og tilegnelsen av sosiale strukturer. Østerberg (i Bourdieu, 1995:23) oppsummerer habitus som "kroppens tillærte og tilvante handlemåter og tolkningsmønstre, som igjen er dannet gjennom tidligere praktisk virksomhet, særlig under oppveksten". Et resultat av habitus er at det blant grupper av individer med like erfaringer dannes en felles konsensus rundt bestemte praksiser. En gruppe eller klasse tilhører altså en habitus der bestemte praksiser normaliseres og reproduseres av dens medlemmer (Bourdieu, 1977:80). Bourdieu (1977:81) beskriver derfor habitus som en "iboende lov" der medlemmene av en gruppe "internaliserer de samme objektive strukturene". Habitus vil derfor legge føringer for individenes preferanser og oppfatninger.

Habitus benyttes for å analysere individers posisjoner i sosiale *felt*. Det kunstneriske felt, det økonomiske felt og det religiøse felt er eksempler på sosiale felt. I hvert av disse gjelder en egen logikk og uskrevne regler som individene må innrette seg etter. Individene inntar ulike posisjoner i feltets relasjonelle hierarki, en posisjon som avhenger av hvorvidt individet innehar en type *kapital* som gir innflytelse og makt i det aktuelle feltet (Bourdieu og Waquant, 1992:97-8). Bourdieu opererer med tre former for kapital. Økonomisk kapital sikter

til materielle og økonomiske goder. Sosial kapital er en ressurs representert ved individets sosiale nettverk som det kan benytte for å oppnå ønskede goder. Kulturell kapital er kunnskap og ferdigheter som danner grunnlaget for individets preferanser og smak. Bourdieu deler den kulturelle kapitalen inn i tre ulike typer: Den *objektiviserte* kulturelle kapitalen uttrykkes gjennom materielle objekter som eksempelvis kunstverk, klær eller eiendom.

Institusjonalisert kulturell kapital sikter til formell kompetanse opparbeidet gjennom utdanning, mens den *kroppsliggjorte* kulturelle kapitalen sikter til en indre kultivering og mestring av sosiale koder og evne til å differensiere (Hiller og Rooksby, 2002:24).

Individets klasseposisjon i samfunnet vil følgelig være avhengig av dets kulturelle, sosiale og økonomiske kapital. Mennesker med en liknende posisjon i det sosiale feltet vil ofte representere en bestemt type *livsstil* (Mazanti, 2007:65). Denne livsstilen vil blant annet komme til uttrykk gjennom smak og forbruksmønstre som skaper en *distinksjon* mellom ulike grupper (Bourdieu 1995:73). Livsstil er også et sentralt begrep hos Giddens. Giddens (1991:81) beskriver livsstiler som rutiniserte praksiser som blant annet er innlemmet i kles- og matvaner, men fremhever samtidig at disse rutinene ikke er statiske, men åpne for forandringer. Han fremhever også at livsstil er en måte å uttrykke egen identitet på, som kan ses i sammenheng med forståelsen av livsstil som en distinksjon.

3.4.2 Sosial praksisteori (SPT)

Moderne praksisteori bygger på arbeidet til Giddens (1984) og Bourdieu (1997; 1979), men ble videreutviklet på slutten av 90-tallet. Praksisperspektivet fikk da økt interesse, blant annet med det innflytelsesrike arbeidet til filosofen Theodore Shatzki. I 2002 publiserte sosiologen Andreas Reckwitz artikkelen "*Toward a theory of social practices: A development in culturalist theorizing*", hvor han med utgangspunkt i foreliggende arbeid forsøker å danne en helhetlig praksisteori (Shove m.fl., 2012:6). Reckwitz (2002:249) definerer en praksis slik:

"A 'practice' is a routinized type of behaviour which consists of several elements, interconnected to one another: forms of bodily activities, forms of mental activities, 'things' and their use, a background knowledge in the form of understanding, know-how, states of emotion and motivational knowledge."

Matlaging, sykling, vasking og bilkjøring er alle eksempler på praksiser. Reckwitz legger vekt på hvordan ulike *elementer* til sammen former en praksis, og at praksisen ikke eksisterer uten en kobling mellom disse. Individet er ifølge Reckwitz (2002:250) *bærere* av praksiser, både

gjennom kroppsliggjort atferd, men også mentalt ved å ta del i konvensjonelle former for forståelse/tolkning, kunnskap og ønsker. Det er dermed selve praksisen, og ikke den som utfører den, som er i søkelyset.

Shove, Pantzar og Watson (2012) bygger i boken *The Dynamics of Social Practice: Everyday Life and How it Changes* videre på mange av Reckwitz konsepter, men gjør en forenkling og opererer i stedet med tre praksiselementer. Det første er *Materialer* ("materials"), som består av objekter, teknologi, materiale og andre fysiske elementer som behøves for å utøve en praksis. *Kompetanse* ("competences") sikter til nødvendige ferdigheter og praktisk kunnskap, mens *mening* ("meanings") refererer til praksisens symbolske betydning, og delte ideer om hvordan og hvorfor man utøver praksisen (Shove m.fl., 2012:23). Fremveksten av privatbilisme brukes som et eksempel for å illustrere hvordan disse elementene til sammen danner en praksis. Selve bilen og veinfrastrukturen utgjør det materielle elementet, mens evnen til å manøvrere bilen og kjennskap til trafikkregler representerer kompetanse-elementet. Bilen har hatt status som et frihetssymbol knyttet til individualitet og bevegelse, og dette representerer det symbolske elementet. Til sammen danner disse elementene en *enhet* ("entity"), som gjør at man kan gjenkjenne og snakke om bilkjøring som en praksis (Shove m.fl., 2012:7). Praksiser eksisterer også som *framføring* ("performance"), da det er gjennom individers utførelse av praksisen at den reproduseres og opprettholdes over tid.

Shove m.fl. (2012) understreker hvordan praksiser ikke er statiske, men i kontinuerlig utvikling. Shove og hennes kollegaer fokuserer derfor på hvordan man kan forstå og konseptualisere *endringer* i praksiser, og med et spesielt fokus på hvordan endring i ikke-bærekraftige praksiser kan oppnås.

3.4.3 Forbruk og bærekraft

Den sosiale praksisteorien vektlegger at vi må forstå menneskelig handling som del av en sosial kontekst, hvor institusjoner, infrastruktur og dagligliv påvirker hverandre (Shove, 2010). Forskning som anvender et praksisperspektiv på forbruk, søker etter en forståelse av hvordan vaner, rutiner og sosiale konvensjoner kan resultere i ressursintensive praksiser.

Ifølge Spaargaren (2011:813) har europeisk klimapolitikk lenge vært dominert av en økonomisk og sosial-psykologisk tradisjon der individets forbruk og adferd står i sentrum. I en slik individualistisk tilnærming vil man forsøke å henvende seg til individets moralske ansvar til å redusere sitt forbruk og sine utslipp. Shove (2011) er blant dem som

problematiserer forståelsen av individer som rasjonelle forbrukere, og av deres atferd som et resultat av bevisste valg. Hun kritiserer derfor klimapolitiske tiltak som har et ensidig fokus på å endre individers holdninger og oppførsel gjennom informasjonskampanjer, insentivordninger og lignende. Ifølge Shove (2011:3) er det ikke slik at mennesker er direkte brukere av energi, vann og andre naturressurser; de er brukere av de *tjenestene* som disse ressursene muliggjør. Forbruk er altså et resultat av vanlige og dagligdagse aktiviteter som dusjing, spising og oppvarming, og politiske beslutningstakere bør derfor heller fokusere på hvordan disse praksisene reproduseres og endres. Shove mener mange forbruksmønstre er resultat av rutiner og vaner, som ofte er "usynlig" i hverdagen og dermed noe som foregår ubevisst (Shove, 2003:395).

Det er derfor viktig å få kunnskap om hvordan nye konvensjoner etableres og etter hvert blir ansett som normale. Shove (2011:13) beskriver eksempelvis hvordan bilens inntog utfordret sykkelens posisjon som fremkomstmiddel i Storbritannia. Infrastruktur ble etter hvert endret for å tilpasses biler, noe som igjen gjorde sykling mindre attraktivt. Sykkelen har også mistet sin status som et symbol på frihet, en rolle som privatbilen har overtatt. Ved å tilrettelegge for sykling kan myndigheter likevel gjøre sykling til en mer utbredt praksis, noe den høye syklistandelen i Nederland illustrerer. Ifølge Shove (2011) har myndighetene her lyktes i å bevare de elementene som gjør sykling til en normal praksis, til forskjell fra Storbritannia hvor tilretteleggingen har vært mangelfull.

For å endre en ikke-bærekraftig praksis til en som er mer bærekraftig, må politiske beslutningstakere derfor være bevisste de elementene som utgjør praksisen og hvordan de er koblet sammen (Shove, 2011). Ifølge Shove m.fl. (2012:147) må derfor beslutningstakere som arbeider innenfor klimafeltet, heller fokusere på tiltak som retter seg mot såkalte "dårlige" elementer, og ikke mot "dårlig" oppførsel. For å oppnå mer bærekraftig bruk av ressurser vil det være nødvendig å endre de konvensjonene som ligger bak våre ressursbruk, og få en forståelse av hvordan behov oppstår (Shove, 2010).

Husholdningers energibruk og adferd i hjemmet er viktige temaer i flere sosiale praksis-studier. Mens Giddens og Bourdieu fokuserer på hvordan sosiale fenomener former praksiser, gis det materielle og det teknologiske en sentral rolle i nyere praksisteori. Et eksempel er hvordan energiforbruket til husholdninger i stor grad påvirkes av at de må bruke de eksisterende systemene som tilfører vann og energi til boligen. Disse sosio-materielle infrastrukturene legger dermed føringer for praksiser tilknyttet for eksempel oppvarming og avkjøling av boligen (Spaargaren, 2011:817). Samtidig kritiseres troen på at introduksjon av

ny teknologi, produkter eller infrastrukturer automatisk resulterer i bærekraftig adferd blant individer. Spargaaren (2011:814) trekker frem hvordan manglende involvering av brukerne, samt manglende forståelse for de praksisene som teknologien muliggjør, kan gjøre at implementering av teknologiske innovasjoner mislykkes. Mens ny teknologi kan erstatte eldre og mer ressurskrevende teknologi, så kan den også resultere i nye vaner som gjør at energiforbruket likevel opprettholdes. Å komme tett på folks hverdagsliv er derfor viktig for å få en helhetlig forståelse av de elementene som former deres praksiser.

Energiforbruket i hjemmet er også knyttet til moderne idealer og normer rundt komfort og bekvemmelighet, og hva som representerer et "godt hjem" (Hagbert, 2016:291). Disse sosiale konvensjonene er igjen påvirket av, og er også med på å påvirke, boligmarkedet og standarden på boligene som tilbys der. Et eksempel er hvordan eneboligen lenge har vært en foretrukket og idealisert boform blant nordmenn (Løwe, 2002). Hagbert (2016:298) argumenterer for at en bør oppnå en forståelse av hvordan nye konvensjoner rundt bolig og levestandard kan oppstå, og hva som må til for at alternative boligpraksiser skal bli mer utbredt.

Det kollektive aspektet ved praksiser, og den sosiale konteksten som individet handler innenfor, tillegges en viktig rolle i sosial praksisteori. Shove m.fl. (2012:68) understreker at eksisterende sosiale bånd er viktig for utbredelsen av praksiser, da praksiser spres og utvikles gjennom sosiale nettverk. Gjennom tilhørighet til og deltagelse i ulike grupper, organisasjoner eller sosiale nettverk, vil individer kunne ta del i og utvikle felles praksiser. Wenger (2001:2339) definerer et *praksisfellesskap* ("community of practice") som: "a group of people who share an interest in a domain of human endeavor and engage in a process of collective learning that creates bonds between them". I slike fellesskap kan det oppstå felles normer og forståelser for hva som utgjør "gode" levesett. *Sosial læring* er her et viktig begrep som sikter til hvordan individer tilegner seg nye kunnskaper og verdier gjennom interaksjon og deltagelse i aktiviteter sammen med andre i den sosiale enheten. Dette kan så skape en følelse av en felles identitet (Wenger, 2010). Å studere denne typen fellesskap kan gi et innblikk i hvordan kultur, identitet og læring virker inn på spesifikke, lokalt situerte praksiser (Wenger, 2001).

4 Metode og metodologi

4.1 En kvalitativ casestudie

Min studie av Vindmøllebakken bærekraftig bofellesskap er en casestudie med en kvalitativ metodisk tilnærming. Jeg ønsker å gå i dybden på det som er et lite utbredt fenomen i Norge og belyse ulike aspekter ved bofellesskapet, og en kvalitativ tilnærming er derfor hensiktsmessig. I dette kapitlet vil jeg redegjøre for de metodiske valgene jeg har gjort, fremgangsmåten for datainnsamling og dataanalyse, samt etiske hensyn tilknyttet disse. Jeg vil også diskutere min rolle som forsker og problemstillinger tilknyttet oppgavens reliabilitet og validitet.

Ved å undersøke hvordan mennesker oppgjør seg meninger, hvordan prosesser fungerer og hvorfor aktører handler som de gjør, så anses kvalitativ forskning for å være *intensiv* (Stratford and Bradshaw, 2016:120). En av fordelene ved den kvalitative tilnærmingen er at den tillater forskeren å gå i dybden på det valgte fenomenet, og oppnå en forståelse av hvorfor det oppstår og hvordan det fungerer (Winchester og Rofe, 2016). Et av formålene i denne studien er å få innsikt i erfaringene, motivasjonene, praksisene og tankene til beboerne i Vindmøllebakken, og få en dypere forståelse for denne boformen, noe som gjør et kvalitativt forskningsdesign til et naturlig valg. Siden kvalitativ forskning innebærer nær kontakt mellom forsker og de som blir studert, er det viktig å være klar over både de etiske og de metodiske utfordringene som dette innebærer (Thagaard, 2018), noe som vil diskuteres senere i kapitlet.

4.1.1 Casestudie

Ifølge Baxter (2016:131) representerer casestudier en bestemt type *metodologi*, som omhandler hva som kan forskes på, hvordan og til hvilken nytte. Thagaard (2018:51) definerer casestudier som "intensive undersøkelser av et fåtall analyseenheter". Casestudier benyttes ofte til å studere fenomener som er komplekse og dermed krever en holistisk tilnærming. Denne masteroppgaven er en dybdestudie av ett enkelt case; et urbant bofellesskap. Dette bofellesskapet er etablert med formål om å være en bærekraftig boform, og et formål med studien er derfor å finne ut hvorvidt Vindmøllebakken kan sies å representere dette.

Det er mulig å skille mellom casestudier som har som formål å *teste* teori og de som har som formål å skape eller *generere* ny teori. Kvalitative casestudier blir ofte karakterisert som sistnevnte, men dette er ikke eksklusive kategorier hvor den ene utelukker den andre (Baxter, 2016:135). I denne studien har jeg anvendt eksisterende teori og konsepter, og studien er derfor teori-informert. Samtidig så kan Vindmøllebakken, som er et pilotprosjekt, kategoriseres som et unikt case, og jeg har derfor forsøkt å opprettholde en åpen tilnærming til datainnsamlingen. Siden det eksisterer få bofellesskap i Norge, og erfaringer fra andre land ikke nødvendigvis er overførbare til norsk kontekst, er en eksplorerende tilnærming nødvendig for å muliggjøre kartlegging av nye typer prosesser og praksiser. Prosessen har derfor vært syklisk, hvor jeg har beveget meg frem og tilbake mellom teori og empiri (Baxter, 2016:138).

I denne studien har jeg valgt å ha en bred innfallsvinkel til caset. Gjennom å intervjuje beboere samt flere ulike aktører med tilknytning til prosjektet, har jeg ønsket å oppnå en bredde i perspektivene og en forståelse av konteksten som Vindmøllebakken-prosjektet har blitt realisert i. Studien sikter derfor på å oppnå en "*thick description*" eller "rik" beskrivelse av caset. Dawson (2012:2) beskriver "thick description" som "[...] et begrep som brukes til å karakterisere en prosess hvor man er oppmerksom på kontekstuelle detaljer når man observerer og tolker sosial mening i kvalitativ forskning". En slik beskrivelse inkluderer altså den aktuelle konteksten, intensjonene til de sosiale aktørene og prosessene som opprettholder eller endrer aktørenes handlinger (Blaikie 2000:240).

Som følge av at Vindmøllebakken er lokalisert i Stavanger så utgjør denne byen automatisk studiens geografiske og sosioøkonomiske kontekst. Samtidig ble det raskt tydelig at Stavanger er en interessant by å se på i sammenheng med bærekraftige transformasjoner og en grønn urban omstilling. Byen er i likhet med mange andre byer nå inne i en omstillingsprosess der man ser et økende fokus på miljø- og bærekraft. Fra å være kjent som oljebyen ser man nå at det settes i gang flere tiltak som sikter på opparbeidelse av en grønnere identitet (Wathne, 2017). På et lavere geografisk nivå er også bydel Storhaug, som Vindmøllebakken ligger i, midt i en transformasjonsprosess. Bydelen har de siste årene gjennomgått store endringer, både i form av store boligutbyggingsprosjekter og tilflytting til bydelen, men også i form av en image-endring der bydelen har gått fra å bli oppfattet som nedslitt og preget av sosiale problemer, til å bli ansett for å være en urban og pulserende bydel (Gustavsen, 2015, Waage, 2015). Det har derfor vært viktig for meg å se Vindmøllebakken-

prosjektet i lys av de mer overordnede byutviklingsprosessene som for øyeblikket finner sted på Storhaug og i Stavanger.

Denzin (i Dawson, 2010:2) beskriver hvordan "thick description" også muliggjør "thick interpretation". Å inkludere analyse av den sosiale og romlige konteksten som Vindmøllebakken har blitt realisert i og intervjuere flere ulike aktører tilknyttet prosjektet, samt relativt mange beboere, er en tidkrevende prosess. Dette var likevel noe jeg valgte å gjøre i håp om at den brede tilnærmingen også ville gi meg en helhetlig forståelse av caset. Samtidig er det likevel viktig å påpeke at det ikke er mulig å oppnå en fullstendig oversikt og inkludering av alle aspekter i en slik studie.

Valget av case er i denne studien delvis teoretisk drevet (Stratford and Bradshaw, 2016:121) med bakgrunn i litteratur som påpeker et manglende fokus på sosiale aspekter i utviklingen av boligområder som har som ambisjon å være miljøvennlige. Flere påpeker hvordan fysiske og teknologiske aspekter ofte får en primær rolle i slike boligprosjekter (e.g. Hollands, 2016, Chatterton, 2013). Caset i denne studien er et eksempel på et prosjekt som har forsøkt å forene fysiske løsninger med ambisjoner om sosiale gevinster, og på denne måten skape en mer bærekraftig boform. Samtidig kan caset forstås som en nisje i en norsk byutviklingskontekst, da dette er det første eksempelet på et bofellesskap bygd etter GbS-modellen. Vindmøllebakkens rolle som pilotprosjekt gjør det derfor til en interessant analyseenhet med tanke på en eventuell oppskalering av boligprosjekter basert på GbS-modellen, men også fordi prosjektet kan ha relevans for andre kollektive boligprosjekter i Norge. Samtidig har kollektive boformer i seg selv liten utbredelse i Norge, og det eksisterer derfor også få studier av norske bofellesskap som kan benyttes som sammenligningsgrunnlag. Et formål med oppgaven og valget av case er derfor å kunne bidra til å belyse kollektive boformer i norsk kontekst.

4.1.2 Det kvalitative intervjuet

Datainnsamlingen i denne studien er hovedsakelig basert på dybdeintervjuer, med dokumentstudium og observasjoner som supplerende datakilder. Intervju er ansett for å være en fruktbar metode for å studere komplekse motivasjoner og adferd og for å få innsikt i individers ulike meninger og erfaringer (Dunn, 2016). Intervjuer kan derfor gi forskeren innsikt i hvordan informantene opplever og forstår seg selv og sine omgivelser (Thagaard, 2018). En annen fordel ved kvalitative intervjuer er at metoden gir forskeren mulighet til å oppdage hva informanten selv anser for å være viktig eller relevant (Dunn, 2016:151).

Ettersom et formål med studien er å få innsikt i beboerne sine motivasjoner og tanker bak valg av Vindmøllebakken som bosted, og også deres opplevelser og refleksjoner rundt hverdagslivet i bofellesskapet, så ble dybdeintervjuer vurdert som best tilpasset studiens formål.

For å gjennomføre intervjuene gjorde jeg feltarbeid i Stavanger i første halvdel av november 2019, og i begynnelsen av februar 2020. På den første turen gjorde jeg 9 beboerintervjuer og et intervju med utvikler og kommunerepresentant, mens jeg gjorde 5 beboerintervjuer på det andre oppholdet. Alle intervjuene utført i studien kan karakteriseres som *semi-strukturerte* (Dunn, 2016:150). I forkant av intervjuene utviklet jeg intervjuguiden tilpasset de ulike informanttypene med overordnede tema og underspørsmål tilhørende disse. Intervjuguidene var delvis strukturert etter en *pyramide*-struktur der jeg startet med å stille de mer enkle og deskriptive spørsmålene først, mens tema som krevde mer refleksjon kom litt senere (Dunn, 2016:156). Dette er hensiktsmessig for å gjøre informantene komfortable med intervjusettingen først. Intervjuguidene bidro til å sikre at alle sentrale aspekter ble kartlagt i løpet av intervjuet, men guidene ble ikke fulgt slavisk. En av fordelene ved den semi-strukturerte intervjumodellen er at den tillater intervjueren å følge opp uventede tema eller aspekter som tas opp av informanten under intervjuet (Dunn, 2016). Ved å ikke være strengt bundet til et intervjueskjema ble det rom for å stille andre oppfølgingsspørsmål der dette falt seg naturlig.

Jeg tok utgangspunkt i at intervjuene skulle vare i ca. én time. Dette var for å gi informantene mulighet og tid til å reflektere og utbrodere rundt viktige tema, samtidig som at tanken var at intervjuet ikke skulle oppleves som for langt og slitsomt. De fleste av intervjuene endte opp med en varighet på 50-55 minutter, men det var også noen få som strakk seg over en time.

Ved å gjøre datainnsamlingen i to omganger kunne jeg benytte perioden imellom til å sette meg godt inn i hvert av intervjuene og starte det innledende analysearbeidet. Dette ga så føringer for hvilken teori og forskning jeg videre valgte å sette meg dypere inn i. Dette var gunstig for å spisse fokuset i studien, og jeg fikk dessuten muligheten til å gjøre små justeringer i intervjuguidene før andre runde med datainnsamling. Et slikt opphold passer dermed godt med den kvalitative casestudiens eksplorerende art. En slik veksling mellom teori og empiri er også en av karakteristikkene ved en abduktiv forskningslogikk, som jeg kommer tilbake til (Blaikie, 2007).

Som et supplement til dybdeintervjuene, gjorde jeg også noen korte intervjuer med tilfeldige innbyggere på Storhaug. Disse intervjuene tok form som uformelle samtaler der jeg kun stilte et par spørsmål mens jeg noterte for hånd. Dette gjorde jeg for å få et innblikk i hvilken kjennskap andre beboere på Storhaug har til Vindmøllebakken-prosjektet, og også deres tanker om bydelen. Disse samtalene er ikke analysert direkte som en del av datamaterialet.

4.1.3 Utvalg og rekruttering av informanter

Det er i denne studien gjort et *strategisk* utvalg av informanter, som innebærer at disse har egenskaper eller kvalifikasjoner som er gunstige for å besvare et forskningsspørsmål (Thagaard, 2018:54). Informantene har blitt valgt ut basert på deres tilknytning til Vindmøllebakken-prosjektet, enten ved at de er bosatt i Vindmøllebakken, eller ved at de har vært involvert i planleggingen og utbyggingen av prosjektet. Det er ingen fastsatte regler for antall deltakere i kvalitative forskningsprosjekter (Stratford and Bradshaw, 2016) og i kvalitative studier er det ikke, i motsetning til i kvantitative studier, et formål å oppnå representativitet (Thagaard, 2018:55). Det er kvaliteten og nytteverdien til datamaterialet som samles inn som er viktig, og ikke kvantiteten. Krueger (1998, i Cameron, 2016:210) argumenterer derfor for at det ikke er nødvendig å utføre flere intervjuer hvis man når et *metningspunkt* hvor man opplever at datainnsamlingen ikke lenger tilfører ny informasjon.

Jeg hadde som utgangspunkt en målsetting om å intervjuer mellom 10-15 beboere i Vindmøllebakken, og endte opp med 14 beboerintervjuer hvorav ett av intervjuene var et parintervju der to samboere ble intervjuet sammen. Det var viktig for meg å sikre et betydelig antall intervjuer for å oppnå en dybde og bredde gjennom å få innsikt i ulike individers opplevelse av å bo i Vindmøllebakken. Jeg ønsket å oppnå en relativt jevn kjønnsfordeling, og jeg forsøkte også å sikre et utvalg av beboere med ulik alder og livssituasjon. Dette er viktig for å sikre at ulike perspektiver er representert. Jeg endte til slutt med å intervjuer åtte kvinner og syv menn, og fikk et aldersspenn med informanter fra tidlig 20-årene til 70-årene. Siden en del av studien handler om å få et inntrykk av hvordan Vindmøllebakken fungerer som bosted, hvordan fellesarealene brukes og hvilke hverdagspraksiser som gjelder for beboerne, var det viktig for meg at majoriteten av beboerne var blant de som allerede flyttet inn i desember 2018, eller tidlig i 2019. Disse hadde dermed bodd i Vindmøllebakken i omtrent et år når de første intervjuene ble foretatt.

I tillegg til å intervju beboere i Vindmøllebakken, var det også viktig for meg å snakke med de sentrale aktørene i utviklingen og utbyggingen av prosjektet, for å få innsikt i de overordnede målsettingene og tankene bak. Her forsøkte jeg også å oppnå en bredde i perspektivene ved å intervju mennesker fra ulike fagområder. Jeg har intervjuet en arkitekt, en representant fra entreprenør- og boligkonsernet som har stått for utbygging (omtales videre som "utvikler"), og en industridesigner. Disse har alle vært involvert i utviklingen av GbS-modellen og utforming av Vindmøllebakken. Når disse omtales samlet vil jeg benytte fellesbetegnelsen "prosjektaktører". Jeg intervjuet også en ansatt fra planavdelingen i Stavanger kommune som har vært saksbehandler i reguleringsprosessen.

For å rekruttere informanter valgte jeg å enten sende mail eller kontakte aktuelle personer via telefon. Jeg sendte så en epost hvor jeg informerte om studiens tema og formål, og la ved informasjonsskriv og samtykkeskjema for å informere om hva en eventuell deltagelse ville innebære. I telefonsamtalene presenterte jeg meg selv og prosjektet, og oppga også hvor jeg hadde fått beboernes kontaktinfo fra. Flesteparten av de jeg kontaktet sa ja til å stille til intervju. Det var et fåtall som valgte å takke nei, da hovedsakelig av praktiske grunner, men det var også en person som ikke hadde lyst til å intervjues.

Etter hvert som jeg startet å intervju rekrutterte jeg også noen informanter ved hjelp av *snøballmetoden* (Stratford og Bradshaw, 2016:124), ved at noen av beboerne jeg intervjuet tipset meg om å kontakte andre beboere. En fordel ved at jeg utførte intervjuer og observasjoner i Vindmøllebakken var at jeg allerede hadde møtt noen av disse i fellesarealene, og at de dermed allerede visste hvem jeg var når jeg kontaktet dem. Dette kan ha gjort terskelen for å si ja lavere. Thagaard (2018:56) påpeker at en mulig svakhet med snøballmetoden er at man rekrutterer informanter fra samme sosiale nettverk. I denne studien er det derimot et bofellesskap som er analyseenheten, og beboerne vil dermed i mer eller mindre grad være del av et felles sosialt nettverk ved å bo her. Jeg anser derfor potensielle negative effekter ved dette for å være mindre her enn i et tradisjonelt og større nabolag, hvor det ikke er samme grad av meningsfellesskap på tvers av ulike grupper.

4.1.4 Intervjusituasjonen

For å oppnå gode og fruktbare intervjuer er det viktig å etablere en intervjusituasjon hvor det er tillit mellom informant og forsker, og hvor informanten er komfortabel. På engelsk benyttes begrepet "*rapport*" for å beskrive hvordan forskeren oppnår en forståelse av informantens verdenssyn og hvor man skaper et "produktivt mellommenneskelig klima"

(Dunn, 2016:160). For å gjøre det lettest mulig for informantene, ga jeg de muligheten til å velge sted for intervjuet og jeg var fleksibel angående tidspunkt. De fleste av intervjuene med beboere ble utført i deres private boenhet. Dette vurderer jeg som fordelaktig da informantene ble intervjuet i en setting hvor de var komfortable, noe som bidro til å sette trygge rammer for intervjuet. Å intervjuer i hjemmet kan også være med på å gjenopprette maktbalansen mellom intervjuer og informant (Philo m.fl., 2004:66). Ved at jeg ble "gjest" i informantenes hjem følte jeg at intervjusituasjonen i større grad foregikk på deres premisser enn hvis de hadde måttet "komme" til meg.

De beboerintervjuene som ikke ble utført i de private boenhetene ble gjort i fellesarealene; noen i "allrommet" og et i biblioteksrommet og festsalen. Det virket på meg som at dette også opplevdes som en familiær og komfortabel setting for informantene. En konsekvens av å utføre intervjuer i fellesarealene var at noen av disse fikk kortvarige avbrudd ved at andre beboere kom inn. Samtidig var dette en mulighet for meg å observere dagligdagse interaksjoner mellom beboerne, og se hvordan de benyttet seg av fellesarealene. Intervjuene med de andre aktørene ble utført på deres kontorer i Stavanger eller via Skype. Jeg opplevde at kontoret var en god setting for å gjøre disse intervjuene. Å gjøre intervjuer over Skype fremstår som en litt mer unaturlig setting sammenlignet med intervjuer ansikt-til-ansikt, hvor man oppnår en nærmere kontakt med intervjuobjektet. Likevel syntes jeg at dette var en løsning som fungerte relativt godt da jeg ved å bruke videosamtale kunne se informantene og deres kroppsspråk.

Dunn (2016:164) beskriver hvordan et tiltak som kan forsterke "rapport" er en såkalt "oppvarmingssamtale", der man kan snakke litt om løst og fast og fortelle litt mer om hvordan intervjuet vil foregå. Før jeg startet intervjuene presenterte jeg meg selv og studien, og gjennomgikk samtykkeskjema som jeg hadde med meg til hvert intervju. Ved flere anledninger ble jeg også tilbudt kaffe eller noe å drikke før intervjuet startet, og jeg opplevde generelt at atmosfæren var avslappet.

Alle intervjuene ble tatt opp med lydopptaker. Dette gjorde jeg for å forsikre meg om at all informasjonen informantene ga ble fanget opp, og for å kunne transkribere datamaterialet i sin fullstendige form i ettertid. På denne måten kunne jeg også gi min fulle oppmerksomhet til informantene under intervjuene. Det var ingen av informantene som hadde innvendinger mot bruken av lydopptak. Jeg hadde også med meg en notatblokk slik at jeg skulle ha muligheten til å skrive ned tanker, ideer, eller andre ting som fremstod som spesielt viktig under intervjuet. Jeg fant derimot rask ut at jeg foretrakk å heller gjøre meg slike

notater rett etter at intervjuet var ferdig. I følge Adelman (1981, i Dunn:165) bør forskeren forsøke å ha en "kritisk indre dialog" under intervjuet der man kontinuerlig analyserer hva informantene sier, og hvor man forsikrer seg om at man forstår det som blir sagt. Jeg opplevde at dette var lettere hvis jeg ikke noterte underveis. Ved noen anledninger begynte informantene å snakke om sentrale tema før jeg hadde startet lydopptaket, eller fortsette å snakke videre etter at lydopptaket ble stoppet. I disse tilfellene var jeg påpasselig med å notere ned viktige momenter rett etter intervjuet. Intervjuene ble avsluttet ved at jeg takket informantene for deres tid og informasjonen de ga meg. På denne måten ønsket jeg å tydeliggjøre at jeg opplevde intervjuet som nyttig og satte pris på at de hadde takket ja til å stille til intervju.

For å få samlet inn ønsket data, er det viktig å oppfordre til utdypende og reflekterte svar på intervju spørsmålene. Samtidig må forskeren være forsiktig slik at han eller hun ikke fører informantene i spesifikke retninger, og dermed skaper *intervjuereffekter* (Thagaard, 2018). En utfordring er derfor å få ærlige svar fra informantene, og ikke de svarene som informantene oppfatter som korrekt eller forventet (McGuirk og O'Neill, 2016:265). I denne studien er et viktig tema bærekraftige praksiser, og jeg var derfor klar over at dette er et tema hvor informantene ofte har en formening om hva som er "det riktige svaret" i et miljøperspektiv. Dette var også noe jeg var bevisst på i intervjuene med de andre aktørene, da disse kunne ha interesse av å fremstille prosjektet i et godt lys. Det fremstod likevel for meg som at de fleste av informantene var ærlige i sine svar. Dette kom kanskje tydeligst frem i intervjuene med beboerne som var av en mer personlig art, og hvor jeg opplevde stor åpenhet hos mange.

Å vite hvilke spørsmål man skal stille og forsikre seg om at man får den dataen man ønsker er noe som krever øving (Patton, 2002) og manglende erfaring kan påvirke intervjusituasjonen. Etter at første intervju var gjennomført, opplevde jeg at jeg raskt ble mer komfortabel med intervju settingen og at jeg fikk mer innsikt i hvordan spørsmålene burde stilles. Samtidig var innsamlingsperioden såpass begrenset og det å bli en god og erfaren intervjuer tar tid. Det er derfor viktig å være klar over egne begrensninger i en slik situasjon.

4.1.5 Transkribering

Alle intervjuene har blitt transkribert ved hjelp av koding- og transkriberingsprogrammet Nvivo. Det er anbefalt å transkribere så fort som mulig etter at intervjuet er utført (Dunn, 2016). Siden jeg gjorde flere intervjuer daglig, ble det ikke tid til transkribering under

oppholdet i Stavanger, og transkriberingsprosessen startet derfor med en gang jeg kom tilbake fra feltoppholdet. Siden jeg uansett noterte ned umiddelbare tanker og refleksjoner fra intervjuene den dagen de ble gjort, syntes jeg at dette likevel fungerte godt. Intervjuene ble transkribert i sin fullstendige form inkludert pauser, tonefall, latter og andre gester. Jeg opplevde Nvivo som et brukervennlig program, og det var nyttig å kunne enkelt pause eller senke farten på avspillingen av intervjuene. Transkribering fungerer også som en form for innledende analyse av datamaterialet, og jeg noterte ned refleksjoner og momenter som fremstod som sentrale underveis i transkriberingen (Dunn, 2016).

4.1.6 Observasjoner

Observasjoner kan benyttes til å komplementere andre datakilder og gi utfyllende deskriptiv informasjon om et case (Kearns, 2016:314). For å utnytte tiden i "felt" best mulig og utfylle mine intervjudata, viet jeg derfor en del av tiden i Stavanger til å gjøre observasjoner. Under mitt første besøk i Vindmøllebakken fikk jeg omvisning i fellesarealene av en av beboerne. Jeg fikk da se selv hvordan utformingen av bygget var, og fikk også et inntrykk av bruken og aktivitetene som foregår der. Dette var gunstig da jeg under de etterfølgende intervjuene selv hadde sett alle rommene som det ble snakket om og dermed hadde noe håndfast å forholde meg til. Jeg gjorde intervjuer i Vindmøllebakken hver dag i perioden jeg var i Stavanger, som gjorde at jeg fikk besøkt bofellesskapet til forskjellige tider og kunne gjøre meg observasjoner av aktiviteten i bygget på ulike tidspunkt. Jeg ble også invitert med på felleslunsj med noen av beboerne to av dagene, som er en daglig aktivitet hovedsakelig blant pensjonistene i bofellesskapet. Det var hyggelig for meg som forsker å bli inkludert og føle meg så velkommen i en situasjon hvor jeg på sett og vis var en "inntrenger" i informantenes hverdag. Jeg opplevde generelt stor gjestfrihet hos beboerne under oppholdene. Ved å delta i disse felleslunsjene fikk jeg et innblikk i hverdagen i Vindmøllebakken og også hvordan beboerne forholder seg til hverandre. Disse observasjonene var dermed av en uformell art.

Vindmøllebakken får jevnlig besøk av grupper som er interesserte i å se og lære om prosjektet. På mitt andre besøk fikk jeg delta i og observere et slikt besøk bestående av en gruppe fra en kommune. Jeg noterte underveis i møtet og dette var derfor en mer systematisk form for observasjon. Det var interessant for meg å se hvilken type spørsmål de besøkende hadde og hvilken oppfatning de hadde av prosjektet. Dette ga et innblikk i hvilket potensial en kommune ser i en slik boform.

Under oppholdet i Stavanger brukte jeg også en del tid på å vandre rundt i nærområdet til Vindmøllebakken og ellers på Storhaug for å få et inntrykk av bydelen. Siden et tema i intervjuguiden var beboernes oppfatning og forhold til nabolaget var det også viktig å ha en viss kjennskap til området og stedene de nevnte for å bedre forstå deres fortellinger. Underveis tok jeg også en del fotografier, både av Vindmøllebakken og rundt omkring på Storhaug. Notatene jeg tok under feltoppholdet ble nyttige i det videre analysearbeidet og bidro til en mer helhetlig forståelse av Vindmøllebakken og nærmiljøet rundt. De personlige observasjonene var dermed et supplement til planer, artikler og annet materiale jeg hadde lest om Storhaug.

4.1.7 Dokumentanalyse

I tillegg til å intervjuer har jeg også studert ulike dokumenter for å få dannet en bakgrunn og en forankring for det videre feltarbeidet (Thagaard, 2018:119). Jeg har lest plandokumenter, rapporter og beskrivelser av Vindmøllebakken-prosjektet, samt rapporter og presentasjoner av GbS-modellen for å få bedre kjennskap til caset. Jeg har også lest offentlige planer og rapporter fra Stavanger kommune, der en del dokumenter har tatt for seg bydel Storhaug spesielt. Utover å lese offentlige dokumenter av relevans for prosjektet, så har jeg også studert avisartikler, reportasjer og innlegg som omtaler Vindmøllebakken i media. Bofellesskapet har fått mye medieomtale, og det var derfor interessant å undersøke på hvilke måter og i hvilke sammenhenger prosjektet omtales. Jeg har også undersøkt hvordan Vindmøllebakken framstilles i boligannonser, da det har vært interessant å se hva man har vektlagt i markedsføringen av det som er en utradisjonell boform i Norge. I tillegg har jeg studert Storhaugs bydelsavis, både for å få et innblikk i den bydelen som Vindmøllebakken er lokalisert i, men også for å orientere meg om hvordan prosjektet og andre nye utbygginger på Storhaug omtales.

4.2 Analysestrategi

En analysestrategi utgjør grunnlaget for vitenskapelig kunnskapsproduksjon og setter premissene for datainnsamling og bruk av teori (Blaikie, 2007:56). I forkant av intervjuene hadde jeg en tentativ problemstilling og en idé om hva jeg ville undersøke gjennom intervjuene, men jeg visste ikke nøyaktig hva det var som ville vise seg å være mest interessant på forhånd. Å ha et slik åpent utgangspunkt er ikke uvanlig i kvalitative studier

som ofte har en utforskende tilnærming (Thagaard, 2018:15). Jeg hadde også lest betydelige mengder med litteratur på forhånd relatert til tema, da særlig om "sustainable neighbourhoods" og "sustainable communities", samt litteratur om "co-housing" og kollektive boformer. Jeg hadde også lest litteratur om sosial praksisteori som jeg planla å benytte meg av i det analytiske rammeverket. Dette var litteratur som jeg anså for å være relevant, men jeg var åpen for at datainnsamlingen ville kunne føre til at jeg måtte se til annen teori, eller supplere med mer teori på noen områder.

Jeg anså det også som særlig viktig å ha en åpen tilnærming i en studie av en kollektiv boform, som er et marginalet fenomen i Norge. Siden caset er et pilotprosjekt, så har det vært viktig å la informantene få bruke egne ord, og få mulighet til å fortelle om sin hverdag i bofellesskapet og selv få fremheve hva de synes er viktig og relevant. I lys av dette har jeg ansett en eksplorerende og åpen tilnærming til datamaterialet som gunstig.

Denne tilnærmingen gjør at den valgte fremgangsmåten for analysearbeidet innehar momenter fra en *abduktiv* analysestrategi. I en abduktiv analysestrategi så er det sosiale aktørers egne motiver og forståelse som er utgangspunktet for å danne kunnskap om sosialt liv, og som utgjør grunnlaget for teorikonstruksjon (Blaikie, 2007:68). Man starter datainnsamlingen med et teoretisk grunnlag, samtidig som man forholder seg åpen til at empirien kan føre til at teori og problemstilling må tilpasses underveis. Forholdet mellom teori og empiri er her dialektisk, da man i hele forskningsprosessen veksler mellom disse og dermed oppnår fleksibilitet.

Jeg har valgt å gjøre en *tematisk* analyse av datamaterialet, hvor målet er å identifisere, analysere og rapportere mønstre eller tema "på tvers" av datamaterialet (Braun og Clarke, 2006:6). Med en slik tilnærming ønsker man å oppnå en dyp forståelse av de aktuelle temaene (Thagaard, 2018:171). Tematisk analyse er også en fleksibel analysemetode som kan anvendes til ulike teoretiske rammeverk og på ulike datakilder (Braun og Clarke, 2006). Siden datamaterialet i denne studien består av både dybdeintervjuer, dokumenter og observasjoner, så har et formål med bruk av tematisk analyse vært å bringe struktur og sammenheng til analysen, og gjøre det mulig å kartlegge gjentakende tema i det fullstendige datamaterialet.

Et tema kan defineres som noe som favner og oppsummerer noe i datamaterialet som er sentralt for problemstillingen (Braun and Clarke, 2006:82). Jeg har gjennom analysearbeidet dannet kategorier med utgangspunkt i tendenser i datamaterialet som jeg har funnet interessante. For å gjøre dette har jeg benyttet meg av koding, hvor jeg i første runde gjorde en deskriptiv koding av intervjuene for å få oversikt over materialet. Det neste steget

for å identifisere tema var så å lage foreløpige ("initial") koder fra interessante seksjoner i datamaterialet. Deretter har disse blitt samlet for å konstruere mer vidtfaende tema som har vært utgangspunktet for den videre analysen (Braun og Clarke, 2006). Eksempler på sentrale tema er "sosialt fellesskap", "tilhørighet", "urban livsstil", "grønn identitet", "deling" og "bærekraftige praksiser". Kodingen og analysen ble i likhet med transkriberingen utført i dataprogrammet Nvivo.

En risiko ved en tematisk analyse er at informantenes uttalelser tas ut av sin kontekst og derfor kan mistolkes. For å forhindre dette har jeg gjennom analyseprosessen vært påpasselig med å gå tilbake igjen til datamaterialet for å se sitater i sammenheng med det som har blitt sagt før og etter. I presentasjonen av datamaterialet har jeg også forsøkt å kontekstualisere utsagnene ved å knytte de til intervjuetema og spørsmål.

4.3 Etske betraktninger

I alt forskningsarbeid er det viktig å gjøre seg refleksjoner rundt hvilke etske hensyn som må ivaretas i møte med informantene. Intervjuer er en form for intervensjon i menneskers dagligliv, og det er derfor viktig å vurdere hvilken effekt intervjuet kan ha på deltakerne (Patton, 2002) og hvorvidt det er mulighet for at intervjusituasjonen kan forårsake noen form for "psyko-sosial" skade (Dowling, 2016:32). Selv om en aldri kan forutsi hvilken innvirkning spørsmålene kan ha på informanten (Patton, 2002) så vurderer jeg ikke temaene som tas opp i denne studien for å være veldig sensitive. Det fremstod for meg som at informantene hadde en generell positiv opplevelse av å bli intervjuet. Det var stort sett god flyt i intervjuene hvor informantene hadde mye de ville fortelle. Etske hensyn er derimot ikke bare noe som må sikres i selve intervjusituasjonen, men er noe en må reflektere over gjennom hele forskningsprosessen. Jeg vil senere i denne delen diskutere problemstillinger tilknyttet bruken og presentasjonen av informasjon fra intervjuene.

4.3.1 Informert samtykke

Datainnsamlingen har blitt utført i henhold til Norsk senter for forskningsdata (NSD) sine retningslinjer, og skriftlig informert samtykke har blitt innhentet fra samtlige informanter. For at et samtykke skal være *informert* må informantene motta tilfredsstillende informasjon om hva deltakelse i prosjektet innebærer (Thagaard, 2018). Alle informantene har blitt informert om deres rettigheter gjennom informasjonsskrivet som ble sendt ut i forkant av intervjuene.

Informantene ble også informert om at de kunne trekke seg fra prosjektet når som helst uten at dette skulle ha noen konsekvenser for dem. Som tidligere nevnt, gjentok jeg også denne informasjonen før intervjustart og innsamling av informantenes signatur. Selv om noen av beboerne ga uttrykk for at de ikke hadde behov for en ny gjennomgang ga det likevel en trygghet og forsikring til meg som intervjuer at intervjusituasjonen og dens premisser var avklart på forhånd.

En utfordring med kvalitative forskningsopplegg og dens fleksible og eksplorerende tilnærming er at dette kan gjøre det vanskelig å gi eksakt informasjon om hva deltakelse vil innebære siden prosjektets karakter kan endres etterhvert. Intervjuene har ofte et åpent design hvor innsnevring kan skje underveis i innsamlingsprosessen (Thagaard, 2018:23). Dette er en aktuell problematikk i denne studien hvor innfallsvinkel og problemstilling har blitt videreutviklet underveis. Intervjuguidene som ble brukt, hadde en relativ stor bredde, hvor informantene fikk mulighet til å snakke om flere ulike aspekter ved å bo i Vindmøllebakken. Thagaard (2018:23) understreker derfor viktigheten av å være bevisst dette ansvaret under hele forskningsprosessen og også i presentasjonen av resultatene.

Det er viktig at informantene føler at deres uttalelser og refleksjoner kommuniseres og repeteres på en presis måte i det ferdigstilte prosjektet. Jeg har derfor informert informantene om deres mulighet til å sjekke sitater før disse inkluderes i oppgaven. Dette er en form for *participant checking* som er viktig for å opprettholde en god dialog mellom forsker og informant, og for å gi informantene kontroll over deres bidrag (Dunn, 2016:173). Å tydelig opplyse om at informantene når som helst kan trekke seg fra deltakelse er også en måte å bidra til at informantene føler eierskap over egne bidrag.

4.3.2 Konfidensialitet

Når man utfører dybdeintervjuer er det viktig å sikre konfidensialitet i hensyn av informantenes beskyttelse (Dowling, 2016:32). Konfidensialitet sikter både til anonymisering av deltakere i studien, og til at personlige opplysninger oppbevares og behandles på en forsvarlig måte (Thagaard, 2018:24).

I denne studien er caset ett enkelt bofellesskap med et begrenset antall boenheter og beboere, noe som gjør sikring av konfidensialitet mer utfordrende enn i et tradisjonelt nabolag av større skala. I informasjonsskrivet informerte jeg derfor deltakerne om at bakgrunnsopplysninger som aldersgruppe og bosted kunne være indirekte personidentifiserende. Risikoen ved manglende konfidensialitet er både knyttet til at beboerne

eksponeres til andre utenfor bofellesskapet, men også muligheten for at det oppstår konflikt mellom beboerne som følge av utsagn eller meninger som fremgår av studien. Jeg har derfor forsøkt å anonymisere informantene så godt det lar seg gjøre. For å beskytte identiteten til beboerne har jeg valgt å kun referere til dem som "beboer" og ikke bruke fiktive navn. Mens pseudonymer kan gi en kontinuitet og et mer tydelig narrativ i analysen så har jeg ansett dette for å være uhensiktsmessig i forhold til sikring av beboernes konfidensialitet i et så lite miljø. Dette er også i tråd med mitt valg av å benytte tematisk analyse som hovedstrategi for det analytiske arbeidet, fremfor en mer personsentrert analyse. Jeg har valgt å utelate bakgrunnsfaktorer eller informasjon som med høy sannsynlighet ville medført gjenkjenning blant beboerne ved at dette er noe som kun vedgår én beboer. Jeg har heller ikke inkludert eksakt alder på beboerne, og der det har vært nødvendig har jeg også utelatt kjønn. Angående de andre aktørene som ikke bor i Vindmøllebakken, så har jeg også her informert om at yrkestittel eller rolle kan medføre indirekte gjenkjenning. Alle informantene har derfor fått tilbud om sitatsjekk.

4.4 Forskerens rolle

Når man utøver forskning er det viktig å være klar over hvordan forskerens *subjektivitet* påvirker hele forskningsprosessen (Winchester og Rofe, 2016:19). Min posisjonaltet og rolle som forsker har derfor vært tilstede både i innsamlingen og i analysen av data. Mitt valg av forskningstema er basert på min akademiske interesse for bærekraftig byplanlegging og også en personlig interesse i miljø- og klimautfordringer. Dette gjør at jeg har gått inn i dette prosjektet med visse meninger og forventninger om hva det er jeg vil oppdage. Det er derfor viktig å forsøke å hele tiden ha en *kritisk refleksivitet* tilknyttet egen rolle, som kan defineres som "en prosess av konstant, selvbevisst gransking av seg selv som forsker og av forskningsprosessen" (England 1994 i Dowling, 2016:34).

Braun og Clarke (2006:80) påpeker hvordan forskeren alltid har en aktiv rolle når han eller hun identifiserer og velger ut tema i dataanalyseprosessen. De mener derfor at tanken om at tema "strømmer ut" av datamaterialet er feilaktig, da dette indikerer en prosess der forskeren er passiv. Relatert til dette beskriver Sile and Ghiso (2004 in Saldana, 2009:7) hvordan "all koding er en skjønsmessig prosess siden vi medbringer våre subjektiviteter, våre personligheter, våre predisposisjoner, [og] våre særegenheter til prosessen" (egen

oversettelse). Det har derfor vært viktig for meg som forsker å forsøke å være bevisst hvordan mine interesser og min kunnskap er til stede gjennom analysen av datamaterialet.

Intersubjektivitet er et annet sentralt begrep i denne sammenheng og sikter til hvordan det interaktive momentet i intervjusettingen gjør at den resulterende dataen konstrueres i fellesskap av intervjuer og respondent (Philo m.fl., 2004:38). Philo m.fl. (2004:58) presiserer at det er feilaktig å tenke at man simpelthen kan samle inn ferdige "sannheter" fra intervjuobjektene, da intervjueren selv deltar i meningsdanning i samspill med informanten. Dette poengteres også av Thagaard (2018:45) som mener *innsamling* av data er et misvisende begrep som utelater forskerens rolle, og argumenterer i stedet for å bruke *utvikling* av data som betegnelse. Spørsmålene som jeg har valgt å stille under intervjuene har gitt en føring for hva informantene har fortalt meg om, samtidig som jeg som forsker i analysen og etterarbeidet også har mulighet til å vektlegge enkelte funn eller resultater fremfor andre. Det interaktive i intervjusituasjonen nødvendiggjør også en anerkjennelse av hvordan informantene gjennom å bearbeide og formulere svar har en aktiv rolle i konstruksjonen av data, og ikke må oppfattes som passive (Philo m.fl., 2004:57).

Gjennom forskningsprosessen har jeg skrevet såkalte *memos* for å huske ideer, tanker og observasjoner som har dukket opp underveis i litteraturgjennomgang, intervjuer og datanalyse. Slike notater kan også tilrettelegge for refleksivitet ved at de muliggjør en kritisk gjennomgang av egne tolkninger av datamaterialet og av refleksjoner som gjøres underveis i forskningsprosessen (Cope, 2016:375-6).

4.5 Kvalitetssikring av oppgaven: Reliabilitet, validitet og overførbarhet

"Rigour", et begrep som ikke lar seg direkte oversette til norsk, handler om hvordan forskere kan oppnå troverdighet i relasjon til sitt arbeid (Stratford and Bradshaw, 2016:126). Baxter og Eyles (1997) har utropt et behov for en mer eksplisitt evaluering av forskningsprosesser og metoder i kvalitative studier. Bailey m.fl. (1999) påpeker derimot at en standardisert evalueringsmetode ikke er oppnåelig i kvalitativ forskning grunnet stor variasjon i metoder og epistemologier. De mener derfor at det er den individuelle forskningsprosessen som må være utgangspunktet for evaluering. En strategi for å sikre troverdighet er derfor å gjøre forskningsprosessen så gjennomsluktig som mulig. På norsk benyttes begrepet *reliabilitet* for å sikte til forskningens pålitelighet, og omhandler hvordan forskeren gjør rede for prosessen

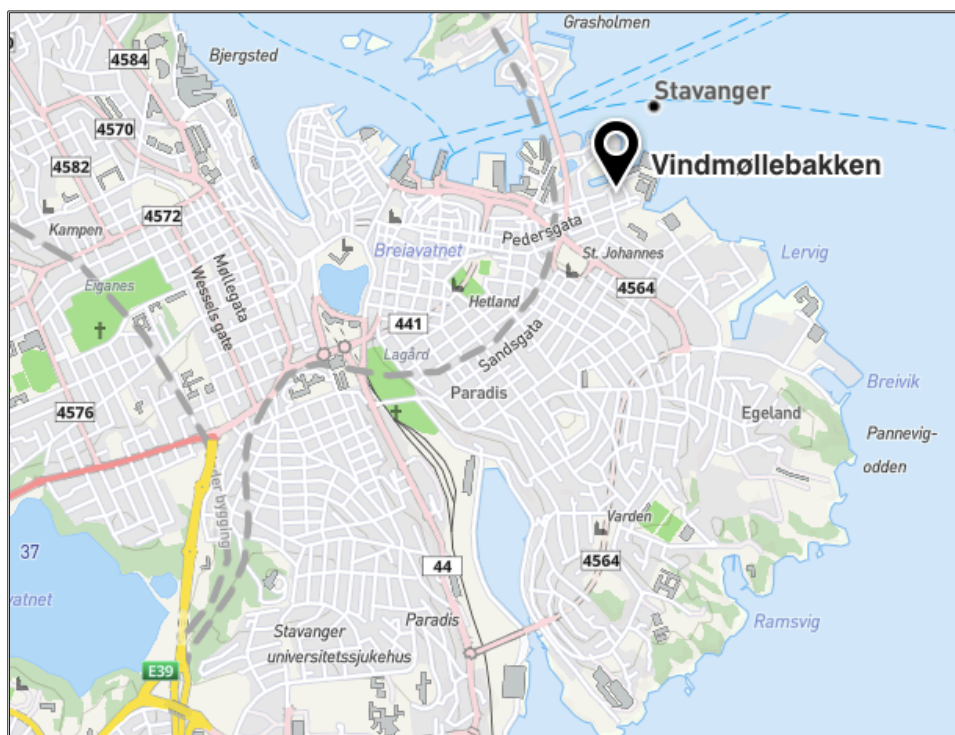
med utvikling av data (Thagaard, 2018:19). I dette kapitlet har jeg derfor beskrevet metodevalg, og hvordan innsamling av data og analyse har foregått. Et annet viktig grep for å øke forskningens troverdighet er å skape et klart skille mellom hva som er utsagn fra informanter og hva som er forskerens fortolkninger av disse i representasjonen av resultatene fra forskningsarbeidet. I analysedelen av oppgaven har jeg derfor forsøkt å tydeliggjøre hva som er min tolkning og hva som er informanters utsagn.

Validitet er et annet viktig begrep når man skal evaluere forskning, og sikter til forskningsresultatenes gyldighet, inkludert hvorvidt det innsamlede datamaterialet er egnet til å besvare forskningsspørsmålet (Thagaard, 2018:19). Ifølge Mitchell (1983 i Bailey m.fl., 1990:172) er det validiteten i selve analysen som er sentral i kvalitativ forskning. En måte å styrke studiens validitet er å se tolkninger i lys av tidligere forskning og relevant teori. I analysekapitlet setter jeg derfor mine egne tolkninger av datamaterialet opp mot funn og teoretiske begreper og konsepter fra annen forskning innenfor tema. For å styrke validiteten i studien har jeg også forsøkt å kontinuerlig vurdere egnetheten til mine teoretiske, metodologiske og analytiske valg gjennom forskningsprosessen.

Overførbarhet sikter til ekstern validitet, og omhandler hvorvidt tolkninger i studien også er relevante i andre sammenhenger eller for annen forskning (Thagaard, 2018:19). Et viktig spørsmål er derfor om mine funn og teoretiske refleksjoner kan være til nytte for andre studier av kollektive boformer, eller kunne bidra i diskusjoner omkring en bærekraftig boligutvikling. Oppgavens mulighet for overførbarhet vil diskuteres i oppgavens konklusjonskapittel.

5 Presentasjon av Vindmøllebakken bærekraftig bofellesskap

Vindmøllebakken bærekraftig bofellesskap ligger i krysset mellom Pedersgata og Støperiveien i bydel Storhaug i Stavanger. Bofellesskapet består av totalt 40 leiligheter fordelt på to byggetrinn, hvor det første stod ferdig i desember 2018 og det andre i november 2019. I tillegg har bofellesskapet 500 m² med fellesarealer. Vindmøllebakken er organisert som et borettslag med andelsleiligheter, og er det aller første boligprosjektet basert på "Gaining by Sharing"-modellen. Per dags dato er det 52 beboere i bofellesskapet med et aldersspenn på 2 til 75 år.

Bilde 1: Vindmøllebakken, Stavanger. Kilde: Stavanger kommune.

5.1 Visjonen bak: Gaining by Sharing

Gaining by Sharing beskrives som "en modell for bofellesskap, beregnet på det kommersielle markedet", og har som formål å skape boformer hvor en oppnår både *miljømessig*, *sosial*, *økonomisk* og *arkitektonisk* bærekraft (GbS, udatert,a). Prosjektet ble initiert av en arkitekt fra et lokalt arkitektkontor i Stavanger sammen med styreleder i et entreprenør- og boligkonsern, og er videreutviklet i samarbeid med et designforetak i Trondheim. Disse gikk i 2011 sammen om å gjennomføre en studie av eksisterende bofellesskap i Norge og utlandet, hvor hensikten

var å kartlegge hvordan kollektive boformer kan tilpasses en moderne kontekst. Under denne studien ble det gjort intervjuer med beboere i etablerte bofellesskap, og man så til tidligere forskning på feltet. Studien dannet så utgangspunktet for GbS-modellen som skal fungere som et verktøy for private aktører eller utbyggere som ønsker å skape bærekraftige bofellesskap. Aktørene bak GbS, som er organisert som et aksjeselskap, skal bistå med å gjøre prosessen mot realisering av bærekraftige bofellesskap lettere (GbS udatert,b). En viktig tanke er at bofellesskap som realiseres gjennom GbS-modellen, skal ha en felles plattform for utveksling av erfaringer og kunnskap.

Miljøaspektet ved modellen knyttes spesielt til de gevinstene som kan oppnås ved at beboerne deler arealer, funksjoner, utstyr og tjenester. Boligareal per husstand reduseres, og gjennom deling kan man oppnå reduksjon i det individuelle forbruket. I tillegg påpekes det at det fellesskapet som den kollektive boformen legger til rette for kan bidra til å skape økt bevissthet rundt miljøspørsmål og være med på å fostre nye vaner i et fellesskap. Miljøaspektet knyttes også til energibesparende og brukervennlige løsninger i selve boligene, og bruk av miljøvennlige byggematerialer med en hovedvekt av tre. I en video laget for å presentere GbS-modellen beskrives det hvordan en av de viktigste driverne for modellen er å redusere beboeres CO₂-avtrykk, og konseptet presenteres som "et konkret svar på behovet for et grønt skifte" (GbS, udatert,c).

I modellens *menneskelige* dimensjon vektlegges blant annet et behov for nye boformer som er bedre tilpasset moderne livssituasjoner og familiestrukturer, med flere aleneforeldre og en eldre generasjon som holder seg spreke lengre. Mangfold er et viktig stikkord, og man tar sikte på å skape boformer som er attraktive for ulike aldersgrupper, livssituasjoner og personligheter. Sammen vil beboerne kunne omgås og hjelpe hverandre i hverdagen og oppleve en merverdi gjennom dette. Brukermedvirkning er en sentral pilar i GbS-modellen, hvor fremtidige beboere involveres tidlig i prosjektfasen og får ta del i utformingen av fellesarealer og private boenheter. Dette anses for å være et viktig verktøy for å oppnå et trygt og godt sosialt fellesskap blant beboerne (GbS, utadert,c).

Med *arkitektonisk* bærekraft siktes det til at selve arkitekturen skal forsterke gevinstene som kan oppnås i et bofellesskap gjennom optimal fysisk tilrettelegging. Her vektlegges planløsninger som gir en god kobling mellom den private boenheten og fellesområdene, og fleksible boenheter som kan tilpasses endrede livssituasjoner. Utgangspunktet er at arkitektoniske løsninger har stor innflytelse på hvordan og hvor godt et

bofellesskap fungerer, og inspirerende omgivelser skal kunne bidra til å skape fellesskapsverdier (GbS udatert,a).

Et annet mål med GbS-modellen er at den kan bidra til *økonomiske* besparelser gjennom en redusert boligpris, og ved at beboerne gjennom deling kan få redusert sine løpende levekostnader. GbS-boliger skal være tilgjengelige for en bred gruppe av mennesker med en borettslagmodell som skal redusere risikoen for deleierne. Ved å tilby leiligheter av ulike størrelser, skal ulike gruppers behov møtes. I tillegg skal utformingen og løsningen i boligene redusere beboernes energibruk, og dermed kostnader relatert til energibruk (GbS, udatert,a).

5.2 Realisering av pilotprosjektet

Vindmøllebakken er det første GbS-prosjektet og er resultatet av en langvarig planleggings- og utbyggingsprosess. Jeg vil gå nærmere inn på ulike aspekter ved prosjektfasen og utfordringer som har oppstått underveis i oppgavens analysedel. Etter at GbS-studien var gjennomført, ble det holdt et åpent seminar for å kartlegge interessen for denne typen boform i Stavanger. Stavanger har en høy eneboligandel, og informantene som har deltatt i utviklingen av prosjektet, forteller at de derfor var overrasket over at hele 200 møtte opp. Det ble så arrangert workshops, og man satt etter hvert igjen med en gruppe som var genuint interesserte i å flytte inn i et bofellesskap. Så startet prosessen med å omregulere den valgte tomten hvor bofellesskapet skulle bygges, en tomt hvor arkitektfirmaet bak prosjektet tidligere hadde sine kontorer. Nabotomten ble også kjøpt opp. Arkitekten forteller at denne prosessen startet allerede i 2013, og at mange av de som var interesserte fra starten har falt fra som følge av for lang ventetid. Byggingen av bofellesskapet startet i 2017, og de første beboerne flyttet inn i 2018.

Vindmøllebakken er som nevnt et kommersielt bofellesskap med privateide leiligheter. Arkitekten forteller at det har vært viktig å utvikle en modell som er tilpasset norske botradisjoner, hvor "eierlinjen" står sentralt. Det har heller ikke vært et ønske fra utviklernes side å drifte bofellesskapet etter innflytting, og utleieboliger ble derfor utelukket. I stedet for at private grupper går sammen om å bygge et bofellesskap, så blir boligene lagt ut på markedet. Involvering av de fremtidige beboerne er derfor en viktig oppgave. Dette gjør at prosjektet skiller seg fra mange bofellesskap i andre europeiske land, hvor utleieboliger er utbredt (Sargisson, 2012). Gjennom hele prosessen har de fremtidige beboerne vært involvert

gjennom workshoper og kurs. Industridesigner forteller at en slik brukermedvirkningsprosess har vært essensiell for å få en forståelse av hva det er beboere ønsker å dele og hva de vil ha i fellesarealene. Beboerne har også fått mulighet til å gjøre endringer i utformingen av de private boenhetene.

5.3 Fysisk utforming

Det første byggetrinnet i Vindmøllebakken består av 26 leiligheter, mens byggetrinn 2 har 14 leiligheter. Størrelsene på selve leilighetene varierer fra 25,7 til 82,5 kvadratmeter, men en andel av fellesarealene på 12,6 kvadratmeter er inkludert i totalprisen for alle leilighetene (Kruse Smith 2020). Bofellesskapets bebyggelse er sammenhengende og har et gårdsrom i midten. Konstruksjonen har fem etasjer på det høyeste, hvorav ett nivå er under bakkenivå. I kontrast til mange boligblokker har bebyggelsen blitt brutt opp i mindre volumer, som en tilpasning til småhusbebyggelsen rundt. Hele boligkomplekset er bygd i tre.

Alle de 40 leilighetene er utstyrt med kjøkken, bad og stue, og har dermed alle funksjoner man finner i en konvensjonell bolig. Fellesarealene består av et utendørs gårdsrom, felleskjøkken, amfi, veksthus, allrom, takterrasser, bibliotek, takstue, veksthus, sykkelbod, vaskerom, verksted, samt en gjestehybel og et festrom. Bofellesskapet har totalt syv parkeringsplasser. I tillegg til de 40 leilighetene i bofellesskapet, er også fire rekkehusboliger og åtte leiligheter under konstruksjon på samme tomt og av samme utbygger. Dette utgjør til sammen det som beskrives som "et nytt miljøvennlig bykvartal" (Kruse Smith, 2020). På nordsiden av tomten, i Dokkgata, bygges det også en bilfri miljøgate med lekeapparater og andre fasiliteter, som vil være tilgjengelig for allmenheten.

Vindmøllebakken ligger i et tidligere industriområde, og på tomten hvor prosjektet er realisert lå det tidligere arbeiderboliger tilknyttet hermetikkindustrien (Byantikvaren, 2017:33). Selv om driften nå har opphørt, bærer området fortsatt preg av en industriell forhistorie. Rett bak Vindmøllebakken ruver en høy kornsilo, og flere fabrikkbygninger står fortsatt intakte i bykvartalet. Deler av denne bebyggelsen er bevart i selve Vindmøllebakken-prosjektet, hvor den gamle hermetikkfabrikken Union Canning nå utgjør en del av inngangspartiet til bofellesskapet og huser den veganske restauranten Bellies.

Vindmøllebakken er et boligkompleks med høye miljøambisjoner, og er et av pilotprosjektene i Framtidens bygg, som var en integrert del av Kommunal- og moderniseringsdepartementets program Framtidens byer. En viktig del av programmet har vært å realisere pilotprosjekter i

form av energieffektive bygg, grønn transport og nye energiløsninger, med formål om at disse skal fungere som forbilder for fremtidig utvikling av byer og boligområder (Moe, 2015).

Vindmøllebakken er bygget med prefabrikkerte treelementer, veggene er isolert med hamp og takene er dekt med sedum-planter. Energi til oppvarming og elektrisitetsforbruk kommer fra energibrønner, og leilighetene i bofellesskapet har energimerking A (Kruse Smith, 2016). Den omfattende og innovative bruken av tre har gjort Vindmøllebakken til et forbildeprosjekt i innovasjonsprogrammet "Tre og by". Dette programmet har som intensjon å bidra til økt bruk av tre i norske byer og rette søkelyset mot klimagevinstene ved bruk av tre (Sørli, 2016).

Bilde 2: Vindmøllebakken høsten 2019. Kilde: Fride Spjelkavik Larsen (12.11.19)

5.4 Sosioromlig kontekst: Transformasjonsområdet Stavanger Øst

Vindmøllebakken ligger i bydel Storhaug sørøst for Stavanger sentrum, i plansonen Badedammen. Storhaug var tidligere senter for hermetikk- og skipsindustrien i Stavanger, og etter nedleggelsene lå de tidligere industriområdene i bydelen lenge uberørt. I 1999 ble "Urban Sjøfront Storhaug – Visjon for sentrumsnær byomforming" lansert, og dette markerte starten for en transformasjon av havneområdet. Siden visjonen ble lansert er det bygget flere tusen boliger, og utviklet nye parkområder og turveier i det tidligere industriområdet som i dag omtales som Østre bydel eller Stavanger Øst (NAL, 2011). Som følge av den massive

boligbyggingen, har bydel Storhaug hatt stor befolkningstilvekst siden starten av 2000-tallet (Stavanger kommune, 2017:15).

Stavanger kommune publiserer annethvert år en levekårsundersøkelse som blant annet kartlegger boligtyper, inntekt, arbeidsledighet og utdanningsnivå i ulike soner av byen. Helt siden den første undersøkelsen kom ut i 2002, har Storhaug vært den av bydelene som har scoret lavest (Regjeringen og Stavanger kommune, 2017). Bydelen har blant annet lavere forventet levealder, og har også en høyere andel barn og unge som vokser opp i lavinntektsfamilier (Flote, 2017). Storhaug er også den bydelen med høyest andel trangbodde på 29,8 prosent (Stavanger kommune, 2019c:20). Blant de ulike levekårssonene som inngår i bydel Storhaug er Badedammen den sonen som kommer dårligst ut på flere områder. De kartlagte utfordringene førte til at det i 2014 ble det vedtatt iverksetting av et levekårsløft for den nordøstlige delen av Storhaug bydel (Regjeringen og Stavanger kommune, 2017). Hovedmålsettingen for områdesatsningen er å utjevne levekårsforskjeller og gjøre "en helhetlig innsats som består av både sosiale, miljømessige og fysiske tiltak som styrker bomiljøet og gjør bydelen enda mer attraktiv." (Vatnaland, u.å.).

Storhaug er dominert av leiligheter og små boliger, og dette gjenspeiles også i befolkningssammensetningen i bydelen. I 2015 var 30 prosent av beboerne på Storhaug mellom 24 og 34 år, og i seks av ti boliger bodde det kun én person (Moi, 2015). Stavanger kommune har en målsetting om å oppnå en mer variert boligsammensetning i de sentrumsnære områdene, som blant annet er begrunnet i et ønske om å trekke flere barnefamilier til byen (Stavanger kommune, 2019a:72). Det meste av boligbyggingen i Østre bydel de siste tiårene har derimot skjedd i form av blokkbebyggelse. Badedammen-sonen, som har lavest barneandel i byen, har også størst andel småboliger (Stavanger kommune, 2017:68). Kommunen frykter at dette resulterer i en høy utskifting som kan gjøre det vanskelig å etablere stabile nærmiljøer.

Forhistorien som industri- og arbeiderstrøk og de kartlagte levekårsutfordringene har gjort at Storhaug har blitt ansett for å være et mindre attraktivt område i Stavanger. Tilnavn som "byens bakgård" (Gustavsen, 2015:19) og "problem-bydelen" (Topdahl, 2017) er eksempler på stigmatisering av bydelen. Samtidig mener flere at disse holdningene lenge har overskygget kvalitetene området har, og at levekårsundersøkelsene gir et misvisende bilde av bydelen. Mange av beboerne på Storhaug gir uttrykk for at de er fornøyde med bostedet sitt, og bydelen er kjent for å ha et aktivt og engasjert lokalmiljø (Topdahl, 2017, Flote, 2017, Johnsen, 2017).

Samtidig ser utviklingen i bydelen ut til å ha bidratt til en image-endring de siste årene. Det har dukket opp nye kafeer og restauranter, og flere kreative virksomheter har etablert seg i området. Kunst- og kulturhuset Tou Scene har blitt en av byens viktigste kulturinstitusjoner (Gustavsen, 2015). Stavanger Øst omtales i dag som en spennende, urban og kreativ bydel med et mangfoldig kulturliv. Samtidig har fremveksten av kulturelle møteplasser, kafeer, co-working spaces, festivaler og nye boligområder ført til en debatt rundt gentrifisering av Stavanger Øst (e.g. Sele, 2012, Sæbø, 2016, Benhabiles og Bjørnstad, 2017). Flere uttrykker blant annet en bekymring for at de små og alternative kreative miljøene, som lenge har holdt til i bydelen presses ut, blant annet som følge av opprustningstiltak i Pedersgata og Nytorget.

6 Flyttemotiver, identitet og livsstil

I det første analysekapittelet rettes søkelyset mot informantens motiver for å flytte til Vindmøllebakken, hvilke karakteristikkene som kjennetegner beboerne og i hvilken grad de representerer en bestemt livsstil og felles identitet. Dette vil også være et viktig bakteppe når jeg skal se nærmere på praksisene som utspiller seg i hverdagen i bofellesskapet.

6.1 Flyttemotiver

Det er få som velger å flytte til denne typen bolig i Norge, og det er heller ingen av informantene fra Vindmøllebakken som har bodd i bofellesskap tidligere. Det har derfor vært viktig å høre deres tanker rundt denne prosessen, og det som kan karakteriseres som et utradisjonelt bostedsvalg i norsk kontekst. Blant informantene er det en nesten jevn fordeling av individer som har flyttet fra leilighet og enebolig, mens én tidligere bodde i rekkehus. Med unntak av to informanter har alle vært bosatt i Stavangerområdet de siste årene.

Det sosiale aspektet ved å bo i et bofellesskap trekkes av mange frem som den viktigste begrunnelsen for å flytte til Vindmøllebakken. Dette gjelder både enslige og de som har flyttet inn med sin partner, og gjelder også på tvers av kjønn og alder. Flere uttrykker et ønske om tilfeldige sosiale møter i hverdagen, fellesaktiviteter og å alltid kunne ha noen å prate med. Noen av informantene oppgir mangelen på et stort sosialt nettverk i Stavanger som en av motivene bak valget om å flytte til Vindmøllebakken, og hadde en forestilling om at det å bo i bofellesskap kunne føre til nye sosiale relasjoner.

For flere av informantene var selve bygget, inkludert den arkitektoniske utformingen og materialbruken, en viktig tiltrekningsfaktor ved boligprosjektet. Flere synes bygget har tilfredsstillende estetiske kvaliteter, og enkelte beskriver også hvordan de verdsetter å ha flyttet inn i et nybygg. Å ha tilgang på ulike typer fellesarealer er også noe mange setter pris på. Miljøprofilen til prosjektet trekkes også frem, og flere av informantene ytrer et ønske om å bo på en mer bærekraftig måte. Deling, redusert boareal og bruken av tre og miljøvennlige byggematerialer anses for å være viktige miljøgevinster ved prosjektet. Samtidig er det flere av informantene som ser på miljøaspektet mer som en bonus, og vektlegger primært det sosiale eller det arkitektoniske.

I tillegg oppgir også flere informanter at de hadde et ønske om å bo sentralt. Dette begrunnes i praktiske årsaker, som å bo i gangavstand til sentrum, arbeidsplass, butikker og

andre fasiliteter. Ønsket om å bo sentralt er også basert på en dragning mot det *urbane*. Flere av informantene var tiltrukket av bydel Storhaug som de beskriver som en spennende og livlig bydel. Seks av informantene jeg snakket med bodde også på Storhaug før de flyttet til Vindmøllebakken, og har dermed allerede en tilknytning til området.

Oppsummert kan man se at muligheten for å bli del av et sosialt fellesskap, arkitektoniske kvaliteter, et ønske om å bo miljøvennlig og et ønske om å bo urbant og sentralt er de viktigste flyttemotivene blant informantene. For flere av informantene var det en kombinasjon av disse faktorene som gjorde at de falt for prosjektet, noe som tyder på at Vindmøllebakken oppleves som et bosted som tilbyr flere attraktive kvaliteter. Mens nærhet til urbane fasiliteter delvis svarer til praktiske behov, er ønsket om en mer sosial og bærekraftig boform av en mer ideell karakter.

De unike egenskapene ved selve bofellesskapsformatet har vært sentrale for informantenes flyttevalg, og noe som også gjør at mer tradisjonelle flyttemotiver ser ut til å ha vært mindre fremtredende. Eksempelvis er det å flytte tilbake til stedet hvor man vokste opp eller nærmere familie og venner utbredte flyttemotiver (Barlindhaug m.fl., 2018), men blant informantene er det ingen som oppgir dette som begrunnelse for å flytte til Vindmøllebakken. I stedet for å flytte til et sted hvor de har sosiale bånd i form av familie eller venner som de ønsker å komme nærmere, så har flere av beboerne flyttet til et bofellesskap i håp om å *etablere* sosiale bånd. Bostedsvalg vil også i stor grad være påvirket av økonomiske hensyn, hvor de økonomiske midlene man har til rådighet vil legge føringer for hvilke alternativer man har (Mazanti, 2007). Blant informantene er det derimot få som presenterer økonomi som en viktig faktor i flyttevalget. På spørsmål om hva de synes om prisnivået gir derimot flere uttrykk for at leilighetene er relativt dyre, men at de opplever at de får mye ekstra utover en ordinær bolig. Egenskaper ved selve bofellesskapsformatet er derfor noe som tillegges stor verdi blant informantene.

Samlet sett er det derfor nærliggende å forstå valget om å flytte til Vindmøllebakken som et resultat av spesifikke preferanser for hvilke kvaliteter en ønsker at bostedet skal ha (Barlindhaug m.fl., 2018). Disse preferansene er både av en mer funksjonell art, som ønsket om å bo sentrumsnært, men tar også form av at beboerne vil bo et sted som er i tråd med et ønsket levesett eller livsstil.

6.2 Livsstil og identitet

Ifølge Forest and Kearns (2001:2130) spiller nabolaget en sentral rolle i individers identitetsuttrykkelse. De hevder at "[...] the neighbourhood becomes part of our statement about who we are". Siden bofellesskap er en utradisjonell boform er det også interessant å undersøke om det er noen fellestrekk blant informantene som har valgt å flytte til Vindmøllebakken. Er det en bestemt "type" som er mer tilbøyelig til å velge denne typen bosted? Representerer beboerne en bestemt livsstil?

6.2.1 Beboerkarakteristikk

Et innblikk i beboernes bakgrunn kan gi en bedre forståelse av deres bostedsvalg, men også for å se om det er noen fellestrekk eller identitetsmarkører som går igjen. Blant informantene jeg har snakket med er det en stor variasjon i yrkes- og utdanningsbakgrunn, og ut fra det informantene forteller virker dette også å gjelde for bofellesskapet i sin helhet. I Vindmøllebakken finner man blant annet sykepleiere, arkitekter, kunstnere, rådgivere, lærere, musikere, lyd- og lystekniker, økonom, advokat og studenter. Det er også et stort aldersspenn med beboere fra 2 til 75 år, men flere informanter påpeker hvordan det er noe overvekt av eldre beboere og få barn. Blant beboerne er det både ektepar, samboere, aleneforeldre og enslige, men foreløpig kun tre småbarnsfamilier. Under intervjuene ble informantene spurt om hvordan de ville karakterisere de andre beboerne i Vindmøllebakken, og i deres svar er det flere gjentakende momenter. En beboer svarer: "Nei, de fleste er vel litt sånn over gjennomsnittet sosiale da. At en ikke har problemer med å ta kontakt og bli kjent. Altså åpne."

At de opplever beboerne som over gjennomsnittet sosiale er noe mange trekker frem. I tillegg er det flere informanter som oppgir en interesse for bærekraft og miljø som noe mange har til felles. En orientering mot en miljøvennlig livsstil er som nevnt noe som også trekkes frem i andre studier av bofellesskap (Lietaert, 2010), og som jeg vil komme tilbake til. Utover dette er det derimot den store variasjonen blant beboerne som vektlegges av informantene, som mener det ikke er én bestemt type som har bosatt seg i Vindmøllebakken. En informant sier at; "det er ikke en homogen gruppe" og en annen er; "overrasket over hvor forskjellige vi er". At det er en sammensatt gruppe blir også forstått som at beboerne på denne måten ikke skiller seg så mye ut fra folk flest, og flere informanter poengterer at de oppfatter beboerne som "helt vanlige". En eldre beboer forteller:

Beboer: Altså de er jo da forbausende normale. Demografien i Vindmøllebakken er ikke så veldig forskjellig fra ute på byen. Unge og gamle- Det er kanskje litt mer eldre. Og litt mer enslige. Men ikke som jeg egentlig kan tallfeste, altså jeg føler i grunn mer på at det er veldig ordinært og alminnelig. Så hvis det er noen forskjeller så er det vel kanskje at- La oss si at halvparten, eller kanskje opp til 75 prosent, har et ønske om en mer sosial hverdag. At en søker hverandre. Og at det er mer energi til å by på seg selv og være til stede for hverandre. Og at folk er mindre egoistiske.

Det er altså interessen for det sosiale som står igjen som et grunnleggende fellestrekk blant beboerne. Dette samsvarer også godt med informantenes flyttemotiver, hvor det sosiale aspektet var det som ble tydeligst fremhevet. Flere av informantene opplever at mange av beboerne har et felles verdisett, og en forteller:

Beboer: Men jeg tror at de fleste som bor her har stor respekt for andre mennesker og andre menneskers mening, at det kanskje er noe grunnleggende da. Og at man er interessert i å høre hva andre tenker om, og at de aller fleste er veldig tolerante. Du har ikke lyst å flytte til et sånt sted hvis du ikke liker mennesker som er forskjellig fra deg selv [latter]. Det blir veldig rart.

Informanten forteller også at hun tror de aller fleste som bor i Vindmøllebakken; "er interesserte i å bidra, ikke sant. Med det de har å bidra med." Ut fra informantenes fortellinger ser det ut til at beboerne i Vindmøllebakken også har mye å bidra med. På spørsmål om hvordan hun ville beskrive beboerne svarer en informant: "Hmm. Kreative. Løsningsorienterte. Og ressurssterke og tålmodige." En annen beskriver beboerne som "kompetente". To av informantene som har vært involverte i selve prosjektet beskriver også beboerne i Vindmøllebakken som "veldig ressurssterke folk", og utvikler utdyper:

Utvikler: Det vi ser på de beboerne som du nå skal møte er at de er veldig engasjerte på ett eller annet. De er veldig ressurssterke, kanskje ikke i penger, men i engasjement eller.. De vil berøre noe. Måten de bor på er viktig for dem.

Mens disse informantene gir uttrykk for at beboerne besitter ressurser i form av engasjement og vilje til å bidra til fellesskapet, kan beboerne også beskrives som ressurssterke i form av formell kompetanse. 14 av 15 informanter har tatt høyere utdanning, og flertallet har en flerårig utdannelse på masternivå eller ved at de har kombinert ulike studier eller tatt etterutdanning. Mine funn ser derfor ut til å stemme med studier fra andre land som viser at bofellesskapsbeboerne tilhører en høyt utdannet gruppe (Jakobsen og Larsen, 2019, Williams, 2005).

Utover dette ser beboerne også ut til å ha likheter tilknyttet livsstil. Jeg vil nå gå nærmere inn på det som utspiller seg som en draging mot det urbane og det kulturelle, og deretter det grønne.

6.2.2 Urbanitet og kultur

Mens 70- og 80-tallet var preget av byspredning og suburbanisering, markerte 90-tallet starten på en reurbaniseringstrend hvor flere valgte å bosette seg i eldre, sentrale byområder. Ønsket om å bo sentralt, med god tilgang til kultur- og fritidstilbud knyttet til en økende interesse for urbane livsstiler (Hjorthol og Bjørnskau, 2005:353). Det ble tidligere beskrevet hvordan ønsket om å bo sentrumsnært er et fellestrekk blant informantene fra Vindmøllebakken, og at mange er spesielt tiltrukket av Stavanger Øst. Majoriteten av beboerne ser ut til å verdsette å bo urbant med god tilgang til kafeer, matbutikker og restauranter i nærområdet, og å være i bydelen "hvor det skjer". Mange informanter verdsetter også kulturtilbudet i bydelen, og flere benytter seg mye av dette på fritiden. En yngre beboer forteller:

Beboer: Vi har først og fremst lyst å være her i området med Tou Scene og.. mange unge folk som bor her og vi har litt lyst på den Oslo-viben. At det er litt sånn puls på ting. Så da var det liksom ikke så veldig fristende å kjøpe et hus i en gate.

Informanten forteller at de i flytteprosessen også så på muligheten for å bosette seg mer landlig, før valget til slutt falt på Vindmøllebakken og forteller; "For å si det sånn, det jeg var litt redd for da, det var en sånn typisk norsk ting; du kommer hjem også sitter du og glor i skjermen, hele tiden." En annen beboer beskriver hvordan hun ikke ønsket å bo i enebolig i "suburbia". Informantene gir her uttrykk for at de har mindre positive assosiasjoner til forstaden og det hverdagslivet de mener den representerer, og heller foretrekker et mer pulserende byliv. Vindmøllebakkens plassering er også noe som trekkes frem i markedsføringen av bofellesskapet, og på prosjektets hjemmeside beskrives det hvordan Vindmøllebakken "ligger sentralt i Stavanger Øst, byens mest spennende område". Nesten samtlige av informantene sammenligner bydelen med Grünerløkka, som fremstår som en felles referanse eller ideal for en bydel i utvikling, og hvor det er et mangfold kafeer og tilbud. Denne typen bydeler ser ut til å samsvare med mange av beboernes bostedspreferanser.

At mange informanter trekker frem Tou Scene og andre kulturtilbud som noe de verdsetter med å bo i denne delen av byen, vitner om en utbredt kulturell interesse. Denne interessen kommer også til uttrykk gjennom yrkesvalg, da man blant beboerne finner både

kunstnere og musikere samt andre som har stillinger tilknyttet kulturlivet i byen. I sin studie finner Hjorthol og Bjørnskau (2005:367) at individer med høy utdanning oppgir nærhet til et variert kulturtilbud som en viktig begrunnelse for å bosette seg sentrumsnært. Dette ser også ut til å sammenfalle med mine funn.

Ifølge Bourdieu er kulturell kapital et uttrykk for individenes habitus, og implisert i en gruppes livsstil, preferanser og smak. Ifølge Mazanti (2007:60) vil kulturell kapital spille inn på individers bostedsvalg ved at deres preferanser påvirker hvilken type bosted de trekkes mot. Preferansen for det urbane og kulturelle, og ønsket om å være nær byens tilbud har ført til at informantene ser på Storhaug som et attraktivt bostedsområde. Bostedet kan dermed sies å samsvare med informantenes kulturelle kapital, og representere og reprodusere den urbane livsstilen som mange av informantene har til felles (Bridge, 2006).

Samtidig som mange av informantene fremviser det som kan karakteriseres som en urban livsstil, så er det også flere som har et forhold til landsbygda: Noen gjennom oppvekst eller arbeid på gård, og andre gjennom tilgang til hytte, kolonihage eller feriehus hvor de tilbringer tid i helger og ferier. Flere av informantene verdsetter nærhet til natur, og trekker også frem nærheten til sjøen og turveier som noe de verdsetter med Vindmøllebakkens plassering. Beliggenheten ser derfor ut til å inneha både urbane og naturmessige kvaliteter, slik en informant beskriver:

Beboer: [...] det er jo den mest urbane bydelen i Stavanger. Det synes jeg er veldig kjekt. Det er en veldig sønn røffhet, samtidig som det er.. fine plasser. Det er natur. Det er Goddalen, så du er knyttet opp mot sjøen eller fjorden.

6.2.3 Grønn identitet?

Vindmøllebakken bærer tittelen "bærekraftig bofellesskap", og det knyttes dermed et grønt image til boligprosjektet. "Bo og lev miljøvennlig", "En mer bærekraftig hverdag", "Er du klar for å tenke nytt og bo bærekraftig?" er alle setninger hentet fra prospektet til leilighetene i det første byggetrinnet (Kruse Smith, 2016). Disse formuleringene tydeliggjør hvordan Vindmøllebakken ikke bare promottes som miljøvennlige boliger, men også representerer en bestemt *livsstil*. Som følge av prosjektets tydelige grønne profil, har det vært viktig for meg å undersøke om beboerne som har valgt å flytte hit, også fremviser en slik miljøbevissthet som prosjektet promoterer. Mens det sosiale aspektet var det som utpekte seg tydeligst i flyttemotivene, var det også flere informanter som var tiltrukket av de miljøvennlige

byggeløsningene og bærekraftsaspektet ved boformen. En av initiativtakerne mener ønsket om "[..] å bo i noe de vet er miljøriktig eller miljøbevisst" er noe mange beboere har til felles.

For noen informanter ser miljøengasjementet ut til å være en viktig del av deres verdigrunnlag. En beboer forteller: "[..] Og så synes jeg at prosjektet hørtes så spennende ut, og veldig sånn i tråd med mine verdier da og hvordan jeg kan tenke meg å leve." En annen informant forteller at han kunne fått en større leilighet til samme pris, men at han har tatt et bevisst valg om å flytte til en miljøvennlig bolig selv om dette innebar at "komforten gikk ned". Siden han signerte kontrakten for flere år siden, har miljøengasjementet hans økt, og informanten beskriver valget om å flytte til Vindmøllebakken som del av en større reise mot en mer bærekraftig livsstil.

Gjennom intervjuene kommer det frem at flere av informantene blant annet er opptatt av å spise økologisk og kortreist mat, bruke miljøvennlige vaskemidler, handle brukte klær og begrense antall flyreiser. Et par av informantene er vegetarianere, og flere forteller at de prøver å begrense kjøttinntaket sitt. Horton (2003 i Connolly og Prothero, 2008:140) fremhever hvordan "grønt" forbruk har blitt en viktig del av konstruksjonen av en grønn subjektivitet. Johnston (m.fl., 2011:296-7) beskriver hvordan det å kjøpe etiske eller grønne produkter krever en kulturell kapital i form av kunnskap om hvilke matvarer som er "politisk korrekte" eller miljøvennlige, og på den måten kan skape en distinksjon fra andre. Økologiske produkter kan forstås som sosiale indikatorer som uttrykker en bevissthet rundt miljø og forbruk.

Det er også flere av informantene som har en interesse for å dyrke mat, og som har mye kunnskap om økologi. Hos noen beboere kommer miljøinteressen også til uttrykk gjennom yrkes- og utdanningsvalg, da det er flere som har studert miljøfag eller har bærekraftsrelaterte stillinger i yrkeslivet. Flere av informantene kan dermed sies å besitte en kulturell kapital i form av kunnskap om miljø og klima, en interesse i økologi og en bevissthet rundt eget forbruk. I tillegg har beboerne også valgt å kjøpe en bolig med en grønn merkelapp, og dette kan også forstås som en måte å uttrykke en grønn identitet på.

Som nevnt sikter *objektivisert* kulturell kapital til hvordan individers preferanser og smak kan uttrykkes gjennom det materielle. Bridge (2006) fremhever hvordan dette også inkluderer arkitektur og fysiske omgivelser. Ut fra informantenes fortellinger om seg selv og sitt flyttevalg, kan Vindmøllebakken sies å være et bosted som bygger opp om en kulturell kapital, i form av en urban og kulturorientert livsstil, men også en orientering mot en grønn livsstil. Røe (2015:52) argumenterer for at et bærekraftig image etter hvert kan forstås som en

form for sosial distinksjon. Dette gjelder både miljøvennlige boliger og bydeler, men også grønne livsstiler. Brindley (2003:63) hevder at nye, urbane boligområder ofte har det han betegner som "lifestyle choice appeal", og at det på boligmarkedet tilbys "differensierte produkter" tilpasset ulike livsstilsgrupper. Denne dynamikken resulterer i nye typer av distinkte urbane steder knyttet til bestemte identiteter og image. Vindmøllebakken kan sies å være et boligprosjekt som i stor grad fremstår som livsstilsorientert.

7 Vindmøllebakken i lys sosiale bærekraftaspekter

I dette kapitlet rettes søkelyset mot sosiale aspekter ved Vindmøllebakken som bosted. Jeg vil undersøke hvordan beboerne benytter seg av fellesarealene, hvordan de omgås i hverdagen, og hvilke sosiale relasjoner som etableres mellom dem. Jeg vil også diskutere bofellesskapet med henblikk på hensyn til sosial inkludering. Jeg fokuserer primært på det interne fellesskapet i Vindmøllebakken, men vil avslutningsvis løfte blikket og diskutere bofellesskapet i relasjon til nærområdet.

7.1 Det sosiale liv i Vindmøllebakken

7.1.1 Sosial interaksjon: fellesarealer og fellesaktiviteter

Hofstad (2015) argumenterer for at by- og boligutviklingen i større grad må ivareta hensyn til folkehelse, og fremhever hvordan dette er tett knyttet til den sosiale bærekraftsdimensjonen. Bofellesskap blir ansett for å være en boform som blant annet kan forhindre ensomhet blant befolkningen i byene, og også kunne tilrettelegge for en mindre stressende hverdag (Sargisson, 2012, Marckmann m.fl., 2012). Sosial interaksjon mellom innbyggerne anses for å være en av faktorene som kan bidra til å skape sosialt bærekraftige lokalmiljøer (Dempsey m.fl., 2009). Å tilrettelegge for sosial interaksjon er et sentralt formål ved bofellesskapet som boform, og et *intensjonelt nabolagsdesign* er som tidligere nevnt blant de seks karakteristikkene til McCamant og Durrett (Marckmann m.fl., 2012:417). Denne tankegangen er også tydelig i Vindmøllebakken hvor arkitekten understreker hvordan arkitekturen skal tilrettelegge for sosial interaksjon mellom beboerne:

Arkitekt: De er viktige fordi det er jo fellesarealene som på en måte gir grobunnen for at dette blir et sosialt fellesskap. [...] Og måten de er lagt på – Du la sikkert merke til at de ligger i midten, sånn at du går forbi og ser inn. Og det var jo vi som arkitekter veldig bevisst.

Fellesarealene utgjør kjernen i Vindmøllebakken-komplekset og mange av leilighetene har vinduer inn mot disse. Når man kommer inn i gårdsrommet ser man også rett inn i fellesstuen eller "allrommet", som kun er dekket med glassvinduer. Arkitekten forteller at det har vært

viktig å skape en god kobling mellom leilighetene og fellesarealene slik at man som beboer er "visuelt forbundet" med disse, og på denne måten kan bli påminnet intensjonen om å dele.

Med bakgrunn i den definerende rollen fellesarealene har i et bofellesskap, har det derfor vært viktig for meg å undersøke hvordan beboerne i Vindmøllebakken tar i bruk disse arealene. Gjennom samtalene med informantene blir det tydelig at noen fellesarealer brukes mer enn andre, og at allrommet er det som blir brukt aller mest. Her har beboerne fellesmåltider, møter og andre aktiviteter, og det er også noen som setter seg ned her for å lese aviser eller drikke kaffe. En beboer forteller: "Men jeg tror at det som er hyggelig med allrommet er at det skjer noe - Hvis du sitter der så kommer folk forbi og setter seg." Et annet rom som tildeles en viktig rolle er vaskerommet, som også blir hyppig brukt av mange beboere. En informant beskriver dette som en "sosial arena" og at; "en treffer alltid noen en kan stå å jabbe litt med der." Vaskerommet og allrommet kan derfor sies å representere det Tjora (2019:200) kaller for *passiare soner*. Dette er fysiske lokasjoner som har egenskaper som inviterer til ulike former for interaksjon, enten gjennom tilfeldige møter eller ved at man i disse rommene utøver felles oppgaver eller deler et ansvar. Flere av beboerne benytter også jevnlig bibliotekrommet til meditasjon og yoga, enten alene eller sammen med andre beboere. Verkstedet trekkes også frem som et populært rom med stor nytteverdi.

Bruken av fellesarealene varierer med årstidene, og informanter forteller at drivhuset og takterrassene ble mye brukt i sommerhalvåret, men mindre på vinterstid. Klimatiske forhold er også noe som ser ut til å forhindre bruken av amfiet og "loungen" i andre etasje. Disse rommene er ikke oppvarmet og blir ifølge informantene lite brukt da de er for kalde store deler av året. Flere mener dette er synd. Det er også et par av informantene som synes felleskjøkkenet er for dårlig utstyrt, og en beskriver hvordan det med én komfyr; "ikke er et kjøkken for å lage mat til 70 stykker". På spørsmål om det er noe han synes mangler i fellesarealene svarer en annen:

Beboer: Nei, til å begynne med så skulle hele komplekset henge sammen, mens nå er det boinnganger, byggetrinn 2 har fått sin egen inngang. Så de må gå over tunet for å komme hit, og det synes jeg er en litt dårlig løsning.. for fellesskapet.

Disse informantene påpeker altså enkelte trekk ved fellesarealene som de mener ikke er like godt tilpasset bofellesskapsformatet. Dette er noen eksempler på hvordan den fysiske og teknologiske utformingen av fellesarealene påvirker beboernes opplevelse av rommene og hvilke aktiviteter de oppfatter som mulige. Samtidig som fellesarealene anvendes i ulik grad,

kommer det også frem at bruken av disse varierer stort mellom den enkelte beboer. Noen av beboerne sier at de benytter seg av fellesarealene relativt sjeldent. Enkelte beboere uttrykker et behov for å slappe av i egen leilighet etter endt arbeidsdag, og en forteller:

Beboer: Så jeg bruker nok fellesarealene mye mindre enn mange av de andre som bor her som har mye større utbytte av dem. I tillegg så har jeg en av de større leilighetene, så jeg er ikke avhengig av å for eksempel sitte i det rommet som vi sitter i nå. Eller å på en måte gå på den fellesterrassen. For jeg har det selv.

Sitatet illustrerer også hvordan størrelsen og fasilitetene som finnes i den private boenheten er en annen faktor som ser ut til å påvirke bruken av fellesarealene. Noen av beboerne i de større leilighetene sier de har mindre behov for å oppholde seg i fellesarealene, mens de med små leiligheter oppgir å ha stor glede av eksempelvis takterrassen og fellesstuen.

At enkelte av informantene uttrykker et behov for en pause etter en endt arbeidsdag antyder at sosialt samvær i bofellesskapet krever et visst overskudd. Å kunne opprettholde en balanse mellom fellesskap og privatliv anses for å være et viktig moment ved bofellesskapet som boform (Marckmann m.fl., 2012), og er også noe beboerne i Vindmøllebakken verdsetter.

Beboer: Men altså, her kan man og velge hvor mye en skal bidra. Akkurat den biten der er nok viktig. Det er viktig for min del, men og viktig for de fleste tror jeg. Man kan gå hjem i leiligheten sin hvis man vil. En trenger ikke forholde seg til - En bestemmer selv hvor mye en vil forholde seg til andre folk.

Samtlige informanter synes balansen mellom privatliv og fellesskap fungerer godt. En beboer beskriver: "Det er også en veldig fin blanding synes jeg av at det er sosialt, men det er ingen som presser seg på." At det ikke er noe press for å være sosial er noe flere av informantene fremhever. I Vindmøllebakken virker det derfor som at man oppnår det Tjora (2016:50) betegner som "interaksjonsbalanse", med muligheten til å velge bort fellesskapet hvis man ønsker det. Det ser ut til å være en overensstemmelse om at hvis man ønsker å være sosial så går man til fellesarealene, og det er mindre vanlig at beboerne besøker hverandre i leilighetene. En beboer forteller også hvordan det er mulig å bruke en annen inngang hvis man vil unngå fellesområder på vei inn til leiligheten sin. Dette viser at de fysiske fasilitetene gjør det mulig å "manøvrere" seg i bofellesskapet på en måte som ivaretar privatlivet. I bofellesskapet er det også en festsal som er disponibel for private arrangementer ved at beboerne reserverer rommet i forkant. Ifølge en beboer er det viktig med en stue hvor man

kan "privatisere" da mange har små leiligheter som gjør det vanskelig å invitere "storfamilien eller stort vennelag". På denne måten er det også tilrettelagt for samvær med personer som ikke er en del av bofellesskapet.

I løpet av det første året har det vært en rekke ulike fellesaktiviteter og arrangementer i bofellesskapet. Beboerne har blant annet arrangert halloweenfest, 17. mai-frokost, konserter, bursdagsfeiring og ulike matlagingsprosjekter, i tillegg til det månedlige husmøtet med fellesmiddag og steking av lapper på søndager. Beboerne har også startet opp et kor, og flere deltar i regelmessig meditasjon. Informantene gir uttrykk for at mange av beboerne har flere felles interesser, og at mange av fellesaktivitetene derfor er knyttet til disse. Interessen for mat og matlaging utpeker seg spesielt, og en informant mener dette er noe som har "bundet sammen" og forteller: "Mange av fellesaktivitetene er knyttet til mat på en eller annen måte. Med laging og safting og sylting og baking og.. noen fellesmiddager." For å informere om fellesaktiviteter og annen informasjon som skal ut til alle, bruker beboerne mobilapplikasjonen Spond, og flere forteller om et relativt høyt aktivitetsnivå i appen. Etter innflytting har beboerne også etablert hele 23 "interessegrupper" i bofellesskapet. Blant disse finner man eksempelvis møbelgruppe, kjæledyrgruppe, grøntgruppe og verkstedgruppe. Gruppene har jevnlig møter hvor medlemmene møtes, og organiserer også aktiviteter for hele bofellesskapet. I tillegg til å ha konkrete ansvarsområder, er disse derfor også viktige sosiale arenaer.

Den sosiale omgangen mellom beboerne i bofellesskapet ser hovedsakelig ut til å skje gjennom organiserte og planlagte aktiviteter, og noen av beboerne påpeker hvordan det er færre av de uformelle og spontane sammenkomstene.

Beboer: Det er jo veldig sosialt, men det er jo på grunn av at vi inviterer til en del arrangement. Det at folk bare går og setter seg i fellesområdene, eller bruker det som sin egen stue, det gjør vi jo ikke så mye enda. Så det hadde jeg kanskje trodd at en kom til å gjøre mer, men det ser jeg at jeg ikke gjør selv heller. Så når jeg kommer hjem så er det litt sånn tradisjonelt, som om det var i en hvilken som helst leilighet. Og da sitter jeg hjemme [latter]. Men hver gang jeg beveger meg ut så treffer en jo alltid noen, hvis en går på vaskerommet eller skal gå ut.

Beboeren forteller videre at hun tror dette også er en tilvenningssak da samtlige beboere har "bodd tradisjonelt" i mange år, og at det også handler om å bli bedre kjent med hverandre. En annen beboer beskriver også at; "det ikke er sånn at vi henger i fellesarealene", og at han tror det nok var en tanke bak prosjektet at beboerne i større grad skulle omgås på denne måten. Samtidig synes han det fungerer godt at sammenkomster avtales via Spond.

Det er også interessant å se hvordan informantene oppfatter mengden av sosialt samvær i bofellesskapet ulikt. Noen opplever at aktivitetsnivået er høyere enn forventet, blant annet en mannlig beboer som forteller:

Beboer: Jeg.. Jeg hadde nok trodd at det var enda litt mer individuelt, og ikke fullt så mye felles som vi har nå. Det er ganske høy felles aktivitet i huset her.. og det er mer enn hva jeg forestilte meg når jeg flyttet inn.

Samtidig står en av de yngre informantenes oppfatning i sterk kontrast til dette. Hun opplever at det har vært "mye mindre" fellesaktiviteter enn forventet, og at hun gjerne kunne ha tenkt seg fellesmiddager hver dag, eller å etablere mindre grupper som kan bytte på å lage mat for hverandre. At det er færre fellesmåltider enn forventet er også noe andre informanter påpeker, og som flere gjerne skulle hatt oftere. De mener årsaken til dette er at det er utfordrende og tidkrevende å lage mat til så mange. Dette er noe paradoksalt da deling av oppgaver som matlaging anses for å være en av gevinstene ved bofellesskap ettersom beboerne på denne måten kan spare tid i hverdagen (Schmidt, 1991). Hittil har det vært fellesmiddag én dag i måneden i forbindelse med husmøtet, men en informant forteller meg at de har lyst til å få til to fellesmiddager i måneden fremover.

Pensjonistene ser ut til å skille seg ut som en gruppe beboere som omgås mer enn andre. Flere av pensjonistene møtes til felleslunsj i allrommet daglig, og en av disse beskriver hvordan de; "kanskje er de mest sosiale fordi vi har jo tid til det. Og vi er ikke så trøtte og slitne som de som kommer hjem fra arbeid. Så derfor har vi veldig mye å gjøre med hverandre." De eldres tilstedeværelse ser imidlertid også ut til å oppleves positivt for andre beboere. En yngre informant forteller:

Beboer: Og det er jo noen sånne pensjonister som bor her og. Og det er jo bra, fordi da er det alltid noen på en måte koselige tanter eller onkler [latter] som er der, og har laget et eller annet; kaffe, kom og sett deg. De pleier å stelle i stand en del.

At beboerne opplever mengden fellesaktiviteter og bruk av fellesarealer forskjellig henger blant annet sammen med hvilke forestillinger de hadde gjort seg opp på forhånd, og en informant poengterer:

Beboer: Men det er jo vanskelig å tenke seg helt konkret, å se for seg hvordan hverdagen blir før du har prøvd det ut vil jeg si altså. Du kan ha masse forestillinger og de kan nok være litt forskjellige hos den enkelte av oss.

Ingen av informantene jeg har snakket med har bodd i bofellesskap før, og dette ser ut til å ha resultert i litt ulike forventninger til hvordan en slik boform skal fungere.

7.1.2 Sosial kapital og fellesskap

Mens bruk av fellesarealer og sosiale sammenkomster gir et mer deskriptivt bilde av hvordan beboerne omgås i hverdagen, er det også viktig å få en forståelse av hvilke goder eller ulemper beboerne opplever at den sosiale strukturen medfører. Å tilrettelegge for gode naboskap og en større grad av fellesskap i byen er viktige motivasjoner bak etableringen av bofellesskap (Lietaert, 2010). Som beskrevet tidligere var det sosiale aspektet også en viktig motivasjon for å flytte til Vindmøllebakken for mange av informantene. Jeg har derfor vært interessert i å kartlegge hvorvidt beboerne opplever fellesskap og tilhørighet til Vindmøllebakken som bosted og til menneskene som bor der.

Sosial kapital er som tidligere nevnt tett knyttet til "sustainability of community"-dimensjonen ved sosial bærekraft (Bramley og Power, 2009:32). Studier viser blant annet at det ser ut til å være en sammenheng mellom høy sosial kapital og beboeres opplevde stedstilhørighet (Kleinhans m.fl., 2007:1083). Ifølge Ruiu (2016:404) er sosial kapital også et relevant begrep å anvende på bofellesskap, som har en fysisk og sosial struktur som kan fostre sosiale nettverk og støtte. Et ønske om å danne nye bekjentskaper og ha en relasjon til sine naboer er et fellestrekk blant mange av beboerne i Vindmøllebakken. Flere informanter beskriver hvordan de ikke har en stor familie i byen, og at de derfor ønsket å få seg et større sosialt nettverk. Mens studier har vist at ambisjonen om å knytte sosiale bånd til naboer ikke alltid er en høy prioritet blant bybeboere (Schiefløe, 1985, Lupi og Musterd, 2006), så er altså dette en viktig motivasjon bak valget om å flytte til Vindmøllebakken. En eldre beboer forteller:

Beboer: Også tenkte vi at når vi blir pensjonert så handler det litt om det sosiale, og de sosiale relasjoner som du har. Og dermed så tenkte vi at det å bygge det nå er egentlig ganske lurt fordi at senere så er det mye vanskeligere. Og denne formen for bofellesskap, det er jo egentlig å forebygge ensomhet. Så vi fant jo ut at det er en ypperlig måte å bo på. Vi har ikke slekt her i Stavanger, og vi har en god del venner og sånt som vi har, men likevel så er det der med å knytte nye forbindelser litt viktig.

Det er også flere enslige pensjonister i Vindmøllebakken som har flyttet fra eneboliger hvor de har bodd alene, og derfor hadde et ønske om mer sosial omgang i hverdagen. Flere av

informantene har altså flyttet til Vindmøllebakken i håp om å etablere nye sosiale bånd, og på denne måten bygge sosial kapital. En av de yngre beboerne forteller at hun hadde en forventning om at bofellesskapet ville bli "en slags fastrack inn i nye bekjenskaper", og at dette også har vært tilfellet:

Beboer: Jeg tror det ville tatt oss mange år og vært på hilsen med de vi nå er på hilsen med etter 4 måneder hvis vi bare hadde bodd i en vanlig gate eller - Så det, den største verdien er vel å føle raskt at du tilhører et sted da.

Besittelse av sosial kapital innebærer at man kan benytte seg av sine sosiale forbindelser for å oppnå tjenester eller bestemte mål. Portes (i Kleinhans m.fl. 2007:1074) definerer sosial kapital som "evnen til å mobilisere ressurser fra et sosialt nettverk". I relasjon til bosted og nærmiljø kan dette blant annet eksemplifiseres med hvordan innbyggerne kan anvende sine sosiale nettverk for å få hjelp til praktiske oppgaver. Det er derfor mulig å se på det sosiale fellesskapet i Vindmøllebakken ut fra et mer pragmatisk perspektiv hvor beboerne kan "utnytte" ressurser hos hverandre. Et eksempel på dette er hvordan beboere uten bil forteller at kan få skyss av andre beboere ved behov. Sitatet under illustrerer nærmere hvordan beboerne i bofellesskapet kan bistå hverandre i hverdagen:

Beboer: Og at det går an å hjelpe hverandre, og transportere hverandre. Holde hverandre med selskap. Gjøre små ting for hverandre. Det varierer jo hele tiden, lese av en måler, krype inn i et kott eller hva det måtte være. Henge opp et bilde. Det er det, de tusen små tingene.

Ved at beboerne bor tettere på hverandre og deler arealer ser bofellesskapsformatet ut til å gjøre terskelen for å ta kontakt med naboen lavere. Mens naboskap kan ta form av svakere bånd og mer pragmatiske relasjoner, så ser de mellommenneskelige relasjonene som har blitt dannet i Vindmøllebakken ut til å representere noe mer enn dette. På spørsmål om hvordan de vil beskrive naboskapet i Vindmøllebakken svarer to av informantene:

Beboer: Eh.. det er vel kanskje mindre forretningsmessig, det er kanskje mindre preget av høflighet, det er mer relasjonell interesse. Det er mer et ønske om å bli kjent med folk kanskje.

Beboer: Det er veldig godt. Det er det. Eh.. Usedvanlig godt. Kjekt. Helt noe annet her enn noe vanlig sameie. Bodde i borettslag i Oslo og sameier her, altså det er helt noe annet enn det jeg har vært borti.

Det er også flere andre informanter som trekker frem det sosiale miljøet i Vindmøllebakken som en kontrast til hva de har erfart på tidligere bosteder. Informantene påpeker hvordan Vindmøllebakken tilbyr noe utover andre bosteder, ved at sammenkomstene blir hyppigere og relasjonene blir tettere. En beboer forteller: "Også får man jo mer venner her altså. Det skjer jo ikke eksplosivt, men litt om gangen." Bofellesskapet ser ut til å fungere som en inngangsport som muliggjør etablering av sosiale bånd, og som har resultert i at flere av beboerne føler seg som en del av et større fellesskap. Dette heller derfor mot en *sammenbindende* sosial kapital, som kjennetegnes av sterke bånd mellom individer (Kleinhans m.fl., 2007:1074). Å være tett på hverandre ser blant annet ut til å resultere i at beboerne kan vise omsorg for hverandre. Når hun skal beskrive gevinstene ved å bo i bofellesskap forteller en eldre informant:

Beboer: [...] Også dette her at det alltid er folk. Og det som jeg har opplevd i forhold til det når jeg har vært her nå, er at hvis det er noen svartesjuka så sanser vi det, også tar vi kontakt med dem. Sånn at du blir liksom ikke liggende. Så det er veldig sosialt.

Denne formen for interaksjon, hvor en er oppmerksom på hvordan andre beboere har det, innebærer dermed noe mer enn en distansert høflighet mellom naboer. En av de yngre informantene ser også ut til å ha et inntrykk av at beboerne i bofellesskapet passer på hverandre:

Beboer: Hadde jeg hatt barn så kunne de vært i bakgården der eller vært med noen andre der inne eller.. Det føles veldig sånn avslappet og trygt, og det er alltid noen som følger med for deg. Ikke at folk står i gardinene, men du skjønner hva jeg mener [latter].

Tillit anses for å være et av målene på sosial kapital (Kleinhans m.fl., 2007), og sitatet over illustrerer hvordan denne informanten også ser ut til å fremvise tillit til de andre beboerne. Flere av informantene gir uttrykk for at de opplever at det sosiale fellesskapet har en stor verdi, og en beskriver hvordan det å dele hverdagen med andre gjør at: "Det blir ikke et jeg, det blir et vi." At det å bo i bofellesskap kan forhindre ensomhet er også noe mange av informantene poengterer, og flere mener boformen kan ha stor samfunnsnytte.

Beboer: Og jeg tenker det er.. veldig sunt [latter] å bo en plass som legger opp til så mye sosialt samvær. Altså, ensomhet er jo et stort samfunnsproblem. Og jeg tror at det problemet kan absolutt løses med bygninger og konsepter som Vindmøllebakken. Det tenker jeg absolutt.

En annen beboer fremhever hvordan boformen kan fungere som en støtte i hverdagen i et samfunn hvor folk flytter mer på seg, og hvor mange bor på steder de ikke har familie. Hun mener dette kan være spesielt gunstig for aleneforeldre. Å skape en enklere hverdag med en boform som er bedre tilpasset moderne familiestrukturer er også et viktig formål med GbS-modellen. Industridesignerens mener bofellesskapet kan bedre folkehelsen ved å skape en mindre stressende hverdag og redusere ensomhet.

7.1.3 Å lære å leve sammen

Gullestad (1978 i Schiefloe, 1985:177) mener det er lett å forbinde fellesskapsbegrepet med "idyll og konfliktløshet", og understreker hvordan tette relasjoner ofte innebærer konflikt og ikke bare harmoni. Samtidig som informantene beskriver mange positive gevinster ved det sosiale livet i Vindmøllebakken, så er det bo tett på mange forskjellige mennesker heller ikke uten utfordringer. På spørsmål om hvordan han vil beskrive det sosiale miljøet i Vindmøllebakken svarer en beboer: "Det er ikke harmonisk. Det er vel kanskje diplomatisk å si. Det er noen som er vanskeligere å omgås enn andre." En annen beskriver det slik:

Beboer: Stort sett veldig bra. Absolutt. Men jeg tenker jo, det er jo alltid sånn at når det flytter mange nye mennesker inn, også er det noen som kanskje har veldig sterke meninger og store forhåpninger.. Og da er det jo noen som vil bli skuffet ikke sant, fordi at ikke alt blir på de premissene kanskje da. Vi har jo hatt noen sånne gnisninger [latter]. Men stort sett vil jeg si at det er veldig bra.

Flere informanter forteller at det etter ett år er to husstander som har valgt å flytte ut igjen fra Vindmøllebakken, da det ikke ble helt slik de hadde tenkt. Samtidig påpeker enkelte at dette er noe en må regne med når så mange forskjellige mennesker bor tett oppå hverandre. En informant påpeker hvordan uoverensstemmelser også er noe man kan lære av:

Beboer: [...] jeg tenker som så at man lærer mye selv av å bo med utfordringer. Og vi kan ikke regne med at alle skal være like, akkurat likt skrudd sammen som deg selv. Så vi får nok utfordringer og jeg tenker at det skal gå bra det.

De siste beboerne i Vindmøllebakken flyttet først inn i slutten av 2019, og bofellesskapet kan derfor sies å fortsatt være i en etableringsfase. En av informantene fra byggetrinn 2 forteller: "[...] jeg vet det bor veldig mange her, men det er en sånn kjerne jeg føler jeg ser går igjen.

Også er det noen jeg aldri har hilst på, og det er.. det er ganske mange egentlig." Noen av beboerne har dermed hatt mer å gjøre med hverandre enn andre, og beboerne deltar også i fellesaktiviteter i ulik grad. Samtidig som mange av informantene gir uttrykk for at de allerede opplever et sosialt fellesskap, er det også flere som poengterer hvordan dette fortsatt er noe som er under arbeid, og en beboer forteller:

Beboer: Når det er 40 leiligheter og 60 mennesker som skal trives sammen over lang tid, og har veldig mye ambisjoner om mange forskjellige ting sammen, så kommer ikke det av seg selv. Også er det da, altså hva er det som må til da for at det skal fungere godt. Og det er jo det vi definerer da. Som jeg sa forleden dag, at arkitektene tenkte bygningene, men vi er og arkitekter alle sammen for å gi dette innhold, sosialt innhold.

En annen informant fremhever også hvordan det er beboerne selv som må finne ut hvordan hverdagen og driften av bofellesskapet skal organiseres. At prosjektet ikke er "skreddersydd på forhånd" er derimot noe han oppfatter som veldig positivt og beskriver: "Og det bidrar jo til fellesskapet. Det at man har oppgaver som må løses i fellesskap, og må bli enige."

I Vindmøllebakken har man et mål om at beslutningstaking skal foregå etter konsensusprinsippet, hvor beboerne forsøker å oppnå enighet i fellesskap. På workshopene i forkant av innflytting og på husmøtene har man derfor vært opptatt av å ha gode prosesser før avgjørelser tas. En beboer forteller at det er viktig å; "ikke fyre løs tankeløst" på møtene, men ha gode dialoger. En av de kvinnelige beboerne forteller også om hvordan "de har holdt på veldig mye med prosesser" og at hun har lært mye fra dette. Beboerne ser altså ut til å bygge en slags felles erfarings- og kunnskapsbase rundt gode beslutningsprosesser. Demokratisk beslutningstaking basert på konsensus er utbredt i bofellesskap, og studier viser at dette kan oppleves som veldig tidkrevende blant beboerne (Ruiu, 2016:406). Tummers (2015:2023) påpeker hvordan den utholdenheten som bofellesskapsformatet krever impliserer en sterk motivasjon blant medlemmene. En beboer beskriver hvordan det å bygge et fellesskap er mye mer krevende enn hun hadde trodd, og fortsetter: "Altså det fordrer jo engasjement på kveld og ettermiddag, det er liksom tid som må brukes og for at det skal fungere. Men det er veldig, veldig givende." En av prosjektaktørene tror også det å bo på denne måten kan være krevende innimellom. Informanten mener derfor det kreves en form for "sosial intelligens" blant beboerne for å sikre et velfungerende bofellesskap, og nærmere bestemt "en evne til empati og sosial innlevelse". Som beskrevet i et tidligere analysekapittel er det også flere av

informantene som beskriver beboerne som nettopp tolerante, åpne og respektfulle ovenfor andres meninger.

7.1.4 Hvilken type fellesskap representerer Vindmøllebakken?

Som nevnt eksisterer det en idé om at bylivet og den urbane livsstilen kjennetegnes av mer spredte sosiale nettverk, hvor sosiale relasjoner ikke nødvendigvis forankres i geografisk nærhet (Schiefløe, 1983, Forest og Kearns, 2001). Flere verdsetter hvordan bylivet gir muligheten til å benytte seg av et variert tilbud av fasiliteter og arrangementer som finner sted utenfor det umiddelbare nærområdet (Røe, 2009). Jeg har tidligere vist hvordan flere av informantene fra Vindmøllebakken kan sies å ha en slik urban livsstil hvor sentrumsnærhet, et variert kulturtilbud er noe de verdsetter. Samtidig ønsker disse beboerne å være del av den sosiale enheten som bofellesskapet representerer. Informantene verdsetter dermed mangfoldet og mulighetene som bylivet presenterer, men de vil også være del av en type sosialt fellesskap som Tönnies forbinder med små, tette lokalsamfunn (Schiefløe, 1985). I kontrast til et naboforhold karakterisert av pragmatisk og distansert interaksjon, så ønsker majoriteten av beboerne å bli kjent med sine naboer og ta del i hverandres hverdag gjennom jevnlig kommunikasjon og fellesaktiviteter. Flere av informantene har en oppfatning om at denne typen fellesskap mangler i dagens bysamfunn hvor de fleste ikke kjenner naboene sine. De har dermed tatt et valg om å flytte til et bosted som forsøker å gjøre noe med dette; å gjenskape et tett fellesskap blant naboer i en urban kontekst. De fremviser dermed en slags synergi mellom en mobil urban livsstil og en stedsbundet sosial hverdag.

At beboerne har *valgt* å bli en del av dette sosiale nettverket er et viktig poeng, og en faktor som gjør at fellesskapet i Vindmøllebakken skiller seg fra *gesellschaft*-modellen som Tönnies knytter til landsbyen. Her oppstår fellesskapet organisk og naturlig innenfor et geografisk avgrenset område, og fremstår nærmest som noe "nedarvet". Fellesskapet som etableres i Vindmøllebakken er derimot aktivt konstruert. Ifølge Tjora (2019) kan mange fellesskap i byen sies å representere det han betegner som en *segmental-selektiv tilhørighet*, et begrep som tar utgangspunkt i konseptet *Bund*. *Bund* er et begrep som ble introdusert av Hermann Schmalenbach for å beskrive frivillig *valgte fellesskap*. Disse er verken naturgitte eller forretningsmessige, men resultatet av at "folk *velger* å slå seg sammen i en form for fellesskap for å arbeide for et bestemt formål, eller fordi de deler et anliggende" (Tjora, 2019:197). *Bund* vil derfor ofte ta form av interessebaserte fellesskap. Mens flere av beboerne

i Vindmøllebakken deler blant annet en miljøinteresse, så er det selve ønsket om å ta del i et sosialt fellesskap som i stor grad har bundet dem sammen.

I Vindmøllebakken er fellesskapet også romlig forankret i medlemmenes delte bosted. I sin analyse av det norske hverdagsliv, hevder Gullestad (1989:177) at det har blitt en økt avstand mellom hjemmet og lokalmiljøet. Hun beskriver hvordan hjemmet har blitt et viktig sted for integrasjon og intimitet, mens nærmiljøet i større grad er fragmentert. Bofellesskapet kan sies å representere en sammenføyning av hjemmet og nærmiljøet, hvor naboene i større grad blir en del av hjemmets sfære. At beboerne i Vindmøllebakken også er aktive brukere av bydelen og tar del i aktivitetene som foregår der, gjør at fellesskapet får en dobbel forankring i både bosted og geografisk nærmiljø.

7.2 Beboerstabilitet

Manglende stedstilhørighet kan forårsake flytting og resultere i stor gjennomtrekk blant beboere i et område. Samtidig er en stabil beboermasse ansett for å bidra til å skape sosialt bærekraftige lokalsamfunn (Dempsey, m.fl., 2011), blant annet ved at det kan virke positivt inn på sosial kontakt mellom naboer (Nordahl, 1996). Vindmøllebakken er et kommersielt bofellesskap bestående av privateide leiligheter. Under intervjuene ble informantene som har vært involvert i prosjektet spurt om det har vært vurdert andre organisasjonsformer, spesielt utleieboliger. Ifølge arkitekten kan utleieboliger være en ulempe i bofellesskap:

Arkitekt: [...] Og at bofellesskapet lett blir.. eller i hvert fall en risiko i at folk flytter inn og ut, at det blir uro. At folk ikke virkelig er engasjert eller vil investere en lengre periode i å bli en del av bofellesskapet. Så jeg vet ikke hvor godt en sånn utleiemodell egentlig fungerer i forhold til å etablere et fellesskap.

Det har altså vært viktig å få inn beboere som er interesserte i konseptet og villige til å legge inn tid og energi i å etablere et fellesskap. Dette har også påvirket salgsprosessen, hvor potensielle kjøpere av leiligheter i første byggetrinn måtte delta på tre kurs om boformen i forkant. De interesserte betalte en sum "på noen tusenlapper" som så ble trukket i fra ved et eventuelt kjøp. Ifølge utvikler var dette viktig for å; "treffe den som virkelig hadde lyst å flytte inn", da det på de åpne informasjonsmøtene kom mange arkitekter og designere som var interesserte i prosjektet. En av de andre informantene forteller at dette også var viktig for å få oppriktige diskusjoner om fremtiden i bofellesskapet. En slik salgsprosess krever altså noe ekstra av den potensielle kjøperen, som må bruke tid på å sette seg inn i konseptet og få

kunnskap om boformen. At bofellesskap krever engasjement og forpliktelse er også noe som trekkes frem i studier av andre bofellesskap (Bresson og Labit, 2019). På spørsmål om han tror han blir værende i Vindmøllebakken svarer en av beboerne:

Beboer: Jaja. Jeg har flyttet inn her fordi at her skal jeg være på lang, lang, lang sikt. Og det å ha lagt ned ekstra ressurser, tid, krefter i å plukke ut den leiligheten jeg virkelig ville bo i selv. Ikke noe kommersielt bak med tanke på å selge videre eller tjene penger på det. Nei, så her har vi nok flyttet inn, inntil vi blir båret ut ja. Det er det mindsett jeg har nå, også kan ikke jeg spå hva morgendagen bringer.

Flere av informantene forteller at de raskt følte seg hjemme i bofellesskapet. Workshopene som ble holdt i forkant av innflytting, ser også ut til å ha hatt en viktig betydning. En beboer forteller at de ble kjent med flere av beboerne i forkant at; "da vi flyttet inn var det nesten som å komme hjem". Flere av informantene gir også uttrykk for at de vil bli boende i Vindmøllebakken i lang tid fremover, noe som tyder på en følelse av forpliktelse til bostedet. Studier fra både norske og svenske bofellesskap viser at disse er stabile bosteder med mindre utskiftning enn andre boligprosjekter (Schmidt, 2002:39).

7.3 En inkluderende boform?

Som nevnt tidligere viser studier at beboerne i bofellesskap ofte har høy sosioøkonomisk status, og Bresson og Labit (2019) undersøker i hvilken grad kollektive boligprosjekter i Frankrike kan sies å være sosialt inkluderende. De beskriver at det de siste årene har dukket opp flere bofellesskap med utleieenheter eller leiligheter som er prismessig tilpasset lavinntektsfamilier, som kan gjøre boformen tilgjengelig for flere grupper. De argumenterer imidlertid for at andre ekskluderingsmekanismer likevel kan være tilstede, og at "affordability" ikke nødvendigvis resulterer i sosialt mangfold. Etableringen av bofellesskap er som oftest resultatet av en tidkrevende prosess med planlegging og møter, noe som automatisk ekskluderer de som trenger bolig raskt, og eventuelt individer som ikke har en kulturelt privilegert bakgrunn. Det har en sosial kostnad å være involvert i en slik prosess, og det er en forventning om sosiokulturell homogenitet når det gjelder like verdier og identitet (Bresson og Labit, 2019). Flere studier poengterer at bofellesskap kan være en krevende boform (Stevenson, 2015, Tummers, 2015).

I Vindmøllebakken har det i forkant av innflytting vært en lang prosess med workshops, og informanter har fortalt at det var en del interesserte som falt fra i denne fasen.

Dette kan dog skyldes mange ulike faktorer. Som nevnt, påpeker også enkelte informanter at lange beslutningstakingsprosesser kan være krevende innimellom. For å oppnå et godt samhold er derfor viktig med beboere som har tid og ressurser til å investere i fellesskapet.

7.3.1 Mangfold og prisnivå

I 2018, da det første byggetrinnet i Vindmøllebakken var fullført, lå den gjennomsnittlige kvadratmeterprisen i sentrale Stavanger på i overkant av 41 000 kroner per m² (Krogsveen, 2020). Bydel Storhaug er bydelen med høyest kvadratmeterpris i Stavanger, og ifølge Levekårsundersøkelsen fra 2018 på lå gjennomsnittlig kvadratmeterpris for brukte og nye boliger i Storhaug øst på 45000 samme år. Dette er også den delen av byen hvor det har blitt solgt flest boliger de siste årene (Stavanger-statistikken, 2020). En av prosjektaktørene forteller at kvadratmeterprisen for leilighetene i bofellesskapet ligger på ca. 53000 kroner per m². Det er derimot vanskelig å sammenligne kvadratmeterprisen i Vindmøllebakken med tradisjonelle boliger, da tilgangen til fellesareal er medberegnet i prisen. Det er også stor prisvariasjon mellom leilighetene som varierer mye i størrelse og utforming.

Oppfatningene av prisnivået varierer blant beboerne. En informant sammenligner prisnivået med Oslo, og mener at den sentrumsnære leiligheten de har fått i Stavanger er vesentlig billigere enn tilsvarende leiligheter i Oslo. Beboeren oppgir å ha kjøpt en leilighet som har en pris på mellom 50- og 60 000 per kvadratmeter. Samtidig er det flere av informantene som påpeker at boligene er relativt kostbare. Én beboer mener leilighetene er betydelig dyrere enn andre leiligheter hvis man ikke medregner tilgangen på fellesarealene, og en annen sier hun kunne fått en mye større leilighet for tilsvarende pris andre steder i byen. Andre igjen mener kvadratmeterprisen er ganske gjennomsnittlig, hvis man tar de 12,6 m² fellesareal med i beregningen. En informant mener likevel det bør skje en politisk endring hvis bofellesskap skal bli en mer utbredt boform fremover:

Beboer: For jeg tenker at folk som på en måte kanskje har lyst til å bo litt enklere, de har jo gjerne løst livet litt enklere allerede. Sånn at det er ikke liksom- du har på en måte ikke det økonomiske utgangspunktet. I allefall - du har gjerne det hvis du er eldre da. Veldig mange av de yngre boligkjøperne vil jo ikke ha det.

En av prosjektaktørene forteller at prisnivået har blitt høyere enn man hadde ønsket, og knytter dette til at bofellesskapet ligger på en dyr og sentrumsnær tomt. Det har som tidligere beskrevet vært en målsetting at bofellesskapet skal være tilgjengelig for ulike grupper. Ifølge

utvikler har man ikke helt oppnådd det mangfoldet man ønsket seg, og påpeker at det er få barn i bofellesskapet. Industridesigner forteller:

Industridesigner: Og det har vært et viktig punkt å få inn flere barnefamilier og yngre. Så det har vært gjort en innsats på å få ned prisen på en del leiligheter sånn at de får seg råd til å kjøpe det. Men der er det sikkert enda en vei å gå i neste prosjekt tenker jeg. Det er kritisk for dem spesielt på økonomien, og kunne få lån. Selv om det kanskje er billigere å bo der til hverdags, så må de jo få lån til å kjøpe leilighet.

Noen av informantene påpeker at det i første byggetrinn var en overvekt av eldre, men at det i andre byggetrinn har kommet inn flere unge. Beboerne syntes det er veldig positivt at det er en blanding av enslige, familier, unge og eldre. Utover alder og familiesituasjon, dreier befolkningsmangfold seg også om variasjon i sosioøkonomisk eller kulturell bakgrunn. I bofellesskapet er det noen beboere fra andre land. Samtidig påpeker en informant at; "andelen hvite folk er sikkert mye høyere i Vindmøllebakken enn resten av Storhaug." Beboeren tror også at beboerne har høyere inntekt enn andre i bydelen, og er redd Vindmøllebakken kan fremstå som "et lite luksuskvarter". Flere av beboerne gir dessuten uttrykk for at det er en pågående gentrifiseringsprosess i Pedersgata og området rundt. Noen er redde dette kan gjøre området mer ensformig og at det kan miste noe av sin egenart. Samtidig trekker noen frem at bydelen oppleves tryggere enn før, og at det er mer folk i gatene som følge av boligbyggingen og nye tilbud. En beboer forteller:

Beboer: Dette området her har jo vært nederst. Nå ser en det at området er på vei opp med at, altså gjennomsnittsinntekten går opp og at det er mindre arbeidsledighet og mindre kriminalitet og sånn i området. Men det er jo og på grunn av at en del av de tidligere beboerne her har flyttet vekk. Og det har flyttet inn nye, sånn som oss. Som.. Så, ja. Så gentrifisering, det er et område som blir gentrifisert og det er det både positive og negative ting med.

Ved å være et kommersielt boligprosjekt så skiller Vindmøllebakken seg fra kollektive boligprosjekter som har et uttalt mål om å få vanskeligstilte grupper inn på boligmarkedet. Den kommersielle organisasjonsformen kan begrense boformens potensial til å oppfylle "equity"-hensyn i form av at alle skal ha tilgang til gode boliger. På den annen side kan den kommersielle modellen hvor bofellesskapsleilighetene selges på det åpne markedet, også bidra til å tilgjengeliggjøre boformen. I Norge har mange av bofellesskapene blitt til på privat initiativ ved at vennegrupper går sammen (Schmidt, 2002). Å kunne kjøpe seg inn i et ferdigbygget prosjekt vil kunne gjøre dette mer aktuelt for flere.

7.3.2 Integrering i nærmiljøet

Som beskrevet i teoridelen har noen uttrykt bekymring for at bofellesskap kan bli eksklusive og lukkede boligområder. Fromm (2012) undersøker hvilken innvirkning bofellesskap kan på nabolagene de er lokaliserte i, og om de integreres i lokalsamfunnet. Casestudiene viste blant annet at fysisk tilstedeværelse på gateplan var viktig for å skape kontakt med andre i nabolaget. Noen av bofellesskapene åpnet også opp fellesarealene som møtesteder for andre grupper og organisasjoner. Samtidig understreker Fromm (2012:388) at bofellesskapenes primære fokus er å skape et fellesskap internt. Ifølge Ruiu (2016:408) kan bofellesskap som etableres i sentrale, urbane områder lettere integreres i lokalsamfunnet ved at beboerne tar i bruk lokale fasiliteter. Som følge av at de første beboerne flyttet inn i Vindmøllebakken i slutten av 2018, er det fortsatt tidlig å spekulere i hvilken rolle bofellesskapet vil få for lokalsamfunnet i bydelen, og i hvilken grad det kan sies å integreres i det lokale nærmiljøet. Dette gjelder også den fysiske integreringen, da det fortsatt er omfattende bygningsarbeid rundt bofellesskapet. Samtidig er det flere av informantene som har lokal tilknytning til området fra før, og bofellesskapet kan dermed sies å være mer forankret i lokalsamfunnet enn om det kun bestod av "innflyttere". Beboerne er også glade i å bruke nærområdets tilbud, som lokale kafeer og møtesteder.

I bofellesskapet har man dessuten en "nabogruppe", som har invitert til arrangementer som er åpne for naboene i området. En informant forteller at de inviterte til søndagskaffe med lapper, og at det da hadde kommet flere innom: "Men det var en veldig positiv dag. Og det som var positivt, var at vi oppdaget, at de, naboene, de kjente ikke hverandre. Nei. Sånn at da ble de og kjente med hverandre." Under mitt andre feltopphold fortalte derimot en annen informant at det på gruppens forrige arrangement hadde vært dårlig oppmøte, og at hun trodde det ikke hadde vært så mye aktivitet i gruppen siden det. Dette viser likevel at det har vært et ønske fra flere i bofellesskapet om å åpne opp for og bli kjent med folk fra nærområdet, og Ruiu (2014) fremhevet hvordan dette er en viktig forskjell mellom bofellesskap og "gated communities". Utvikler forteller at det å åpne bofellesskapet opp for naboer også har vært en viktig tanke blant prosjektaktørene, men at dette samtidig er opp til beboerne selv. Informanten forteller også at de i prosjektfasen har hatt et bevisst forhold til de nærmeste naboene gjennom informasjonsmøter og lignende.

8 Vindmøllebakken i et miljøperspektiv

Et viktig formål med GbS er å skape en boligmodell som bidrar til å redusere ressursforbruk, både gjennom konstruksjon av boligene og gjennom "drift og bruk" (Wigum og Stangeland, 2013:31). Aktørene bak GbS har en helhetlig tilnærming til bærekraft, og i håndboken beskrives det hvordan de mener miljøutfordringene "ikke kan løses ved ensidig fokus på energieffektivisering men handler om et skifte i bevissthet om hvordan vi omgås våre ressurser totalt sett –både som mennesker og ift våre omgivelser." (Wigum og Stangeland, 2013:9). I sin studie av bærekraftige nabolag fremhever Williams og Dair (2006:160) hvordan disse må være både bærekraftige både med tanke på *teknisk* utforming og beboeres *atferd*. Teknisk bærekraft knyttes til valg av materialer, konstruksjonsmetoder og lignende, og bidrar positivt ved å kun inkluderes i designet og er ikke avhengige av en spesifikk bruk av beboerne. Bærekraftig atferd handler i denne sammenhengen om at innbyggerne lever etter bærekraftige prinsipper og praksiser, noe som krever handling utover en passiv bruk av miljøvennlige teknologier. I Vindmøllebakken forsøker man å oppnå begge disse typene bærekraft. Mens bruken av tre som byggemateriale og geobrønner som energikilde knyttes til den tekniske dimensjonen, så er det å tilrettelegge for en mer miljøvennlig livsstil blant beboerne en viktig intensjon med prosjektet. På spørsmål om hvordan Vindmøllebakken kan bidra i forhold til den miljømessige bærekraftsdimensjonen svarer industridesigner:

Industridesigner: En ting er jo bygget som er i tre og fornybar energi og de tingene der, men det kommer vel litt an på hvilken livsstil de klarer å innarbeide. Hvor mye de klarer å dele, og hvor mye de påvirker hverandre.

En sentral tanke i GbS-modellen er at det sosiale fellesskapet "kan utløse og støtte endringer av vaner og skape økt bevissthet om ressursbruk." (Wigum og Stangeland, 2013:31). Denne tankegangen finner man også igjen i studier av bofellesskap som fremhever hvordan miljøvennlig adferd kan forsterkes i bofellesskap ved at beboerne påvirker hverandre (Williams, 2008, Marckmann m.fl., 2012). Et viktig formål med denne masteroppgaven har derfor vært å forsøke å kartlegge hvorvidt beboerne i Vindmøllebakken fremviser en bevissthet og refleksjon rundt miljøvennlige hverdagspraksiser og eget forbruk. Angående GbS-modellens visjon om å redusere beboernes CO₂-avtrykk (GbS, udatert,c), er det som følge av denne studiens kvalitative art ikke mulig for meg å konstatere om dette er oppnådd.

Jeg har i stedet forsøkt å kartlegge beboernes praksiser og intensjoner når det gjelder bærekraftighet, og på denne måten se hvilket *potensial* boformen kan ha i dette henseende.

8.1 Et grønt boligprosjekt

Vindmøllebakken er et boligprosjekt som representerer flere av komponentene som inngår i dagens forståelse av en bærekraftig bolig. Med blokkbebyggelse har man oppnådd en kompakt og arealeffektiv struktur, der størrelsen på de private leilighetene har blitt redusert og hvor man også har bygget under bakkeplan. Blokker og rekkehus har et lavere energiforbruk enn eneboliger, og anses derfor for å være en mer miljøvennlig boligtype (Næss, 2000). Vindmøllebakken er også bygget med miljøvennlige trematerialer, og bruken av tre er i tråd med Miljødirektoratets anbefalinger for en mer bærekraftig byggenæring (Sæther og Merok, 2018:203). I tillegg er deler av bygget også oppført ved bruk av gjenbrukte materialer. Strøm og varme til leilighetene kommer fra energibrønner og leilighetene har energimerking A. Dette er altså faktorer som kan knyttes til det tekniske bærekraftsaspektet.

Utover selve byggkonstruksjonen, er det også ulike løsninger internt i Vindmøllebakken som det er relevant å trekke frem i en miljøkontekst. Flere informanter påpeker hvordan det er godt tilrettelagt for kildesortering, med avfallsordning lett tilgjengelig innad i boligkomplekset. At flere av leilighetene i Vindmøllebakken er små, ser også ut til å ha en innvirkning på energiforbruket. En informant som bor i en av de minste leilighetene, forteller at hun nesten aldri har på varmen i leiligheten, med unntak av på badet, og har et veldig lavt strømforbruk. En annen beboer forteller også om lavere strømregninger etter at hun flyttet til bofellesskapet.

Nye og innovative byggetekniske løsninger ser også ut til å ha skapt noen utfordringer i bofellesskapets startfase. Flere av informantene forteller at det har vært mange teknologiske problemer det første året, spesielt knyttet til vanntemperatur og regulering av varme i leilighetene. En beboer forteller at vannet i leiligheten må; "renne i 20 sekunder på maks kulde og det er jo ekstremt sløseri", og mener dette er problematisk når prosjektet har høye miljøambisjoner. En annen informant forteller at hun ikke har fått til å skru ned varmen i baderomsgulvet "så den står liksom konstant på 39 grader [latter]", men hun trodde dette kom til å bli fikset snart. Flere av beboerne påpeker også at dette er oppstartsproblemer, og en understreker at det er "et ambisiøst anlegg" hvor gevinstene vil komme etter hvert. Ifølge en av informantene er det særlig de som flyttet inn i byggetrinn 1, som har slitt med tekniske

problemer. Beboeren flyttet inn i byggetrinn 2 og har ikke hatt de samme problemene. Samtidig som de tekniske utfordringene påpekes, er det flere av informantene som uttrykker stor begeistring for å bo i et miljøvennlig bygg. De vektlegger særlig bruken av tre som noe veldig positivt.

Utover boligtype og materialvalg, så anses boligens plassering for å spille en viktig rolle i et miljøperspektiv. Holden (2001:248) har brukt begrepet "usynlig grunnlagsforbruk" til å illustrere hvordan både boligtype, men også boligens plassering medfører store variasjoner i det boligrelaterte forbruket. Mens boliger som er desentrale i forhold til bykjernen eller knutepunkter i en byregion ofte resulterer i et høyt transportbehov, så har Vindmøllebakken en sentral beliggenhet som gjør det mulig for beboerne å gå eller sykle for å komme seg rundt. Under intervjuene forsøkte jeg derfor å kartlegge hvilke mobilitetspraksiser beboerne har.

Som nevnt tidligere, så har det å bo i gangavstand til sentrum og jobb vært viktig for mange av informantene. Noen av beboerne har ikke sertifikat, eller eier ikke egen bil, og Vindmøllebakkens plassering har gjort det mulig å fortsette å klare seg uten privatbil. Flere andre er dessuten vant til å gå eller sykle til jobb, og denne praksisen har dermed blitt videreført fra deres forrige bosted. For en informant er det derimot selve flyttingen til Vindmøllebakken som har gjort at han har endret sin mobilitetspraksis:

Beboer: Når motoren havarte på bilen for et år siden, så.. Og vi visste vi skulle inn her og at vi ikke kom til å få parkeringsplass med på kjøpet, så har vi valgt å ikke kjøpe ny bil. Blitt fotgjenger, og buss og litt sykkel og bysykkel og.

Det er kun syv parkeringsplasser tilknyttet bofellesskapet, og det har vært en tanke å på denne måten redusere bilbruk blant beboerne. En annen informant oppgir at de bruker bilen mindre og mindre etter at de flyttet til Vindmøllebakken, og flere av beboerne gir uttrykk for at bilen hovedsakelig benyttes ved lengre turer. Majoriteten av informantene synes det er godt tilrettelagt for fotgjengere og syklister i nærområdet, og flere trekker frem hvordan det har blitt sykkelsti og enveiskjøring i hele Pedersgata. En beboer forteller: "Jeg sykler jo til byen på 2 minutt. Hun går til byen på 8 minutt. Så det er helt vilt."

Som tidligere beskrevet er det flere av informantene som oppgir at de bruker bydelen mye på fritiden og at de blant annet verdsetter nærhet til kafeer, turstier og butikk. Noen påpeker hvordan dette gjør at de ikke trenger å dra inn til sentrum så ofte, og flere forteller at de handler mat og andre varer lokalt. En beboer sier at hun nå kan gå til vennene sine i stedet

for å kjøre, og at hun også ofte treffer venner på kafeer i nærområdet. Ved å benytte seg av tilbudet i nærmiljøet og gå eller sykle for å komme seg rundt, så fremviser beboerne hverdagspraksiser som er i tråd med de prinsippene som den kompakte byen bygger på. Korte avstander mellom bosted og ulike fasiliteter oppfyller målet med samlokalisering og funksjonsblanding. Dette viser også hvordan trivsel i eget nærmiljø kan bygge opp om miljøvennlige mobilitetspraksiser.

8.2 Bofellesskap – tilrettelegger for en grønn hverdag?

Geografisk plassering, materialbruk og energiløsninger er imidlertid ikke faktorer som er definerende for bofellesskapsformatet i seg selv. Jeg har derfor sett nærmere på fysiske fasiliteter og funksjoner knyttet til bofellesskapet som kan bidra positivt i et miljøperspektiv. Jeg vil så se nærmere på hvordan og til hvilken grad miljøfokuset er til stede blant informantene, og hvordan dette utspiller seg i samvær med andre beboere. Jeg vil så ta for meg aktiviteter og praksiser som beboerne utøver.

8.2.1 Fysisk utforming: Fellesfasiliteter

I GbS-studien poengteres det at nordmenn bor i stadig større leiligheter og hus, samtidig som at antallet personer i hver husholdning har gått ned. Et sentralt formål med GbS-modellen er å kunne redusere arealbruk samtidig som en gir beboerne tilgang til aktiviteter og funksjoner man ikke har i konvensjonelle boliger (Wigum og Stangeland, 2013:33). De private leilighetene blir mindre, men tanken er så at fellesarealene vil ha positive virkninger som vil kompensere dette. Flere av informantene har flyttet fra større leiligheter eller eneboliger, og flyttingen har dermed medført en betydelig reduksjon i boareal. På spørsmål om hva hun synes om den fysiske utformingen av bofellesskapet svarer en av beboerne:

Beboer: Ja.. etter der første sjokket over størrelsen på min egen leilighet [latter], som jeg synes plutselig var fryktelig liten. Alt var veldig lite. Så har vi liksom, så er vi komfortable med det. Men det var jo en overgang.

Informanten forteller videre at hun trives veldig godt med materialvalget og luften i leiligheten. En annen informant synes leiligheten fungerer fint, men forteller at det var en omstilling å gå over til å ha betydelig mindre plass i starten. Beboeren beskriver hvordan det å

ikke ha plass til så mange ting også er en lettelse, og "en lett måte å leve på". Samtidig påpeker informanten:

Beboer: Men jeg har ei veldig stor hytte [latter], som er veldig bynært. Så hvis jeg ikke hadde hatt den så hadde jeg nok kjøpt en større. For jeg synes det er.. Skulle jeg bare vært i den leiligheten så synes jeg det er for lite. Sånn helt ærlig [latter]. Selv om vi har fellesområder.

For denne beboeren er altså tilgangen til hytte med større plass viktig. Innen forskning på bærekraftig energibruk og mobilitet er den såkalte "*rebound*"-effekten et viktig begrep. Dette begrepet sikter til motvirkende effekter av energieffektiviserende tiltak, som følge av at redusert energiforbruk på ett område kompenseres av et høyere forbruk på andre områder (Næss, 2012:316). Et eksempel er hvordan innbyggere i tette, urbane strøk kan kompensere med flere og lengre fritidsreiser (Holden og Linnerud, 2011:3092). Et relevant spørsmål er derfor om det å bo på mindre areal kan føre til at beboere i bofellesskap får behov for å kunne «flykte» til fritidsboliger med større plass. Flere av informantene har hytter eller feriehus som de tilbringer en del tid i. Informantene var imidlertid i besittelse av dette fra før innflyttingen, og det er dermed ikke mulig å konstatere en direkte "rebound"-effekt. Samtidig ville ikke denne informanten hatt en så liten leilighet uten tilgang på hytte. En kan derfor muligens spekulere i om tilgangen til fritidsbolig kan være en faktor av betydning for å velge å flytte til et bofellesskap. På den annen side er det andre informanter som gir uttrykk for at fellesarealene veier opp for at boligen er liten, hvorav en forteller: "Jeg føler jo at jeg har mye mer enn 25 kvadrat. Jeg oppholder meg mye i den takstua med hage og spiser frokost her nede imellom. Det er jo veldig fint."

Selv om redusert boligstørrelse har vært en overgang for noen, så gir informantene uttrykk for at de setter stor pris på fellesarealene og funksjonene som bofellesskapet gir dem tilgang på. *Omfattende fellesfasiliteter* er en av de definerende faktorene for bofellesskap ifølge McCamant og Durrett (Marckmann m.fl., 2012:417), og i Vindmøllebakken er det hele 500 m² med fellesarealer. Arkitekten forteller at det har vært en viktig del av markedsføringsstrategien å kommunisere til potensielle kjøpere alt man "vinner" og "alt man får ekstra" i et bofellesskap, utover en ordinær privatbolig: "Du kjøper lite, men du får i tillegg for eksempel: verksted, selskapsarealer, gjestehybler, planter, og hagestue hvor du kan plante".

Flere av beboerne poengterer eksempelvis hvordan tilgangen til fellesarealer gjør at man ikke er avhengig av å ha stor plass hjemme til gjester. I Vindmøllebakken er det som

tidligere nevnt to gjestehybler, og informanter forteller at disse har vært i hyppig bruk. Å ha felles vaskerom, et verksted med utstyret man trenger, samt felleskjøkken med tilgang på store kjøkkenmaskiner trekkes også frem som gevinster.

8.2.2 Utnyttelse av bofellesskapets fasiliteter: Deling

Samtidig som fellesfasilitetene skal muliggjøre arealbesparelser i leilighetene, så har disse også en instrumentell rolle i å tilrettelegge for bærekraftige praksiser blant beboerne. GbS-modellen handler i bunn og grunn om å legge til rette for at beboere skal kunne dele, hvorav et aspekt er å dele på det materielle og på denne måten bidra til å redusere individuelt forbruk. Fellesfunksjonene og fellesarealene som ble beskrevet over, muliggjør dette, men det er også opptil beboerne å faktisk benytte seg av disse strukturene. Derfor har jeg forsøkt å kartlegge hvorvidt dette faktisk har skjedd i praksis i Vindmøllebakken.

Ved innflytting er det flere av beboerne som har donert personlige eiendeler til fellesskapet, og mange av møblene og interiøret i fellesarealene er noe som beboere har tatt med seg. Dette gjelder også alle vaskemaskinene i vaskerommet og verktøyet på verkstedet. Flere har opplevd det som positivt å "kvitte" seg med eiendeler, og for andre har dette betydd at de har sluppet å gå til innkjøp av ting som de bruker sjeldent. Det siste er særlig tilfellet for de yngre beboerne som ikke har disponert eksempelvis verktøy eller vaskemaskin fra tidligere. Større kjøkkenmaskiner eller gryter er også noe som trekkes frem som noe en bare kan låne fra felleskjøkkenet ved behov. Flere påpeker også hvordan dette gjør at man slipper å oppbevare disse tingene i egen leilighet, og at det er plassbesparende. En beboer forteller:

Beboer: Altså det å kunne dele på en del ting og funksjoner gjør at vi ikke trenger å ha så mye ting. Og jeg hørte at en gjennomsnittlig drill blir brukt 20 minutter per år. [...] Nå har vi tilgang på drill og vinkelsliper alle sammen, men vi trenger ikke gå til ankjøp av sånne ting. Vi trenger ikke ha plass til 24 gjester alle sammen hjemme i sin leilighet. Og sånne ting, det er jo en veldig enkel tanke, men samtidig så er det noe av den fineste biten med å bo her.

Bøker er også noe beboerne har donert til fellesskapet, og biblioteksgruppen har ansvaret for å plassere disse ut i bokhyller i fellesarealene. På fellesmiddagene deler beboerne på innkjøpet av maten, men en ser også eksempler på mer uorganisert deling der beboere tar med seg mat de har laget til felleslunsjer eller setter rester ned på felleskjøkkenet så andre kan forsyne seg. I tillegg deles det på grønnsakene som dyrkes i takhagen. Samtidig er det en av informantene

som forteller at hun hadde håpet at man i større grad skulle dele på innkjøp av basisvarer, og håper at en slik ordning kan komme etter hvert.

Opprinnelig var det tenkt å etablere en bildelingsordning for beboerne, men noen informanter gir uttrykk for at dette prosjektet foreløpig har blitt lagt på is. En forteller at det står delebiler parkert i nærområdet som de som ønsker kan benytte seg av, og at en intern bildelingsordning har blitt ansett som overflødig. Imidlertid har det blitt etablert en sykkeldelingsordning i bofellesskapet, med to sykler som beboerne kan disponere som de vil.

Leitner og Littig (2017:121) poengterer hvordan deling av fasiliteter i bofellesskap innebærer en "temporal coordination of individual and collective practices". Dette innebærer at individene må tilpasse seg andre beboeres bruk av eksempelvis vaskemaskiner, men også at den enkeltes fleksibilitet må vike for å delta i fellesaktiviteter. Det ble tidligere beskrevet hvordan flere av informantene oppfatter fellesmåltidene som en tidkrevende aktivitet, og en informant understreker hvordan de som skal stå for matlagingen må sette av mye tid til dette. Blant beboerne er det også enkelte som har valgt å installere vaskemaskin i den private leiligheten sin, til tross for at de har tilgang på dette i fellesvaskerommet. Et behov for individuell fleksibilitet kan dermed være noe som forhindrer visse delingspraksiser. Videreføringen av individuelle behov og standarder for komfort vil også ha en negativ innvirkning på boformens energibesparelser.

I sosial praksisteori vektlegges det hvordan man i stedet for å fokusere på forbruket i seg selv, heller må se på de praksisene som forårsaker forbruket (Shove, 2011). Ifølge Wilhite (2014) vil ikke tiltak som små prisreduksjoner eller informasjonskampanjer ha en stor innvirkning på energikrevende vaner. For å få til dette, er det nødvendig med endringer i "praksisenes materielle konfigurasjoner" (Wilhite, 2014:27). Å redusere størrelsen på det som trenger oppvarming er en måte å gjøre dette på, og Wilhite trekker også boligstørrelse frem som et eksempel. Størrelsen på boligen vil ikke bare ha en innvirkning på energiforbruk koblet til oppvarming og elektrisitet, men kan også påvirke det Næss (2000:13) betegner som "avledet forbruk". Han trekker frem hvordan det å bo i enebolig ofte medfører at man må gå til innkjøp av gressklipper, snøfreser eller andre redskaper og gjenstander. Holden (2001:248) hevder at det boligrelaterte forbruket kan resultere i en følelse av *avmakt*, da individer ofte opplever at dette er et forbruk de ikke kan gjøre noe med og har liten kontroll over.

I et overordnet perspektiv kan man se på det boligrelaterte forbruk som et delvis strukturelt problem. Store deler av dagens boligsektor legger ikke til rette for deling, og dette gjelder ikke bare eneboligen, men også leiligheter. Det mangler i de fleste tilfeller en

infrastruktur som åpner opp for og muliggjør deling med naboen. "Collaborative consumption", eller samarbeidsforbruk på norsk (Krokan, 2013:132), handler om at flere benytter seg av de samme materielle godene eller tjenestene, som resulterer i en bedre utnyttelse av ressursene. Bofellesskapsformen muliggjør et slikt samarbeidsforbruk på flere områder, og i Vindmøllebakken eksemplifiseres dette gjennom hvordan beboerne deler på verktøy, sykler og bøker, og har donert møbler og annet til fellesskapet. Gjennom deling blir ressursene ivaretatt i fellesskap. Bofellesskapet er dermed en materiell struktur som griper inn i «bruk- og kast»-mentaliteten ved at beboerne kan dele på de har. Leitner og Littig (2017:121) beskriver fellesarealene i bofellesskap som "enabling factors" ved at disse kan bidra til å endre praksiser. Gjennom deling av arealer, som eksempelvis festsal og gjestehybler, reduseres også plassbehovet i deres private boenheter. Dette kan sies å representere en bevegelse bort fra et system hvor hver enkelt bolig er en "separate 'island' of resource consumption" (Spurling m.fl. 2013:45).

8.3 Grønn livsstil?

I kapittel 6 beskrev jeg hvordan flere av informantene var tiltrukket av miljøaspektet ved Vindmøllebakken, og at flere er opptatt av og besitter mye kunnskap om miljørelaterte tema. Under intervjuene forsøkte jeg å kartlegge om informantene opplever at en miljøbevissthet er noe som karakteriserer beboerne i bofellesskapet generelt, og om det er et merkbart miljøfokus i hverdagen i Vindmøllebakken. Informantene ble derfor spurt om de ville beskrive beboerne i Vindmøllebakken som miljøbevisste, og det var interessant å se hvordan informantene her hadde varierte oppfatninger. En informant mener at beboerne "absolutt" er over gjennomsnittet miljøbevisste, og det er også flere andre informanter som mener dette er noe mange av beboerne har til felles. En beboer forteller:

Beboer: Jeg tror alle har det til felles. Men det er ikke for alle det er like viktig. For noen er det veldig i fokus, og tenker slik hele veien.. på bærekraft og miljø og at de skal gjøre ditt, gjøre datt mens andre er litt mer sånn.. vanlige folk [latter].

En informant sier derimot at hun er skuffet over at beboerne ikke er mer miljøengasjerte og tror dette kan skyldes at flere har flyttet til Vindmøllebakken på grunn av det sosiale, mens det miljømessige har vært "sekundært". Hun forteller: "Jeg var litt skuffa for at jeg skulle få liksom mer positiv påvirkning her. Det er nesten sånn at folk blir sure hvis det er sånn

vegetarmat." En lignende observasjon finner vi hos en annen beboer som uttrykker: "Jeg er overrasket over hvor forskjellige folk her er, i form av liksom hvor mye vekt de legger på dette med bærekraft og.. ja." Informanten forteller videre med en humoristisk tone om overraskelsen ved å oppdage at en av beboerne "nesten bare spiser kjøtt". Dette viser hvordan bestemte forbruksvaner kan få status som identitetsmarkører for en miljøvennlig livsstil (Johnston, m.fl., 2011). Samtidig poengterer informanten at det er positivt at folk ikke er for fanatiske når det kommer til miljøspørsmål, og at beboerne har en inkluderende holdning. Selv om flere av informantene mener miljøengasjementet er et fellestrekk blant mange av beboerne, er det likevel mulig å se en tendens til en noe sterkere miljøinteresse blant de yngre informantene. Til sammenligning ser flere av de eldste informantene ut til å vektlegge de sosiale aspektene mer.

Mens noen er overrasket over et varierende miljøfokus, ser andre ut til å være lettet. Et par av informantene "fryktet" at beboerne skulle være for grønne, og en beboer forteller med en humoristisk tone: "[..] så det som bekymret meg mest, det var jo det at det bare skulle være veganere her, litt sånn alternativt. For det er ikke meg." På spørsmål om han har inntrykk av at beboerne er over gjennomsnittet miljøinteresserte svarer en annen beboer: "Aner ikke. Nei, jeg har ikke peiling. Men det var det jeg var litt redd for [latter]. At jeg tenkte at det kom til å være noen som var vanvittig grønne og at de - at jeg har flyttet inn i dugnad.no [latter]." Selv om oppfatningene varierer mellom informantene, så er det likevel et flertall som mener at mange av beboerne er opptatt av bærekraft og miljø.

Mens flere av informantene beskriver seg selv som miljøbevisste, påpeker noen hvordan det kan være vanskelig å faktisk leve ut sine egne idealer. En beboer forteller at hun har en jobb som innebærer mye reising og at dette strider imot hennes ønske om å leve miljøvennlig. En slik ambivalens kommer også til uttrykk blant enkelte av informantene på spørsmål om reisevaner, hvor det ser ut til å knyttes en grad av skyldfølelse til bilbruk: "Enten kjører jeg [latter]. Det var helt feil svar [latter]. Eller så går eller sykler jeg." Dette forteller informanten etter at hun har beskrevet seg som miljøbevisst, og utsagnet viser at det å kjøre bil strider mot hennes oppfatning av hva en miljøvennlig livsstil innebærer.

I sosial praksisteori problematiseres et ensidig fokus på økt bevisstgjøring gjennom informasjonskampanjer og lignende som strategi for å endre praksiser. Ifølge Bourdieu (1997 i Sahakian og Wilhite 2014:29) innebærer slike tiltak en overvurdering av ideologiens kraft som ikke tar innover seg betydningen av individers praksishistorier. Sahakian og Wilhite (2014:29) fremhever hvordan "ideologies are grounded in thoughts and concepts, while

practices engage with people and a material world, in a social context". Sitatene over illustrerer at informantene noen ganger opplever det vanskelig å etterleve egne idealer.

Spørsmålet er så om den sosiale og romlige konteksten som Vindmøllebakken representerer bidrar til endringer og etablering av felles praksiser. Ifølge Williams (2008:271) kan miljøvennlig adferd spres i bofellesskap gjennom det sosiale nettverket blant beboerne. Dette kan eksempelvis skje ved at det etableres felles normer og kjøreregler.

8.3.2 Endrede praksiser?

Under intervjuene ble informantene spurt om de hadde fått noen nye vaner, prøvd nye aktiviteter eller lært noe nytt etter at de flyttet til Vindmøllebakken. Beboerne ble også spurt om de opplever å ha fått en økt miljøbevissthet etter innflytting. En informant synes at miljøfokus er noe man merker tydelig i hverdagen og forteller: "Og en er bevisst på avfall og søppel og hvordan en gjør ting. Får gode rutiner på sånt." Wilhite (2014:28) beskriver hvordan det å flytte til et nytt sted kan føre til opptak av nye praksiser, eksempelvis gjennom igangsettelse av nye prosjekter eller gjennom innredning av boligen. Mennesker vil ofte være åpne for forandringer når de er i en endrings- eller overgangsfase i livet. En beboer forteller:

Beboer: [...] vi har jo alltid holdt på med sånn der resirkulering og alle sånne ting da [latter]. Men vi har vel kanskje blitt enda mer bevisste på forbruket etter at vi flyttet inn. Også hvor lite man egentlig trenger, ja, når man går fra stor enebolig til mindre leilighet. Det er mye man ikke trenger å eie selv i hvert fall, som man kan dele.

Dette sitatet illustrerer hvordan flyttingen for denne beboeren har resultert i et fornyet syn på eget forbruk. Dette er også et eksempel på hvordan et brudd i hverdagslige rutiner kan føre til en bevisstgjøring rundt de sosiomaterielle systemene som omgir oss og deres tilhørende praksiser, som vi vanligvis tar for gitt. Dette gjør at rutiniserte praksiser bringes inn i det Giddens betegner som vår "diskursive bevissthet" (Spaargaren og Vliet, 2007:64-5).

På spørsmål om hun opplever å ha fått økt miljøbevissthet etter at hun flyttet til Vindmøllebakken svarer en informant: "Ja, det er jo sånn fokus på det. Det er jo alltid noen som; ja du må huske sånn [latter].. Så det ja." Reid m.fl. (2010:321) beskriver hvordan såkalte "gatekeepers" kan innta en rolle som *sosiale katalysatorer* som bidrar til å spre miljøvennlige praksiser videre til andre medlemmer i samme husholdning. Sitatet over illustrerer hvordan noen beboere ser ut til å innta en slik "gatekeeper"-rolle ved å gi påminnelser til andre. Dette

eksemplifiseres også når en av informantene forteller om et fellesarrangement i bofellesskapet:

Beboer: Altså sånn som når vi hadde sånn stor fest her på lørdag. Da prøver man å gjøre det sånn at man ikke kjøper ting i hytt og pine. [...] så var det noen som foreslo at vi bare kunne bruke engangsduker. Nei, nå har vi kjøpt de der metervarene og sydd duker, det har noen gjort [latter]. Altså sånne ting, vi prøver å ikke bare gjøre det på enkleste måten. Altså tenke litt lenger enn det da.

En annen informant forteller at fellesskapet bidrar til en form for "nudging", og at beboerne kan hjelpe hverandre til å bli mer miljøvennlig. For en annen beboer oppleves dette fokuset noen ganger som litt overdrevent:

Beboer: Njaa, jeg har nok blitt litt mer bevisst, for det er jo mange her som er voldsomt bevisste. Det er noen som er så bevisste at jeg nesten synes det blir for mye. Som ikke kan, holdt jeg på å si, nesten ha dopapir uten at det er svanemerke. Og da blir det litt for mye for meg.

Det er også flere informanter som gir uttrykk for at flyttingen ikke har resultert i noen større endringer, da det å forsøke å leve mer miljøvennlig er noe de har gjort over lengre tid. En beboer forteller med en humoristisk tone at hun omtrent hadde "gullmerket i pannen" da hun flyttet inn, og at økologi og bærekraft er noe hun har vært opptatt av lenge. Hun er av den oppfatning av beboerne var ganske opptatt av miljø og redusert forbruk i utgangspunktet og at; "det er nesten sånn at vi tar det litt for gitt nå etter hvert". På spørsmål om hun opplever å ha fått økt miljøbevissthet etter innflytting svarer en annen beboer: "Ehm.. Det tror jeg egentlig ikke. Men det er sikkert fordi at jeg leser veldig masse uansett så..". For disse informantene fremstår flyttingen til Vindmøllebakken mer som en forlengelse av egen identitet og interesser, og det ser ut til å skje en form for *selvseleksjon*. I transportstudier er det flere som fremhever muligheten for at individer som fremviser miljøvennlige mobilitetspraksiser kan ha valgt bosted ut fra personlige reisepreferanser (Næss, 2012:4). Flere av beboerne har blitt tiltrukket av Vindmøllebakken-prosjektets grønne profil, og for de informantene som oppgir at de ikke har tillagt seg nye vaner kan det dreie seg om selvseleksjon. De har funnet en boform som er i tråd med egne verdier, og flyttingen ser derfor ikke ut til å ha ført til en økt bevissthet rundt miljø- og klimaspørsmål og heller ikke resultert i opptak av nye praksiser. I stedet så viderefører og romliggjør boformen den grønne identiteten som allerede er tilstedeværende hos individene. Ved å forstå bosted som en

livsstils- og identitetsmarkør, kan Vindmøllebakken sies å være med på å uttrykke det det Haluza-Delay (2008:207) betegner som en "*økologisk habitus*", altså en økologisk orientert livsstil som gjør at miljøvennlige praksiser blir en naturlig og kroppsliggjort del av hverdagslivet og en del av individets habitus. Andre studier av bofellesskap viser også at beboerne ofte er interesserte i miljøvennlige livsstiler og dermed har prøvd å leve miljøvennlig i forrige bolig (Lietaert, 2010).

Samtidig viser eksemplene over at de miljøengasjerte beboerne ser ut til å påvirke andre i bofellesskapet. En beboer forteller:

Beboer: Ja, vi er nok over gjennomsnittet interessert i både økologi og bærekraft. Selv om ikke alle spiser økologisk mat så.. så er liksom det - På kjøkkenet så har vi sagt at det fortrinnsvis skal være økologisk mat.. eller fairtrade og iallfall når vi lager mat på fellesen. Og bruk av vaskemidler er miljømerkede, Änglamark-produkter.. ja. Så vi har fokus på det.

Sitatet over illustrerer hvordan interessen og bevisstheten som flere av informantene har rundt et økologisk og grønt forbruk ser ut til å ha blitt videreført til bofellesskapet. En annen informant forteller at de også forsøker å unngå bruk av engangsprodukter på fellesarrangementer. Ved at enkelte praksiser sprer seg i bofellesskapet, kan disse dermed etterhvert få status som etablerte regler eller normer. Det kan oppstå en konformitet rundt nye praksiser. Et annet eksempel på dette er at *bokashi* har blitt en utbredt aktivitet i Vindmøllebakken. Bokashi er en type kjøkkenkompostering hvor matavfall omdannes til gjødsel i en prosess som avgir mindre CO₂-utslipp (Eliassen-Coker, 2017). Dette har blitt så populært at en informant forteller at det visstnok er så mange som gjør dette at de; "har for lite jord til å ha det oppi".

Beboerne lærer også nye ting av, og i samvær med andre beboere. En yngre beboer forteller at hun var på kompostkurs sammen med en annen beboer fra Vindmøllebakken hvor hun lærte mer om kompostering, og beskriver dette som; "en brikke i å bli mer miljøvennlig." Hun forteller også at hun håper at hun kan lære mer om miljømerking av en av de andre beboerne som jobber med dette. En av initiativtakerne bak prosjektet forteller: "De lærer av hverandre for der er det noen som er *veldig* økologiske i sin tankegang og noen som er *veldig* på beplantning og urter og sånn. Og noen som er *veldig* på verkstedet."

Å delta i nye aktiviteter og tilegne seg ny kunnskap sammen med andre kan resultere i mer bærekraftige praksiser. I teori om sosial læring vektlegges det hvordan læring er en prosess hvor kropp og hode deltar aktivt, og hvor man tilegner seg praktisk kunnskap. Det

fremheves også hvordan læring er en sosial prosess fremfor en individuell erfaring (Lave, 1991 i Sahakian og Wilhite, 2014:30). Ifølge Sahakian og Wilhite (2014:31) er derfor det å gi individer muligheten til å delta i mer bærekraftige praksiser viktig. På denne måten vil læringsprosessen knyttes til konkrete situasjoner og spesifikke praksiser som er relevante for mennesker i deres hverdagsliv. I Vindmøllebakken har beboerne mulighet til å teste og ta del i nye aktiviteter. Beboergruppene er en viktig plattform hvor beboerne kan dyrke et mangfold av interesser og hobbyer. Samtidig som det finnes mange forskjellige interesser blant beboerne, ser det også ut til at interesser spres og forsterkes gjennom fellesaktiviteter. En beboer forteller: "Det er veldig mye forskjellig, men vi får jo felles interesser av å bo her, ikke sant."

Som beskrevet i kapittel 7, har beboerne satt i gang mange forskjellige prosjekter og aktiviteter i løpet av det første året. Flere av disse fellesaktivitetene er knyttet opp mot bærekraftige praksiser. En informant forteller at det arrangeres reparasjonskafé i bofellesskapet en gang i måneden, hvor beboerne samles for å reparere og fikse på klær og andre ting, og det har også blitt dannet en egen sy- og reparasjonsgruppe. Beboerne har også laget bivokspapir sammen, laget lamper til allrommet og sydd puter til amfiet. Som beskrevet ovenfor, har bokashi-kompostering også blitt utbredt blant beboerne. Dyrking av mat er en annen felles interesse blant mange av beboerne, og i drivhuset på taket dyrkes det diverse grønnsaker. En informant forteller at de også har laget et "biehotell" på taket.

For å få en bedre forståelse for de bærekraftige praksisene som flere av beboerne i Vindmøllebakken tar del i, har jeg forsøkt å kartlegge hvilke elementer som til sammen utgjør disse praksisene. Shove m.fl. (2012) opererer med tre elementer: *materialer*, *kompetanse* og *mening*. Praksiser kan opphøre, oppstå eller vedvare når disse elementene kobles sammen (Shove m.fl. 2012:8). Ved å benytte dette rammeverket tydeliggjøres det hvordan fysiske og sosiale komponenter ved bofellesskapet kan tilrettelegge for bestemte praksiser.

På reparasjonskaféene i bofellesskapet benyttes sykroken med symaskin i et av fellesarealene, og dette representerer det *materielle* elementet som muliggjør denne aktiviteten ved å gi beboerne tilgang på verktøyene de trenger. Å sy og reparere klær eller andre tekstiler krever også *kompetanse* og ferdigheter innen sying. En av informantene har skredderutdanning og forteller at hun derfor kan hjelpe andre beboere, og det er andre beboere som har interesse for håndarbeid. *Menings*elementet sikter til den sosiale og symbolske betydningen praksisen har for de som utfører den (Shove m.fl., 2012:23). I dette tilfellet kan denne dimensjonen knyttes til verdien i å ta vare på tingene sine og på denne måten kunne

reducere forbruk. En informant forteller også at de; "baker et par kaker og drikker kaffe", og reparasjonskafeene fungerer dermed også som en sosial arena.

Dyrking av grønnsaker gjøres i drivhuset eller "grøntrommet" og på takterrassene. Disse fasilitetene utgjør det materielle elementet, i tillegg til at det benyttes jord fra bokashi-komposteringen. Som tidligere beskrevet er det flere av informantene som har mye kunnskap om matlaging, dyrking og kompostering, og det er dermed stor kompetanse på feltet. Det er også etablert en egen "grøntgruppe" i bofellesskapet. Flere av informantene er opptatt av å spise økologisk og lokalt produsert mat, som gir en symbolsk verdi og mening til praksisen. En av informantene forteller at de som driver med dyrking, "kommer ned med tomater og salat av og til når vi har lunsj og sånn. Og det er jo, det er jo kjekt." Å dele det som dyrkes ser derfor ut til å oppleves som en glede.

Ved å ha funksjoner som glass- og klesinnsamling lett tilgjengelig i bofellesskapet har man en materiell struktur som gjør resirkulering enkelt, noe en informant fremhever: "Okei, glassinnsamlingen er der, klesinnsamling der, bokashistrøet er der. Altså mer det at det er lagt veldig til rette for at man skal klare sånne ting da." Mens enkelte informanter forteller at de har vært nøye med resirkulering lenge, så forteller en beboer at hun har blitt flinkere til dette etter at hun flyttet til Vindmøllebakken, og sier at det er enkelt når; "det er avfall rett her".

En anvendelse av Shove sine elementer kan også brukes til å belyse deling som en sosial praksis. Som beskrevet over har fellesarealene og funksjonene her en viktig rolle, og disse representerer dermed det materielle elementet som muliggjør deling som praksis. Flere av informantene fremhever det positive ved å ha tilgang på eksempelvis verktøy eller kjøkkenutstyr og samtidig slippe å eie og oppbevare dette selv. En beboer forteller at han har gitt masse elektrisk verktøy til fellesskapet: "Men det som er i plussen for meg da, det er jo at jeg har tilgang til det, uten at jeg trenger å bruke mine egne kvadratmeter til oppbevaring av det." En slik tankegang setter dermed tilgjengelighet fremfor eierskap. Verdien i å ha tilgang til disse funksjonene kan derfor anses som det symbolske meningselementet (Shove m.fl., 2012). Samtidig er det også viktig å fremheve at delingsaspektet i Vindmøllebakken også er knyttet til en overordnet visjon gjennom GbS-modellen. Jarvis (2015:11) understreker at en eksplisitt *intensjon* om å dele er en viktig faktor som skiller bofellesskap fra tradisjonelle nabolag. Å ha GbS-modellen i bunn gjør at Vindmøllebakken har en slik uttalt intensjon, og noen av informantene uttrykker et bevisst forhold til dette. En beboer forteller: "Vi prøver så godt som vi kan å få det til", og trekker frem at beboerne blant annet låner bort bilene sine og gir hverandre skyss hvis det trengs. På denne måten kan GbS-modellen også ses på som et

viktig aspekt ved meningsselementet. I det forrige kapittel ble det beskrevet hvordan beboerne opplever sosiale gevinster ved å dele. Deling av materielle goder får på denne måten også en sosial merverdi.

9 Sammenhengen mellom sosiale og miljørelaterte praksiser

I kapittel 7 så jeg nærmere på hvordan informantene opplever å dele arealer og tilbringe tid sammen med de andre beboerne i hverdagen. I kapittel 8 ble så delingen av fellesarealer, funksjoner og gjenstander diskutert i et miljøperspektiv. I dette kapittelet hvordan de materielle og de sosiale strukturene virker, og også se nærmere på hvordan den overordnede intensjonen ved Vindmøllebakken-prosjektet virker inn på beboernes praksiser.

9.1 Et praksisfellesskap?

Reid m.fl. (2010) analyserer hvilke funksjoner *mesonivået*, og nærmere bestemt husholdninger, kan ha i etableringen av miljøvennlig adferd. Mens Vindmøllebakken består av mange husholdninger, er det også mulig å se på bofellesskapet i sin helhet som en sosial enhet som kan ha lignende funksjoner som de Reid m.fl. beskriver. I stedet for å fokusere på individet argumenterer de for at man ved å sette søkelyset på husholdningen kan få en bedre forståelse for hvilken betydning kollektive prosesser for meningsdannelse og etablering av felles normer kan ha for en bærekraftig adferd. Reid m.fl. (2010:322-3) argumenterer for at mesonivået fungerer som en *megler* ("mediator") der samfunnsverdier formidles og overføres til enkeltindividet. Det er i meso-enhetene at makro-verdiene får forankring og konkretiseres i virkelige situasjoner. Reid m.fl (2010:323) fremhever derfor:

"In this way, meso level units are not merely passive recipients of macro level changes, nor are they simple aggregations of micro level behaviours. Instead, we see meso level phenomena as active units in the continuous creation of social life"

Eksemplene fra forrige kapittel viser hvordan tanker rundt hva som oppfattes som "gode" former for forbruk spres i bofellesskapet, blant annet ved at noen inntar en rolle som "gatekeepers" og ved at det etableres kollektive praksiser. Det sosiale fellesskapet i Vindmøllebakken ser også ut til å kunne gi beboerne et ekstra "boost" ved at forsøket på å oppnå en mer miljøvennlig livsstil oppleves mer meningsfylt. En beboer forteller:

Beboer: Jeg kjenner at det er litt gøyere å prøve å være klimavennlig her. Det er så enkelt, og det er alltid noe du kan gjøre for å.. for å liksom gjøre ett eller annet. Om

det er klimatiltak eller.. alt fra å gro planter og lære litt fra henne eller han om hvordan du kan bruke riktig jord og sånne type ting. Sortering, etc. Det gjør det veldig enkelt.

En annen beboer uttrykker: "Og når vi bærer sammen, alle, så blir jo resultatet større og du får en bedre sånn følelse." Wenger (2001:2339) definerte et praksisfellesskape som "a group of people who share an interest in a domain of human endeavor and engage in a process of collective learning that creates bonds between them" Denne beskrivelsen ser ut til å romme mange av de faktorene som informantene trekker frem ved Vindmøllebakken-prosjektet og den hverdagen som utspiller seg i bofellesskapet. Informantenes fortellinger illustrerer hvordan beboerne lærer av hverandre, og hvordan samværet i beboergruppene og i fellesaktivitetene har skapt sosiale bånd.

9.1.1 Gaining by Sharing

Ifølge Broer og Titheridge (2010) er et felles formål eller en visjon viktig for å oppnå en lavutslippslivsstil i et boligområde. I Vindmøllebakken er det en intensjon som ligger bak bofellesskapet. Ved å være et boligprosjekt som er tilknyttet en egen *bomodell*, skiller Vindmøllebakken seg fra de fleste boligprosjekter. GbS-modellen har som formål å skape både sosiale, miljømessige, arkitektoniske og økonomiske gevinster, og bidra til å skape et skifte i bevissthet rundt bruken av ressurser. Gjennom kurs og workshoper har beboerne fått innføring i denne modellen. Intervjuene viser at nesten samtlige av informantene har et ønske om å ta del i en mer sosial hverdag og dele av sin tid og sine ressurser. Selv om ikke alle uttrykker et like sterkt engasjement for dette, så er det også en betydelig andel av informantene som ytrer et ønske om å leve mer miljøvennlig. En studie av lavutslippsnabolaget Vauban i Freiburg antyder at prosjektets høye innbyggerinvolvering har bidratt til å nabolaget scorer høyere på reduksjon av energiforbruk enn andre bærekraftige boligprosjekter (Fraker, 2013:114). Dette kan indikere at høyere grad av involvering og følelse av eierskap kan resultere i en større vilje og drivkraft til å lykkes i å opprettholde gode praksiser. I Vindmøllebakken kan man se en slik tendens i måten noen av informantene viser engasjement for å oppfylle de visjonene som de var med på å utforme i workshopene. Arkitekten mener det å ha en felles intensjon er viktig for å danne et vellykket bofellesskap:

Arkitekt: Jeg tror det er en sånn viktighet i det med å.. - Vi sier så lett bærekraftig bofellesskap, men det at et sånt fellesskap er tuftet på at man ønsker å gjøre noe med miljøet tror jeg har en enorm betydning. For da er det akkurat som om det er noe som

vi er sammen om å ville og skulle, sånn at det ligger liksom under som en urokkelig verdi. Og det er ganske viktig, at fellesskapet har et eller annet det er sammen om.

Utsagnet under illustrerer hvordan en av informantene ser ut til å oppleve et felles ønske om en mer bærekraftig hverdag.

Beboer: Jeg føler liksom.. uten at det blir et slags ekkokammer, så blir det en slags felles forståelse og at alle driver for å gjøre hverdagen litt grønnere. Uten at du trenger å ha så veldig fokus på det. Så.. ja. Noen kjører vanlige biler, noen kjører elbiler, noen går, noen sykler. Vi er alle forskjellige, men det er litt kjekt å prøve å .. ja. Være litt mer naturvennlige. Som fellesskapet maner fram da.

En annen beboer forteller at det hun opplever en; "sirkulering av ideer som går på hvordan vi kan praktisere mer bærekraftige liv sammen, og i en urban situasjon" og eksemplifiserer dette med invitasjoner til "matauk", reparasjonskafé og foredrag om bokashi. Å ha en slik rettesnor kan minne beboerne på hensikten med etableringen av bofellesskapet. Flere av informantene gir uttrykk for at de har et bevisst forhold til GbS-modellen og prøver å leve opp til disse prinsippene. Samtidig er kunnskapen om GbS-modellen noe som varierer, og enkelte informanter innrømmer at de egentlig ikke vet så mye om hva dette går ut på. Dette gjelder spesielt blant informantene fra byggetrinn 2, som ikke alle har deltatt på workshop eller kurs. Beboerne fra byggetrinn 1 har fått en grundigere innføring i konseptet, og ser ut til å ha en tydeligere rolle i å sørge for at de opprinnelige ambisjonene faktisk realiseres. Noen av disse påpeker derfor viktigheten av at byggetrinn 2 også blir inkludert i det som har vært en lang prosess. På spørsmål om han opplever at GbS-modellen er realisert svarer en informant:

Beboer: Ikke enda. Ikke fullt ut. Og det er derfor vi skal ha en workshop nå den 28. bare for å repetere: hva var det egentlig? Hva er egentlig meningen? Det der med en felles visjon - Vi hadde en forestilling med ja, noe bærekraftig og sosialt. Men hva konkret er det egentlig som vi på en måte sier ja til når vi går inn her, og egentlig må innordne oss og innrette oss etter i større grad. [...] For det er noe mer vi egentlig sier ja til når vi går inn i noe sånt noe. Og det trenger vi å få repetert og få skapt litt bevissthet rundt.

Denne informanten er altså opptatt av at GbS-modellen er noe beboerne aktivt må forholde seg til og opprettholde en bevissthet rundt. At Vindmøllebakken har blitt etablert med et utgangspunkt i en bestemt visjon ser altså ut til å ha en form for disiplinerende effekt på noen av beboerne som er opptatt av å oppfylle denne visjonen. Sargisson (2012:31) definerte "intentional community" som "en gruppe mennesker som bor (og noen ganger arbeider)

sammen for et felles formål". GbS-modellen gjør at Vindmøllebakken kan ses i lys av dette begrepet.

9.1.2 Initiativtaking og kompetanse

På spørsmål om hva som er de viktigste satsningsområdene for å oppnå en mer bærekraftig byutvikling svarer arkitekten:

Arkitekt: Jeg må jo bare svare at det er måten vi bygger boliger på, der er det veldig mye å hente. Så hvis vi kan bygge boliger på den måten at boligområder blir mer communities, hvor det etableres ulike grader av fellesskap. Så får man på en måte forløst ressurser hos enkeltmennesker som engasjerer seg i å ta vare på det rundt seg, hverandre. Du får på en måte frigjort en sånn ekstra selvorganiserende kreativitet og ressurs som jeg tror finnes overalt, men vi bygger boliger som gjør at vi blokkerer egentlig for den ressursen mer enn at vi fremmer den.

De 26 beboergruppene som har blitt etablert, kan karakteriseres som en slik "selvorganiserende kreativitet", og illustrerer hvordan beboerne tar initiativ og engasjerer seg for å sette i gang ulike prosjekter i bofellesskapet. Gjennom de ulike gruppene kan beboerne dyrke egne interesser og samtidig dele disse med andre. En beboer forteller: "Jeg tenkte at hvis jeg bor her så bor jeg med mange folk som og har lyst, som har lyst til ting [latter], som vil noe. Og det i seg selv synes jeg er veldig verdifullt." Relatert til beboergruppene forteller en annen informant at hun har en tendens til å "kaste seg på alt", og at hun derfor har måttet begrense antall grupper hun er med i. Denne informanten illustrerer dermed denne "lysten" til å finne på ting. I Vindmøllebakken er det flere eksempler på initiativrike enkeltindivider som setter i gang bevegelser i det større fellesskapet, for eksempel reparasjonskafeene og matlaging- og bakeprosjekter. En yngre beboer forteller: "Det er noen veldig sånne tøffe - først og fremst damer - her altså som er flinke til å engasjere seg og får folk med seg."

Reid m.fl. (2010:323) hevder også at mesonivået kan aktivere adferd og handlinger som ikke hadde utspilt seg kun basert på enkeltindividenes "tro og normer". En slik dynamikk er det også eksempler på i Vindmøllebakken. Flere beboere beskriver hvordan det er lett å la seg rive med av andres engasjement og dermed ta del i aktiviteter som de vanligvis ikke ville deltatt på. En informant eksemplifiserer dette i forbindelse med halloweenfesten:

Beboer: Og da tenkte jeg liksom etterpå at dette hadde jeg jo aldri gjort hvis jeg ikke hadde bodd her liksom. Men så smittes du jo da av den entusiasmen og kreativiteten som folk utviste. Og folk har jo, kan jo forskjellige ting. Og folk som er flinke med

symaskinen og kreative lagde noen sånne kapper av noe svart bygningspapp eller noe sånt som hang her. Og en som jobber med lys- og lyddesign lagde jo lysshow på veggen og skummel musikk i atrium og altså.. ja. Folk stilte opp med det de kunne da. Så.. det var, det ble kjempemorsomt. Og det ser jeg at du får, altså entusiasmen til de andre og ønsket om å dele smitter liksom. Når vi har sånne fellessting.

En annen informant forteller at; "vi er jo ikke så gal egentlig, men til sammen så blir vi jo litt gal, ikke sant. For vi får det jo ganske kjekt sammen". Hun trekker også frem halloween-festen som et eksempel på dette. I Vindmøllebakken ser man ut til å ha endt opp med en beboergruppe bestående av mange initiativrike individer. Dette er derimot ikke en selvfølge, noe en av initiativtakerne påpeker:

Industridesigner: Det er litt sånn flaks og med de forskjellige bofellesskapene. Du trenger noen personligheter som kan dra ting i gang, være en kraft og gi selvtillit til fellesskapet. Så det er virkelig verdifullt når det er slike personer som plutselig dukker opp i slike sammenhenger. Det vet man jo aldri.

Stevenson m.fl. (2016:795) hevder i sin studie av bofellesskapet LILAC i Storbritannia at "*social redundancy*" er en viktig faktor for bofellesskapets reproduksjon. Med dette begrepet siktes det til den sosiale kapasiteten som oppstår i bofellesskapsamfunnet ved at det samler individer på forskjellige livsstadier og med ulike bakgrunner, kunnskap og praktiske erfaringer, som så kommer fellesskapet til gode. Dette gjør at beboerne kan bidra til ulike tider og med ulike oppgaver. I Vindmøllebakken har man beboere med ulike aldre, yrker, utdanning, og praktiske kunnskaper, og bofellesskapet er en romlig struktur hvor disse kommer i spill med hverandre. Beboerne får dermed tilgang til andres erfaringer og kunnskaper på en annen måte enn i tradisjonelle nabolag, som ifølge arkitekten heller "blokkerer" denne ressursen.

Stevenson m.fl. (2016:79) beskriver for eksempel at det i LILAC var en gruppe beboere som tok ansvar for reparasjoner og andre tekniske oppgaver i boligene. Erfaringene fra dette arbeidet gjorde at disse beboerne kom i besittelse av kunnskap som var nyttig for resten av bofellesskapet. I Vindmøllebakken er det også lignende eksempler. Noen av beboergruppene er tilknyttet praktiske arbeidsoppgaver som er viktig for driften av bofellesskapet. I tillegg er gruppene en plattform hvor beboere kan sette i gang prosjekter og ta på seg ansvar tilknyttet egne interesse- og kompetanseområder.

Flere av beboerne sitter som nevnt på mye kunnskap relatert til økologi, matdyrking og kompostering, og flere av informantene beskriver beboerne som ressurssterke. Den typen

interesse og kompetanse som beboerne bringer med seg vil få følger for hvilke initiativer og fellesaktiviteter som settes i gang i bofellesskapet, noe forrige kapittel viser. I sin studie av et økosamfunn i Bristol argumenterer Broer og Titheridge (2010:2106) for at deltakere i denne typen boligprosjekter bør ha en motivasjon om å leve bærekraftig, men også den nødvendige kunnskapen og gjennomføringsviljen. Hvilke praksiser som etableres i et bofellesskap vil dermed delvis avhenge av karakteristikk ved beboerne som velger å flytte inn. Dette vil også få følger for eventuelle miljøgevinster. Det engasjementet som flere beboere fremviser gjennom å danne nye beboergrupper og sette i gang fellesaktiviteter viser også betydningen av sosial kapital i et bofellesskap.

9.2 Bofellesskapet som en mulighetsskapende sosiomateriell struktur

Spurling m.fl. (2013) poengterer hvordan bruk av nye energiløsninger eller materialer i boligbygging ikke utfordrer praksiser, men heller forsøker å imøtekomme etablerte forbrukspraksiser på en mindre energikrevende måte. De problematiserer hvordan dette impliserer at bærekraft kan oppnås uten å endre eksisterende levesett (Spurling m.fl., 2013:46). Dette påpekes også av Reid og Houston (2012:6) som kritiserer grønne boligprosjekter for å ha et ensidig teknologifokus, og mener dette ikke vil resultere i nødvendige utslippsreduksjoner i boligsektoren. De understreker behovet for flere analyser av hvordan adferd og teknologi er sosialt og kulturelt forankret (Reid og Houston, 2012:4).

Vindmøllebakken-prosjektet har implementert både grønne energiløsninger og byggematerialer, men er også basert på en intensjon om å endre praksiser. Det er altså et mål å tilrettelegge for at beboerne både skal *bo* og *leve* miljøvennlig. En anvendelse av perspektiver fra sosial praksisteori muliggjør en konseptualisering av både det materielle og det sosiale aspektets betydning for hverdagslige praksiser i bofellesskapet. Dette perspektivet viser også viktigheten av å anerkjenne den kulturelle konteksten som individet handler innenfor.

Shove (2011) vektlegger viktigheten av å adressere de ulike elementene som til sammen utgjør en praksis hvis man vil oppnå en endring i ikke-bærekraftige adferdsmønstre. Å kun gripe inn i den fysiske infrastrukturen vil ikke automatisk resultere i ønskede endringer hvis man ikke har en forståelse av hvilken rolle teknologi spiller i brukernes hverdagsliv. Samtidig vil ikke holdningsendringer nødvendigvis resultere i endret atferd, hvis de sosiotekniske systemene som omgir oss ikke støtter opp om dette (Spaargaren, 2011:814). Å

se hvordan de ulike elementene virker sammen er derfor viktig. Vindmøllebakken er et boligprosjekt som kan gripe inn i flere av elementene som er med på å konstituere det hverdagslige boligrelaterte forbruket.

I forrige kapittel beskrev jeg hvordan den arkitektoniske utformingen og de fysiske fasilitetene i bofellesskapet tilrettelegger for deling blant beboerne, og at innflyttingen til Vindmøllebakken har medført en reduksjon i boareal for flere av beboerne. Spaargaren (2003:690) bruker begrepet "green provisioning" til å beskrive hvordan tilgangen på bærekraftige alternativer påvirker muligheten individet har til å gjøre ulike deler av sin livsstil grønnere. Han peker på at det i dag for eksempel finnes flere bærekraftige alternativer i matsektoren enn i reiseindustrien. Å ha en struktur som tilrettelegger for nye praksiser er derfor viktig, og bofellesskapet er en fysisk struktur som gjør ulike delingspraksiser tilgjengelige. Boforens materialitet kan dermed redusere den avmakten som Holden (2001:248) mener mange opplever tilknyttet det boligrelaterte forbruket.

De sosiale strukturene i bofellesskapet påvirker så i hvilken grad, og på hvilke måter de fysiske strukturene utnyttes. Tillit betraktes som en viktig komponent for at deling skal bli mer utbredt i samfunnet (Krokan, 2013), og viktigheten av tillit blant beboerne for å utvikle gode deleløsninger, understrekes også i GbS-studien (Wigum og Stangeland, 2013:45). I kapittel 7 beskrev jeg hvordan mange av informantene opplever det å bo i Vindmøllebakken som å være en del av et sosialt fellesskap. Flere informanter beskriver en følelse av tilhørighet og tillit til de andre beboerne. Den sosiale omgangen mellom beboerne ser ut til å ha resultert i relasjoner som gjør det mulig for beboerne å låne ting av hverandre og spørre hverandre om hjelp. Dette viser hvordan den sosiale kapitalen blant beboerne i bofellesskapet er viktig for å dra nytte av de materielle strukturene.

Samtidig har flere av beboerne i Vindmøllebakken mye kunnskap som er relevant for å oppnå en mer bærekraftig livsstil. Flere har formell kunnskap på miljø- og klimafeltet gjennom utdanning og yrkesliv, og mange har praktisk kunnskap om matdyrking og økologi. Beboerne har dermed både relevant kompetanse samt et ønske om å leve mer miljøvennlig. Her er det igjen relevant å trekke inn konseptet økologisk habitus. I sin diskusjon av miljøorienterte sosiale bevegelser fremhever Haluza-DeLay (2008:214) hvordan et støttende sosialt felt er viktig for at felles praksiser skal oppstå og internaliseres i habitus. Dette eksemplifiseres med at miljøbevisste individer kan oppleve det vanskelig å praktisere egne idealer i et samfunn med sosiale strukturer som heller legger føringer og tilrettelegger for det motsatte. Det kan dermed oppstå et misforhold mellom en miljøorientert habitus og de

dominerende sosiale feltenes logikk (Haluza-DeLay, 2008:212-3). Et sosialt miljø hvor dette oppleves som et felles mål kan derimot støtte opp om en slik habitus.

I Vindmøllebakken sammenfaller den interessen og kunnskapen flere av informantene har om økologi og bærekraft med boformens intensjoner. Flere informanter er også opptatt av å aktivt jobbe for å oppnå disse visjonene, og mange av fellesaktivitetene kan karakteriseres som "grønne". På denne måten kan interaksjonen mellom beboerne og de sosiale båndene som etableres resultere i at det etterhvert dannes en felles kultur hvor bærekraftige praksiser internaliseres og blir en del av beboernes rutiner. Vindmøllebakken er fortsatt på et tidlig stadium, men det er allerede flere slike dynamikker som potensielt kan være med på å danne en slik bærekraftskultur. Den materielle strukturen som boformen representerer, tilrettelegger for ressursbesparelser gjennom å muliggjøre deling. Det sosiale fellesskapet og den kulturelle kapitalen som beboere bringer med seg, kan dessuten skape et miljø hvor det å utnytte disse strukturene blir ønskelig og lettere å gjøre.

Vindmøllebakken kan etter mitt syn forstås som en sosiomateriell struktur som tilrettelegger for deling av ressurser, både i form av materielle goder, kunnskap og engasjement. Flere av beboerne har som nevnt allerede en interesse for en grønn livsstil, og bofellesskapet fremstår som en *mulighetsskapende* boform hvor denne interessen kan dyrkes videre, men også spres til andre beboere gjennom interessegrupper, fellesaktiviteter og en overordnet intensjon. Den meso-enheten som bofellesskapet representerer muliggjør på denne måten andre synergier enn en tradisjonell boligstruktur, og kan resultere i at det etableres et praksisfellesskap over tid. Dette ser ut til å gi både positive sosiale og miljømessige gevinster.

Samtidig er det også viktig å påpeke at man må ha både muligheten til, men også lyst til å bo på denne måten for å få tilgang til disse gevinstene. I sin studie av en økolandsby i Ithaca problematiserer Chitewere (2018) en livsstilsbasert miljøbevegelse der miljøengasjement baseres på livsstilsvalg som å kjøpe økologisk mat og bygge grønne hus. Hun mener dette kan ekskludere de som ikke har ressurser til å gjøre "riktige" forbruksvalg (Chitewere, 2018:121). Dette poengteres også av Walker (2015) som vektlegger hvordan sosioøkonomiske karakteristikk kan påvirke muligheten individet har til å føre en miljøvennlig livsstil og delta i bærekraftige praksiser. Han introduserer konseptet "right to environmentally sustainable ways of living": En slik rett innebærer ikke bare et tilbud av bærekraftige alternativer og infrastrukturer, men også en *lik evne* til å få tilgang til og ha ferdighetene til å utnytte disse (Walker, 2015:53). Mens Spargaaren (2003) med begrepet

"green provisioning" refererte til et tilbud av grønne alternativer, så retter Walker fokuset mot hvordan individer har ulike forutsetninger for å dra nytte av disse.

Som nevnt har bofellesskap blitt beskrevet som en krevende boform (Stevenson, 2015). Hvis boformen setter store krav til beboernes sosiale, kulturelle og økonomiske kapital, vil dets rolle i en omstilling til lavutslippssamfunnet ikke favne alle. Huber (2017:65) betviler om dette er en boform som vil bre om seg, og da spesielt blant lavinntekt- og lavt utdannede grupper. Selv om boformen i seg selv kan bidra i et miljøperspektiv vil den da ikke legge til rette for en bred omstilling. Det kan da være nødvendig med en større utbredelse av andre plattformer for deling som flere har lettere tilgang til. Hvis nye boligprosjekter appellerer til bestemte grupper kan dette være en ekskluderende mekanisme i en grønn omstillingskontekst.

10 Fremtidens boform?

Jeg har hittil i oppgaves analysedel hovedsakelig fokusert på det interne livet i Vindmøllebakken ved å undersøke hvordan beboerne opplever hverdagen i bofellesskapet, og hvordan de innretter seg i og anvender bofellesskapets strukturer. I dette kapittelet vil jeg løfte blikket og diskutere boformen i lys av dominerende forståelser av en bærekraftig byutvikling, og aktuelle debatter om bærekraft og bokvalitet i den kompakte byen. Jeg vil dermed forsøke å belyse boformens potensial i en norsk kontekst.

Vindmøllebakken ivaretar mange av prinsippene som inngår i dagens forståelse av en bærekraftig by- og boligutvikling. Den fysiske strukturen er arealbesparende og består av miljøvennlige materialer. Bofellesskapet er realisert på en gammel fabrikkomt, og har dermed ikke ført til nedbygging av grønt- eller rekreasjonsareal. Plasseringen er sentral med gangavstand både til sentrum av Stavanger og til mange fasiliteter i nærområdet. Det går i tillegg en sykkelvei fra Vindmøllebakken og videre gjennom hele Pedersgata, og det er også kort avstand til flere busstopp. Med tanke på miljøvennlige mobilitetsformer har bofellesskapet en gunstig plassering. Prosjektet oppfyller dermed mange av prinsippene som ligger til grunn for en kompakt byutvikling.

Vindmøllebakken-prosjektet ser også ut til å være i tråd med Stavangers nye byutviklingsstrategi, hvor "kortreist hverdagsliv" er et kjernebegrep (Stavanger kommune, 2019a:4). Dette innebærer at byens beboere skal kunne utføre daglige gjøremål innenfor gang- og sykkelavstand fra boligen, eller ved hjelp av korte avstander til holdeplasser for kollektivtransport (Stavanger kommune, 2019a:12). I kommuneplanens arealdel beskrives det hvordan mye av boligbyggingen i regionen har vært spredt, noe som har resultert i byspredning og høy grad av privatbilisme. Det er nå et ønske om å snu den regionale utviklingen gjennom å øke tettheten og konsentrere veksten innenfor de sentrale områdene (Stavanger kommune, 2019a:9). Videre beskrives tetthet gjennom konsentrasjon av mennesker og aktiviteter som nøkkelen til "det gode bylivet", og det er derfor også et stort fokus på å skape flere urbane kvaliteter i sentrumsområdene (Stavanger kommune, 2019a:8). I tillegg til at bofellesskapet er tilpasset disse arealprinsippene, så vil restauranten Bellies og den kommende miljøgaten kunne bidra i en bylivs-agenda ved å skape en ny møteplass i enden av Pedersgata.

Utover at de fysiske aspektene ved Vindmøllebakken sammenfaller med en bærekraftig byutvikling, så er dette også noe som fremmes retorisk. Selve tittelen "bærekraftig

bofellesskap" viser at dette boligprosjektet har ambisjoner utover å tilby nye leiligheter på markedet. I omtalen og markedsføringen av prosjektet fokuseres det i stor grad på det sosiale aspektet ved boformen, og "Livet er best når vi deler det" brukes som en gjentakende frase i flere annonser. Fellesskapsgevinstene frontes på lik linje som de energibesparende løsningene og medfølgende miljø- og klimagevinster. Prosjektet har derfor en holistisk tilnærming til bærekraft hvor både sosiale og miljømessige aspekter vektlegges, og GbS-modellen tydeliggjør den helhetlige tankegangen. I motsetning til den teknologiske og "performance"-orienterte tilnærmingen som kjennetegner mange grønne byggeprosjekter med fokus på utslippsreduksjon (Hemmersam, 2012:121), har Vindmøllebakken en mer "ideologisk" tilnærming med vektlegging av hverdagsliv og økt livskvalitet for beboerne (Downton, 2009:352). Boyer m.fl. (2016) argumenterte for å i større grad se de tre bærekraftsdimensjonene som integrerte, og vektla hvordan investering i sosiale fellesskap kan ha en miljømessig gevinst. Dette er et perspektiv som er svært relevant for Vindmøllebakken-prosjektet.

10.1 Fortetting med kvalitet?

Som tidligere beskrevet har det de siste årene blitt rettet kritikk mot en del av boligene i fortettingsprosjekter, og flere har etterspurt et større mangfold i boligbyggingen. På spørsmål om hva som er de viktigste satsningsområdene for å oppnå en mer bærekraftig by- og boligutvikling beskriver arkitekten hvordan "[...] fortetting er jo og et stikkord. Det må vi, vi må fortette byene. Men da må vi gjøre det på en ordentlig, oppgradert måte." Et viktig spørsmål er derfor om Vindmøllebakken er et prosjekt som representerer en måte å fortette på som tilbyr andre kvaliteter. Ifølge informantenes fortellinger ser dette ut til å være tilfelle.

Beboer: Ja, ungene var blitt store, og vi hadde enebolig, gammel enebolig. Også tenkte vi leilighet, men det satt på en måte litt langt inne. Men så var det jo dette prosjektet, det var jo litt mer tiltalende da på en måte. Ja, litt annerledes, og ikke sånn at alle bare bor uten å vite [latter] hvem de er naboer med.

Beboer: Ja.. nei altså, det viktigste synes jeg, det var hvordan det så ut altså. Jeg tror ikke at, hvis dette hadde vært en blokk, så tror jeg ikke at jeg hadde vært like begeistret.

Utsagnene over illustrerer hvordan disse informantene i utgangspunktet var skeptisk til å bosette seg i leilighet eller blokk, men at det var egenskaper ved dette prosjektet som allikevel

gjorde det attraktivt. Selv om leilighetene i Vindmøllebakken er av variert størrelse og utforming, er flere av leilighetene relativt små. Tilgangen til fellesarealer ser derimot ut til å kunne forhindre at dette gir en opplevelse av trangboddhet, og en informant forteller: "Ja, eller det følte som hvis du kjøper en ett-roms noe annet sted så hadde det vært på en måte sånne hybelleiligheter. Den her føles litt mer sånn.. satt eller som en sånn del av et hus."

En annen beboer forteller om hvordan han tidligere bodde i en større og mer lukrativ leilighet, men at kvaliteter ved den nye leiligheten gjør at han likevel opplever denne som mer attraktiv. På spørsmål om hva hun synes var mest tiltalende ved Vindmøllebakken svarer en av beboerne: "Nei, for det første så er det jo selve bygningsmassen da. Det er i tre. Det synes jo jeg.. jeg får litt klaus av sånne betongbygninger." Materialbruken i Vindmøllebakker er noe som mange av beboerne setter stor pris på:

Beboer: Alt er naturmaterialer. Og det er veldig mange som sier at de merker det på pusten, på det at det er lettere å puste, det er lettere å være, du sover godt og. Og jeg tenker det at det kan ikke bli bedre enn det.

Bruken av tre ser altså ut til å skape opplevelsen av et helsebringende inneklima i boligkomplekset. En beboer beskriver også hvordan trebruken gir en estetisk verdi og synes "det er skikkelig kult å komme hjem" til det han kaller "en kul hytte". Arkitekten mener økt bruk av tre kan; "bringe andre opplevelseskvaliteter inn i byen". At Vindmøllebakken oppfattes som et prosjekt som tilbyr noe ekstra kommer også frem gjennom sammenligninger med andre boligblokker i nærområdet, og en beboer forteller:

Beboer: [...] Som for eksempel den svære blokka som du ser, ja, rett rundt hjørnet så er det to svære blokker. [...] Jeg tror ikke de har det samme miljøet og den samme tilhørigheten her som vi har.

Flere av informantene anser en del av boligbyggingen i Stavanger Øst for å være problematisk, og kommenterer den massive utbyggingen av høyblokker i området de siste årene. Enkelte savner mer grøntarealer i bydelen og er redd at situasjonen kan forverres fremover, og at nye blokker vil stenge for utsikt og tilgang til sjøen. Flere påpeker også det de mener er et manglende fokus på sosiale aspekter og trivsel i dagens boligbygging, og at det i stedet er økonomiske interesser som i stor grad er førende.

Beboer: Og det bygges jo altfor mange små leiligheter rundt forbi. Du ser jo bare hele vannkanten bortover her, som har fått veldig mye pepper, men jeg vet ikke om de

lærer så mye allikevel. Hvor man snakket om Urban Sjøfront, og hva er det liksom. Det er ikke at du bygger blokkleiligheter langsmed vannkanten for det er jo helt dødt. [...] Du treffer ikke et menneske. Kanskje en eller to hvis du er heldig. Det er jo ikke noe urbant med det.

Utover en del frustrasjon tilknyttet teknologiske utfordringer i oppstartsfasen ser majoriteten av beboerne ut til å være fornøyd med bygget. Sitatene illustrerer hvordan informantene opplever mange kvaliteter med både egen bolig og fellesarealer. Sammenligningene med andre boliger i nærområdet viser at beboerne har en oppfatning om at Vindmøllebakken tilbyr noe ekstra. Dette knyttes ikke bare til de fysiske aspektene, men også til hvordan det sosiale miljøet oppleves annerledes. Ut fra informantenes fortellinger virker Vindmøllebakken-prosjektet å imøtekomme mange av de kritikkene som har blitt rettet mot fortettingsprosjekter. Beboerne ser også mange verdier i å være plassert i en spennende del av byen. Mens mindre og tettere leiligheter har ført til bekymring rundt bokvaliteten i den kompakte byen, ser fellesarealene og materialbruken i Vindmøllebakken ut til å gjøre at de små leilighetene likevel oppleves som tilfredsstillende.

At prosjekter som Vindmøllebakken kan være et nytt alternativ i fortettingssammenheng er også noe som trekkes frem av saksbehandleren fra kommunen:

Saksbehandler: I tillegg så hadde du jo en bygningsmasse hvor du fikk en høy utnyttelse, men samtidig skulle holde på den skalaen som er i Stavanger. Med småhus-skalaen som går rett inntil sentrum og som er ganske unikt, i hvert fall for en så stor by som Stavanger. [...] Sånn at å se hvordan man kan få til en fortetting uten å måtte bryte opp totalt med den skalaen. Kan du få til det på en god måte? Det er jo også en del av det som gjorde at det var et prosjekt hvor vi valgte å strekke oss en del utover det vi kanskje normalt ville ha gjort.

Informanten ser altså potensial i at prosjektet kan bidra til å oppfylle overordnede ambisjoner om en fortetting som ikke bryter med trehusnormen og ivaretar arkitektoniske hensyn.

10.1.1 Beboermedvirkning

Som en kontrast til en ren utbygger- og arkitektstyrt boligutforming har innbyggerne i Vindmøllebakken fått være med på å utforme sine egne leiligheter og tatt del i planleggingen av fellesarealene gjennom workshopene. Beboerinvolvering er lite utbredt i utformingen av leiligheter i dag, hvor utbyggerne sjeldent tilrettelegger for beboermedvirkning utover lovens minstekrav (Hanssen, 2015). Medvirkning kan være en viktig faktor i å øke beboernes

opplevde bokkvalitet, og kan bidra til en mer demokratisk og inkluderende byutvikling hvor beboerne får være med i utviklingen av eget bomiljø. Å få delta i utforming av eget bosted er kanskje spesielt viktig i en tett, urban kontekst hvor boarealene er knappe. En av informantene eksemplifiserer dette da hun forteller at hun og ektemannen i første omgang syntes leiligheten var for liten, men endret mening når de fikk vite at de kunne endre på romløsningene. Dette har også gjort det mulig for beboerne å bedre tilpasse leilighetene etter personlige interesser, og en eldre beboer som er veldig glad i matlagning forteller at hun valgte å utvide kjøkkenet. Muligheten til å gjøre endringer på egen leilighet ser derfor ut til å ha gjort beboerne mer fornøyde. Medbestemmelsen går også utover selve konstruksjonsfasen, og er noe som beboerne i Vindmøllebakken fortsetter å utøve gjennom husmøter, innredning av fellesarealer og organisering av fellesaktiviteter. Et viktig mål med medvirkningen har også vært å skape en fellesskapsfølelse ved at beboerne blir kjent med hverandre før innflytting, og i kapittel 7 så man at dette har bidratt til at flere raskt følte tilhørighet til bofellesskapet.

Vindmøllebakken kan sies å være en kontrast til mesteparten av de andre utbyggingsprosjektene som har vært gjennomført i bydelen de siste årene, og arkitekten mener Vindmøllebakken bidrar til å skape et større mangfold blant boformene på Storhaug. I Miljøverndepartementets rapport *Den moderne bærekraftige byen* (2013:46) skisseres det et behov for "å eksperimentere med nye urbane boformer". Dette begrunnes i demografiske endringer i byene som medfører et behov for nye boligløsninger. Prosjekter som Vindmøllebakken kan derfor bidra til en mer allsidig boligutvikling i tråd med offentlige målsettinger. Ved å være et pilotprosjekt med miljøambisjoner kan Vindmøllebakken forstås som et urbant "climate change experiment" (Bulkeley m.fl. 2012). Slike alternative demonstrasjonsprosjekter har blitt en utbredt strategi innen grønn byutvikling de siste årene. Tanken er at man gjennom å teste ut nye alternative løsninger i liten skala kan utvikle nye strategier for å skape mer bærekraftige byer og lokalsamfunn. Samtidig diskuteres det hvorvidt denne typen "eksperimenter" resulterer i større endringer eller om de forblir på pilotstadiet (Hodson m.fl., 2016). Dette er også en relevant diskusjon med hensyn til Vindmøllebakken-prosjektet og sannsynligheten for at denne typen bofellesskap vil bli mer utbredt fremover. For å oppnå et større mangfold i boligmarkedet må både offentlige og private aktører tilrettelegge for og prioritere alternative prosjekter, og det må samtidig være en interesse på individnivå for alternative boformer. Ut fra informantenes fortellinger ser det ut til å eksistere noen hindringer som muligens må overvinnes før dette skjer.

10.2 Kulturelle barrierer

Som Schmidt (2002) påpeker kan den lave utbredelsen av kollektive boformer i Norge tyde på at dette ikke er noe som appellerer til alle. Flere av informantene opplever en skepsis til prosjektet, og mener det eksisterer bestemte forestillinger og fordommer mot bofellesskap i Norge. En beboer påpeker: "Ja, folk er konservative, nordmenn er bomessig konservative. Du trenger ikke å forsvare noen ting med å bo alene i en toppleilighet.". En annen informant beskriver nærmere hva han oppfatter som typisk for en norsk boligkarriere:

Beboer: Samtidig, det er jo litt sånn kulturelle ting her.. Når man blir etablert, når man får unger, da skal en jo flytte ut og ha enebolig med hage. Det er jo litt sånn en tenker. Det er egentlig få - det tror jeg er mer i Stavanger enn kanskje i Oslo og Bergen altså - det er få som ser på leilighet som den siste boligen i boligkarrieren. [...] Og det er jo en tanke som må endres hvis sånne typer prosjekter skal bli populære.

Flere av informantene opplever at andre oppfatter prosjektet som veldig alternativt, men er ikke av denne oppfatningen selv, og en beboer konstaterer; "Det er jo ikke et hippiekollektiv". Beboerne fremhever at man i stor grad kan styre hvor sosial man ønsker å være, og at alle har hver sin leilighet å trekke seg tilbake til. Noen mener derfor det er mer snakk om en tilvenningssak. En beboer håper at Vindmøllebakken kan bidra til å bekjempe fordommer mot bofellesskap:

Beboer: Fordi bofellesskap har fått et sånt negativt - Det var jo tre damer som stod her og så skjevt på oss og sa: Hva er egentlig Vindmøllebakken, er det en slags institusjon eller? Så vi er med på å normalisere.

Samtidig som det eksisterer en del skepsis opplever informantene også stor nysgjerrighet for prosjektet, med mange som lurer på hvordan det er å bo i Vindmøllebakken. Flere ytrer derfor et håp om at Vindmøllebakken kan være et forbilde-prosjekt:

Beboer: Jeg håper jo at Vindmøllebakken bidrar med inspirasjon til andre prosjekter. Og at vi er med og drar liksom utbyggeren her i en litt mer miljøvennlig retning. Ja, for jeg tror at folk ser at det er liksom ikke noe skummelt. Det er ingen store ofre som skal til for å bli mer miljøvennlig. Det kan tvert imot gi veldig mye til mennesker å bo sånn.

En annen beboer håper Vindmøllebakken kan være; "et fyrtårn som viser folk at det går å leve på en annen måte". Disse beboerne har altså et håp om at Vindmøllebakken-prosjektet kan

bidra i et større perspektiv ved å demonstrere en ny måte å bo på, og tillegger prosjektet en viktig symbolsk rolle.

10.2.1 "Rebranding" av bofellesskapet?

Vindmøllebakken, som omtales som "Norges første bærekraftige bofellesskap" (e.g. Flatøe, 2017, TV vest, 2019), har fått stor oppmerksomhet i media, og det er flere enn beboerne som knytter håp til prosjektet. Flere av medieomtalen fremhever hvordan Vindmøllebakken fremstår som et moderne kollektivt boligprosjekt. Gundersen (2017) uttrykker et håp om at vektleggingen av gode arkitektoniske løsninger og brukermedvirkning i forkant av realiseringen kan gjøre bofellesskap mer attraktivt for flere, og gi boformen et "imagerløft". Vindmøllebakken tildeles dermed en viktig rolle som et prosjekt som kan bidra til en ufarliggjøring av bofellesskapet. Holm (2019) fremhever også de arkitektoniske kvalitetene ved prosjektet, og Brochmann (2019) omtaler Vindmøllebakken som "Norges mest innovative boligprosjekt".

At det eksisterer fordommer blant nordmenn mot kollektive boformer er også noe aktørene bak prosjektet har vært bevisste på:

Utvikler: Også jobber vi jo veldig med å få det vekk fra det der alternative, lilla skjerf-greiene, men holder på det praktiske og det kommersielle. Og det bærekraftige i forhold til stress og hverdag. Vi har jo mange besøkende inne på Vindmøllebakken og de sier: Er dette et bofellesskap? Altså, du ser for deg noe helt annet når du tenker bofellesskap.

Moderne arkitektur, innovativ materialbruk og nye energiløsninger er komponenter som bidrar til å gi bofellesskapet en attraktiv innpakning. Det er mulig å spekulere i om dette er faktorer som kan ha tiltrukket andre typer beboere enn prosjekter som fremstår som mer alternative eller radikale, som eksempelvis Svartlamoen i Trondheim. Som tidligere nevnt har man oppnådd stor spredning i yrkes- og utdanningsbakgrunn blant beboerne. På spørsmål om hvem som viste interesse for prosjektet på de tidlige workshopene svarer industridesigner:

Industridesigner: Ja, man kan jo kanskje være litt fordomsfull, eller tenke at det er et litt mer "hippieaktig" marked som ønsker seg noe sånt. Men det var et stort mangfold. Jeg ble overrasket over at det var så mange forskjellige typer mennesker som hadde lyst til å bo på denne måten og var interessert i det. Det var veldig ressurssterke folk, veldig mange selvstendige næringsdrivende og veldig mange ulike yrker."

Samlet sett kan man kanskje si at Vindmøllebakken fremstår som mer konvensjonelt i lys av de assosiasjonene mange har til bofellesskap og kollektiv. Ved å være et kommersielt prosjekt organisert som et borettslag, har det også en organisatorisk form som er velkjent for nordmenn. Som tidligere nevnt kan også den kommersielle bofellesskapsmodellen, som krever mindre av individene enn en fullstendig brukerstyrt modell (Schmidt m.fl., 2013) og muligens gjøre boformen mer aktuell for flere.

Ifølge Brochmann (2012) trengs det en merkevarebygging av kollektive boformer for at disse skal oppnå en lignende status som grønne bygg. Han beskriver hvordan sistnevnte, som følge av sertifiseringsordninger og standarder, etter hvert har blitt "mainstream". Selv om det nok er en lang vei å gå før bofellesskap blir mainstream, ser det ut til at aktørene bak Vindmøllebakken-prosjektet har tatt enkelte strategiske grep som kan bidra til å skape større oppmerksomhet og muligens større interesse for kollektive boformer. Ved å knytte bofellesskapet direkte til bærekraftsbegrepet tydeliggjøres de potensielle miljøgevinstene ved boformen. Som litteraturen viser har miljøtankegangen lenge vært til stede i en del bofellesskap, men dette har ikke alltid vært frontet eksplisitt utad. Aktørene bak prosjektet har dermed klart å aktualisere boformen og gjøre den til en del av en bærekraftsdiskurs som omslutter store deler av dagens samfunnsdebatt. I tillegg kan man også se på GbS-modellen som et verktøy som kommuniserer mulige gevinster ved boformen på en effektiv og estetisk gjennomført måte, og som gir en ny ramme til bofellesskapet. Vindmøllebakken har fått mye oppmerksomhet og kan muligens bli et ansikt utad for det moderne bofellesskapet, og bidra til en slags "rebranding" av bofellesskap-konseptet. Dette kan være med på å skape en større aksept for denne typen prosjekter og muligens føre til at kollektive boformer favner et bredere publikum.

10.3 Institusjonelle- og markedsbarrierer

Aktørene som har vært involvert i utviklingen av GbS-modellen og realiseringen av Vindmøllebakken forteller at de har støtt på flere utfordringer underveis. Prosessen har vært tidkrevende og kapitalintensiv, og har involvert en navigering blant et nettverk av aktører og "tunge strukturer" hvor få har vært involvert i lignende prosjekter tidligere.

Utvikler forteller at de har støtt på konflikter i reguleringsprosessen med kommunen. Utformingen av bofellesskapet skiller seg på noen punkter fra etablerte byggestandarder og kategorier, og dette har ført til forsinkelser. Informanten savner derfor en form for øremerking

av denne typen innovative og nyskapende pilotprosjekter som kan gjøre at selve reguleringsprosessen "flyter" lettere. Dette oppleves også som et problem fra kommunen sin side. Informanten fra planavdelingen forteller at kommunen kunne tenke seg muligheten for å åpne opp for slike boligløsninger i større grad, men at det per i dag ikke er mulig å regulere noe som "bofellesskap", og at en dermed mangler verktøy til dette. Informanten påpeker et behov for en formell definisjon av bofellesskap:

Saksbehandler: "[...] så kunne jo kommunen selv ha valgt å si: Ja, hvis du har bofellesskap så er det greit at enhetene er så små, selv om vi normalt sier at de skal være minst 10 kvadratmeter større eller noe sånt. Og vi kunne for så vidt hatt krav til fellesarealene og hvor store de skal være. Og kanskje vi kunne gått ut med lavere parkeringskrav på bakgrunn av dette [...]"

Flere kommuner har vist stor interesse for Vindmøllebakken, og selve reguleringsprosessen tilknyttet bofellesskap kan derfor bli en aktuell problematikk i fremtidige prosjekter også. Samtidig mener informanten at kommunen likevel har strukket seg lenger enn vanlig som følge av det innovative aspektet ved prosjektet. Dette påpekes også av arkitekten som forteller at det har blitt tillatt høy utnyttelse av tomten og at de har fått beholde stor fleksibilitet i planleggingsfasen. Ifølge arkitekten har det derimot vært flere hindringer i selve utbyggingsprosessen hvor entreprenøren har opplevd problemer med å få avklaring på rekkefølgekrav.

Det som beskrives som en konservativ og markedsstyrt byggebransje ser ut til å ha vært en gjennomgående problematikk underveis i prosjektet:.

Industridesigner: Men det er vanskelig i forhold til tradisjonelle utbyggere å selge inn konseptet. Fordi det er jo pengene som rår fremdeles, og hvis man ikke kan se at det her gir en spesiell økonomisk gevinst så er det ikke så mange utbyggere som er klare for å gå i gang med det her. Og der tenker jeg at kommunene må sette litt mer krav når de selger tomter, spesielt bynært eller urbant. For målet er jo å oppnå større mangfold av boformer, så ikke alle må bo alene og i en trang liten byleilighet hvis det er det du har råd til.

Arkitekt: Det er en byggenæring som er veldig, hva skal jeg si, vanemessig.. opptatt av å gjøre det de alltid har gjort. Så du har jo hele den totalenterprise-kulturen som helst vil bygge i stål og betong for eksempel. Så det å endre de der store aktørene, det å gjøre noe nytt - For det handler jo om at man må gjøre noe man aldri har gjort før for å komme videre. Og jeg synes de er litt trege [latter].

Arkitekten peker også på eiendomsutviklingsbransjen som et hinder og beskriver videre hvordan de mindre aktørene ofte må gå foran for å prøve ut nye ting. Utvikler forteller om hvordan de opplever en stor interesse for prosjektet fra kommuner og sluttbrukere, men i mindre grad fra utbyggere, og påpeker en "risikoaversjon" i markedet. Informantene ser derfor et behov for økt offentlig støtte eller medinvestering hvis man skal oppnå en mer variert boligmasse i byene. En av informantene beskriver hvordan programmer som Framtidens bygg er viktig for å få støtte og økt oppmerksomhet rundt innovative prosjekter, og at dette også har fungert som et internt styringsdokument underveis for å oppfylle bærekraftsmålene tilknyttet programmet. Samtidig uttrykker en annen informant at det er "liten økonomisk støtte" i slike programmer, og at det heller bidrar med oppmerksomhet rundt prosjektet.

Skepsisen i markedet har også gitt utslag i salgsprosessen, da det var vanskelig å finne eiendomsmeglere som ville ta på seg risikoen med å selge leilighetene. Samtidig påpeker prosjektaktørene at mens det var nedgangsperiode på boligmarkedet i Stavanger så solgte leilighetene i bofellesskapet godt, og antallet enheter derfor økt fra 14 til 40 enheter. Dette viser en interesse for konseptet blant privatpersoner.

Prosjektet har også involvert nybrottsarbeid relatert til det byggetekniske. Ifølge arkitekten var en av de største utfordringene tidlig i prosessen å overbevise alle partene om at prosjektet skulle bygges i tre. Bruken av prefabrikerte trekonstruksjoner i denne størrelsen har hittil manglet i norsk treindustri, og en måtte derfor bruke produsenter fra Østerrike. Selve bofellesskapsformatet har også medført nye problemstillinger for en entreprenør som ikke har erfaring med å bygge bofellesskap, både teknisk og organisatorisk.

Arkitekt: Fordi totalentreprise fungerer jo ofte sånn, de kjører jo sitt løp også selger de etterpå når det er ferdig. Og her skulle totalentreprenøren plutselig forholde seg til 40 forskjellige beboere som har masse meninger [latter]. Så det er nytt for de tror jeg, å forholde seg til sluttbrukeren så mye.

Å "time" beboernes behov for informasjon med entreprenør-prosessen har derfor vært en utfordring. Arkitekten forteller om hvordan entreprenøren i første omgang ikke la inn ønskede kvaliteter i fellesarealene mellom leilighetene, men heller behandlet disse som ordinære korridorer. Prosessen har derfor vært lite tilpasset den "totalentreprisekulturen" som er vanlig i dag.

10.4 Oppsummerende betraktninger

Erfaringene som informantene forteller om viser at det er komplekse samspill mellom mange ulike aktører som må til for å realisere et slikt pilotprosjekt. Både bofellesskapsformatet, materialbruk, bygningstypologi og realiseringsprosess med beboermedvirkning gjør at Vindmøllebakken representerer en nisje i den norske boligsektoren, hvor konvensjonelle leiligheter og eneboliger, betong som bygningsmateriale og begrenset beboerinvolvering er mest utbredt. Dette representerer nye utfordringer både for utbygger- og entreprenørbransjen som har liten erfaring med alternative boformer og begrenset investeringsvilje, men også for offentlig sektor da dagens reguleringsordninger er lite tilpasset bofellesskap. Noen av beboerne mener det er behov for offentlige støtteordninger for denne typen boformer. Institusjonalisering ser dermed ut til å være viktig hvis bofellesskap skal bli mer utbredt i Norge. I andre land hvor dette er mer utbredt eksisterer det ofte nettverk eller organisasjoner som bistår aktører som vil utvikle bofellesskap, og som er en viktig ressurs for bofellesskapssamfunn. Bresson og Denèfle (2015:13) beskriver også hvordan det offentlige har blitt mer involvert i bofellesskapsprosjekter i Frankrike de siste årene, og det har blitt mer vanlig at lokale myndigheter er initiativtaker til denne typen prosjekter. Bofellesskapsorganisasjoner har også fått juridisk status og dermed en høyere grad av institusjonell forankring.

Samtidig opplever mange av informantene at det er en skepsis mot kollektive boformer i Norge. Etablerte bokovensjoner kan være et hinder som gjør at bofellesskap fremstår lite aktuelt for mange. Guttu (2003:10) hevder at nye idéer om "den gode boligen" ikke oppstår "i et faglig avlukke, men i en samfunnsmessig kontekst." Innledningsvis ble det beskrevet hvordan bofellesskap trekkes frem som en boform som kan svare på mange aktuelle samfunnsutfordringer. De siste årene har det vært et økt fokus på sosial bærekraft i byutviklingen og hvordan man kan sikre bokvalitet fortattede byområder. Samtidig har delingsøkonomien blitt mer utbredt. Dette er altså større strømninger som aktualiserer boligprosjekter som Vindmøllebakken. Pilotprosjekter som Vindmøllebakken kan dermed ha en viktig rolle i å kommunisere nye behov eller ideer til boligbransjen. Prosjektaktørene forteller at flere GbS-prosjekter allerede er under planlegging i Voss, Bergen og Kristiansand, og at det også har vært interesse i Oslo. Det ser altså ut til at GbS-modellen på denne måten vil komme forbi pilotstadiet.

11 Konklusjon

I denne masteroppgaven har jeg rettet søkelyset mot pilotprosjektet Vindmøllebakken, det første eksempelet på et bofellesskap realisert etter "Gaining by Sharing"-modellen. Jeg har undersøkt hverdagen i bofellesskapet fra beboernes perspektiv, men har også sett disse i relasjon til prosjektaktørens ambisjoner. Dessuten har jeg vært opptatt av hvilket potensial denne formen for bofellesskap har i norsk byutvikling. Formålet har vært å undersøke om dette er en boform som kan fremme et bærekraftig hverdagsliv i den kompakte byen. Jeg vil her presentere studiens viktigste funn og besvare problemstillingene.

11.1 Oppgavens hovedfunn

På hvilke måter ivaretar prosjektet Vindmøllebakken hensynet til sosial bærekraft?

Selv om flere av informantene hadde ulike og sammensatte motivasjoner for å flytte til Vindmøllebakken, er ønsket om en mer sosial hverdag det flyttemotivet som pekte seg ut. Bofellesskapet ser ut til å oppfylle dette gjennom bygging av sosial kapital og en opplevelse av å være del av et fellesskap. Fellesarealene i bofellesskapet legger til rette for sosial interaksjon og muliggjør et mangfold av fellesaktiviteter. I bofellesskapet er det også mange engasjerte beboere som tar initiativ til ulike sosiale sammenkomster. Samhandling har gjort at beboerne blitt kjent med hverandre, og flere forteller om gode sosiale relasjoner basert på tillit og støtte i hverdagen. Samtidig deltar beboere i dette fellesskapet i ulik grad, og noen grupper omgås mer enn andre. Muligheten til å trekke seg tilbake til egen leilighet er også noe som verdsettes blant beboerne, og dette ser ut til å være et viktig premiss for et velfungerende bofellesskap.

Oppsummert finner jeg at Vindmøllebakken bidrar positivt til aspekter som knyttes til "sustainability of community"-dimensjonen ved sosial bærekraft (Dempsey m.fl., 2011), ved å tilrettelegge for sosial interaksjon og fellesskap blant beboerne, for tilhørighet og for en positiv opplevelse av eget bomiljø. Mange informanter mener dette er en boform som kan forhindre ensomhet, og som kan gjenskape et tettere bånd mellom naboer i en urban kontekst.

Det har også vært et mål å undersøke hvorvidt dette kan sies å være en sosialt inkluderende boform, for eksempel når det gjelder muligheten for ulike grupper til å anskaffe en slik bolig. Oppfatningen av prisnivået varierer blant beboerne, men det er flere som opplever leilighetene som relativt kostbare. En kommersiell modell vil kunne gjøre

bofellesskap til en mer tilgjengelig og aktuell boform for flere, men vil også kunne redusere boformens potensial til å møte behovene til vanskeligstilte grupper på boligmarkedet. Bofellesskapet krever også deltakelse i workshoper og kurs i forkant av innflytting, samt tid og ressurser til å delta i driften av bofellesskapet. Nesten alle informantene har høyere utdanning og fremstår som ressurssterke. Dette viser også studier av andre bofellesskap, og en høy sosial og kulturell kapital ser derfor ut til å være et typisk trekk ved dem som velger å bo på denne måten. Disse faktorene kan være en begrensning for bofellesskapets potensial til å bidra i et "social equity"-perspektiv (Dempsey, m.fl., 2011).

På hvilke måter bidrar Vindmøllebakken til en overgang til mer miljøvennlige praksiser?

En viktig intensjon bak GbS-modellen er å tilrettelegge for at beboerne både skal bo og leve miljøvennlig. Bofellesskapets fysiske utforming med bruk av tre og gjenbruksmaterialer, og geobrønner som energikilde, gjør at prosjektet kan karakteriseres som et miljøvennlig bygg. Vindmøllebakken har også en plassering som tilrettelegger for miljøvennlige mobilitetspraksiser, med korte avstander til butikker og tjenestetilbud. Hovedformålet har imidlertid vært å undersøke hvilken rolle selve bofellesskapsformatet kan ha i en overgang til mer bærekraftige praksiser.

Flyttingen til Vindmøllebakken har for mange av informantene innebåret en betydelig reduksjon i boareal. Et formål med bofellesskapets utforming er å tilrettelegge for deling, og informantenes fortellinger viser at det har oppstått flere delingspraksiser i fellesskapet som kan bidra til å redusere det individuelle forbruket. Mens flyttingen har resultert i nye praksiser og en økt miljøbevissthet for noen beboere, ser den for andre ut til å representere en videreføring av en "grønn identitet" og bærekraftige praksiser. Flere av beboerne gir uttrykk for at de over lengre tid har hatt en bevissthet rundt eget forbruk og et engasjement for miljø- og klimaspørsmål, og har valgt et bosted som samsvarer med denne interessen. Samtidig ser dette også ut til å påvirke andre beboere gjennom samvær i bofellesskapet og ved at beboerne lærer av hverandre. Flere av fellesaktivitetene i bofellesskapet er relatert til bærekraftige praksiser, og det har også oppstått felles normer rundt enkelte forbrukspraksiser.

Bofellesskapet er fortsatt i en tidlig fase, og det er vanskelig å fastslå nå hvilke praksiser som vil opprettholdes over tid, og hvilke som kan oppstå i fremtiden. Ved å tilrettelegge for deling og redusert forbruk, og ved at mange av beboerne fremviser engasjement rundt bærekraft, ser det imidlertid ut som bofellesskapet har et betydelig potensial til å bidra til et mer miljøvennlig hverdagsliv.

Hvilke sammenhenger oppstår mellom sosiale og miljørelaterte praksiser blant beboerne i Vindmøllebakken?

Med denne underproblemstillingen har hensikten vært å sammenfatte og konseptualisere dynamikken mellom sosiale og miljørelaterte sider ved hverdagslivet i Vindmøllebakken, for å oppnå en bedre forståelse av hvilke muligheter bofellesskapsformatet representerer. Jeg har anvendt et sosialt praksis-perspektiv som tydeliggjør hvordan bofellesskapets materialitet, og dets sosiale og kulturelle strukturer virker inn på hverandre. Denne tilnærmingen viser viktigheten av å se hvordan ulike elementer til sammen konstituerer hverdagslige praksiser (Shove m.fl. 2012).

Bofellesskapets fysiske utforming med fellesarealer som har ulike funksjoner, utgjør en materialitet som muliggjør flere bærekraftige praksiser. Dessuten er interessen og kompetansen mange av beboerne har når det gjelder miljøvennlige livsstiler, viktige for å utnytte disse strukturene. Her spiller også de sosiale relasjonene mellom beboerne en viktig rolle, da det er gjennom samhandling og fellesaktiviteter at mange av de bærekraftige praksisene kan oppstå. Tillit mellom beboerne er eksempelvis med på å muliggjøre delingspraksiser, og det sosiale fellesskapet gjør det lettere for beboerne å dra nytte av hverandres ressurser. Med GbS-modellen, som ligger til grunn for bofellesskapet, har beboerne også en felles intensjon de kan samles om.

Oppsummert ser man at bofellesskapet er en boform som utløser andre synergier enn tradisjonelle nabolag ved å bringe beboere sammen i en sosiomateriell struktur som kan fremme en mer bærekraftig livsstil. Delingsaspektet ved boformen gir på denne måten sosiale gevinster, gjennom en følelse av fellesskap og tilhørighet, men bidrar også til ressursbesparelser.

Representerer Vindmøllebakken en boform som tilrettelegger for et mer bærekraftig hverdagsliv i den kompakte byen?

I kapittel 2 beskrevet jeg hvordan det i by- og boligutviklingen ofte oppstår konflikter og avveininger mellom sosial, økonomisk og miljømessig bærekraft (Campbell, 1996, Andersen og Skrede, 2016). Flere uttrykker blant annet en bekymring for at hensyn til bokvalitet, trivsel og folkehelse ikke ivaretas tilstrekkelig i dagens boligutvikling (Hofstad, 2015). Behovet for en miljøvennlig by- og boligutvikling har også resultert i kritikk av et for ensidig fokus på teknologi og fysiske løsninger, fremfor en helhetlig tilnærming som i større grad vektlegger

sosiale aspekter som deltagelse, hverdagsliv og lokal kontekst (Hollands, 2016 og Chatterton, 2013).

Vindmøllebakken-prosjektet har en holistisk tilnærming til bærekraft, hvor man forsøker å integrere de ulike bærekraftsdimensjonene. Boformen tilbyr noe mer enn miljøvennlig materialer og grønn teknologi, fordi en viktig tanke er å skape en overgang til et mer bærekraftig levesett. Jeg har beskrevet Vindmøllebakken som en *mulighetsskapende* boform, da den tilrettelegger for praksiser som kan bidra til å redusere individuelt forbruk, men også skape sosiale bånd mellom mennesker i en urban kontekst. Informantene gir uttrykk for at det å bo på denne måten gir andre kvaliteter enn konvensjonelle boliger. Tilgang til fellesarealer ser ut til å kunne tilfredsstillende individuelle behov samtidig som det kan forhindre en følelse av trangboddhet. Gjennom brukermedvirkning har beboerne fått innflytelse på utforming av egen leilighet. Beboerne setter også stor pris på bruken av miljøvennlige materialer. Bofellesskapet ser dermed ut til å kombinere en kompakt boligstruktur med tilgang på felles goder, og kan som noen informanter påpeker, representere en ny måte å fortette på. I tillegg opplever informantene at det sosiale miljøet i Vindmøllebakken skiller seg betydelig fra andre boligblokker i nrområdet, og deres tidligere bosteder. Opplevelsen av å tilhøre et sosialt fellesskap er det beboerne trekker frem som den største gevinsten ved boformer. Vindmøllebakken fremstår derfor som en type boligprosjekt som kan svare på flere av de nevnte utfordringene i en bærekraftig by- og boligplanlegging. En kommersiell modell for bofellesskap kan bidra til et større mangfold på boligmarkedet, og skape oppmerksomhet rundt alternative boformer. Den store interessen prosjektet har fått blant kommuner og i media vitner også om et behov for kunnskap om denne boformen.

Det er likevel usikkert hvorvidt dette er en boform som vil favne bredt fremover, da det fortsatt eksisterer barrierer som kan hindre en potensiell oppskalering. Det etterlyses et behov for både en kulturell og institusjonell forankring, offentlig støtte, samt en byggebransje som er villige til å ta steget over i ukjent terreng. En tydelig livsstilsorientering kan også gjøre at boformen appellerer spesielt til enkelte grupper, og dette kan forhindre at dette blir en boform som tiltrekker seg mange og som dermed kan bidra vesentlig i en bærekraftig omstilling. De mange positive gevinstene som informantene fra Vindmøllebakken trekker frem, indikerer likevel at dette er en boform som ikke bør avskrives i boligutviklingen fremover. Det bør heller jobbes for å gjøre dette til en mer utbredt og tilgjengelig boform for flere, da bofellesskap ser ut til å kunne gi både sosiale og miljømessige gevinster.

11.2 Oppgavens overførbarhet

I denne studien har jeg gått i dybden på det som i dag er en lite utbredt boform i norsk kontekst. Samtidig har kollektive boformer fått økt oppmerksomhet i debatter omkring boligutviklingen i byene, og det etterspørres et større mangfold i boligmarkedet i tiden fremover. Siden dette er en kvalitativ casestudie er det ikke grunnlag til å generalisere mine funn, men den empiriske analysen jeg har gjennomført kan likevel være til nytte for videre forskning på kollektive boformer i Norge, og jeg håper at min studie av GbS-modellens pilotprosjekt kan være til nytte for etablering av fremtidige GbS-bofellesskap. Samtidig vil jeg hevde at temaene jeg har utforsket og funnene som presenteres, også kan være relevante for forskning på andre urbane boligprosjekter med bærekraftsambisjoner. I planlegging av boliger og byområder er det viktig med kunnskap om beboeres opplevelse av bomiljø og hva som er viktig komponenter i hverdagslivet for å skape økt trivsel og livskvalitet.

Et interessant tema for videre forskning er å undersøke hvordan Vindmøllebakken utvikler seg over tid; om man oppnår stabilitet i bofellesskapet og hvilken innvirkning nye beboere eller endret familiesituasjon har for dette. Det hadde også vært interessant med en kvantitativ studie som ser på CO₂-avtrykket til beboerne i Vindmøllebakken eller lignende bofellesskap og sammenligner dette med avtrykket til beboere i konvensjonelle eneboliger eller leiligheter.

Litteraturliste

- Ache, P & Fedrowitz, M. (2012) The Development of Co-Housing Initiatives in Germany. *Built Environment*, 38(3), 1-11.
- Andersen, B. & Skrede, J. (2016) Planning for a sustainable Oslo: the challenge of turning urban theory into practice. *Local Environment*, 22(5), 581-594.
- Andersen, B & Røe, P. G. (2017) The social context and politics of large scale urban architecture: Investigating the design of Barcode, Oslo. *European Urban and Regional Studies*, 24(3), 304-317.
- Atkinson, R. & Blandy, R. (red.) (2006) *Gated Communities*. Routledge: Abingdon
- Atkinson, R., Doerfler, T., Hasanov, M. & Rothfuss, E. (2017) Making the case for self-organisation: Understanding how communities make sense of sustainability and climate change through collective action. *International Journal of Sustainable Society*, 9(3), 193-209.
- Barlindhaug, R, Langset, B, Nygaard, M. & Ekne Ruud, M. (2018) Bo- og flyttemotiver blant barnefamilier I Oslo. *Rapport By- og regionsforskningsinstituttet NIBR 2018:14*. Tilgjengelig fra: <https://fagarkivet-hioa.archive.knowledgearc.net/bitstream/handle/20.500.12199/1294/2018-14.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Lest 04.03.20]
- Baxter, J. (2016) Case Studies in Qualitative Research. I: Hay, I (red.) *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Canada: Oxford University Press. 130-146.
- Benhabiles, J. H. & Bjørnstad, H. H. (2017) Storhaug – Velkommen inn i "Varmen": En studie av gentrifisering og identitet. I: *Stavangerregionen – utvikling og omstilling. Feltrapport basert på studentoppgaver*. 203-226. Tilgjengelig fra: https://spacelab.w.uib.no/files/2017/12/Feltrapport_GEO292_V2016.pdf [Lest 22.10.19]
- Bourdieu, P. (1977) *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: University Press.
- Bourdieu, P. & Wacquant L. J. D. (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Blackwell Publisher: Oxford.
- Boyer, R. H. W, Peterson, N. D., Arora, P. & Caldwell, K. (2016) Five Approaches to Social Sustainability and an Integrated Way Forward. *Sustainability*, 8(9), 1-18.
- Bramley, G. & Power, S. (2009) Urban form and social sustainability: the role of density and housing type. *Environment and Planning B*, 36(1), 30-48.
- Braun, V., Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Bresson, S. & Denèfle, S. (2015) Diversity of self-managed co-housing initiatives in France. *Urban Research & Practice*, 8(1), 5-16.
- Bresson, S & Labit, A. (2019) How Does Collaborative Housing Address the Issue of Social Inclusion? A French Perspective. *Housing, Theory and Society*, 37(1) 118-138.
- Bridge, G. (2006) Perspectives on Cultural Capital and the Neighbourhood. *Urban Studies*, 43(4), 719-730.
- Brochmann, G. (2012) Et spørsmål om ære. *Pollen No 2 – Bofelleskap*. Tilgjengelig fra: https://issuu.com/eriksenkajaa/docs/pollen_no_2 [Lest 02.09.19]
- Brochmann, G. (2019) Bokollektiv og bærekraft. *Morgenbladet*, [Internett], 4. april. Tilgjengelig fra: <https://morgenbladet.no/kultur/2019/03/bokollektiv-og-baerekraft> [Lest 19.02.19]
- Broer, S. & Titheridge, H. (2010) Eco-Self-Build Housing Communities: Are They Feasible and Can They Lead to Sustainable and Low Carbon Lifestyles? *Sustainability*, 2(2), 2084-2116.

- Broto, V. C., Allen, A. & Rapoport, E. (2012) Interdisciplinary perspectives on urban metabolism. *Journal of Industrial Ecology*, 16(6), 851-861 [Lest 19.10.19]
- Brundtland, G. H., og Dahl, O. (1987) *Vår felles framtid*. Oslo: Tiden norsk forlag.
- Brindley, T. (2003) The social dimension of the urban village: A comparison of models for sustainable urban development. *Urban Design International*, 8(1-2), 53-65.
- Bulkeley, H. Broto, V. C. & Maasen, A. (2012) Low-carbon Transitions and the Reconfiguration of Urban Infrastructure. *Urban Studies*, 51(7), 1471-1486.
- Byantikvaren (2017) *Temaplan for hermetikkfabrikker og tilknyttede virksomheter i Stavanger*. Tilgjengelig fra: <https://www.stavanger.kommune.no/siteassets/samfunnsutvikling/planer/temaplaner/bolig-og-bygg/hermetikkplan-2017---temaplan-for-hermetikkfabrikker-og-tilknyttede-virksomheter-i-stavanger.pdf> [Lest 02.02.20]
- Burton, E. (2000) The Compact City: Just or Just Compact? A Preliminary Analysis. *Urban Studies*, 37(11), 1969-2001.
- Cameron, J. (2016) Focusing on the Focus Group. I: Hay, I (red.) *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Canada: Oxford University Press. 203-224.
- Campbell, S. (1996) Green cities, Growing cities, Just cities?: Urban planning and the contradictions of sustainable planning. *Journal of the American Planning Association*, 62(3), 296-312.
- Chatterton, P. (2013) Towards an Agenda for Post-carbon Cities: Lessons from Lilac, the UK's First Ecological, Affordable Cohousing Community. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(5), 1654-74.
- Chitewere, T. (2018) *Sustainable communities and green lifestyles. Consumption and environmentalism*. Abingdon: Routledge.
- Connolly, J. & Prothero, A. (2008) Green Consumption: Life-politics, risk and contradictions. *Journal of Consumer Culture*, 8(1), 117-145.
- Cope, M. (2016) Organizing and Analyzing Qualitative Data. I: Hay, I (red.) *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Canada: Oxford University Press. 373-392.
- Dale, A. & Newman, L.L. (2009) Sustainable development for some: green urban development and affordability. *Local Environment*, 14(7), 669-681.
- Davoudi, S. & Sturzaker, J. (2016) Urban form, policy packaging and sustainable urban metabolism. *Resources, Conservation and Recycling*, 120, 55-64.
- Dawson, J. (2012) Thick Description. I: Mills, A. J., Durepos, G. & Wiebe, E. (red.) *Encyclopedia of Case Study Research*. Sage Publications
- Dempsey, N., Bramley, G., Power, S. and Brown, C. (2011) The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability. *Sustainable Development*, 19(5), 289-300.
- Dowling, R. (2016) Power, Subjectivity, and Ethics in Qualitative Research. I: Hay, I (red.) *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Canada: Oxford University Press, 29-44.
- Downton, P. F. (2009) *Ecopolis. Architecture and Cities for a Changing Climate*. Adelaide: Springer
- Droste, C. (2015) German co-housing: an opportunity for municipalities to foster socially inclusive urban development? *Urban Research & Practice*, 8(1), 79-92.
- Dryzek, J. S. (2013) *The Politics of the Earth. Environmental Discourses*. 3.utg. Oxford University Press: Oxford
- Dunn, K. (2016) Interviewing. I: Hay, I (red.) *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Canada: Oxford University Press. 149-188.
- Eckersberg, M. (2018) Å bo i fellesskap. *Arkitektur N*, [Internett], 6. februar. Tilgjengelig fra: <https://www.arkitektur-n.no/artikler/a-bo-i-fellesskap> [Lest 10.10.19]

- Eiendomsmegler 1 (2018) Prislister med megleropplysninger. Tilgjengelig fra: <http://www.kruse-smith.no/wp-content/uploads/2018/07/Prislister-VMB-EM1-pr.-27.6.18-kl.-17.00.pdf> [Lest 22.09.19]
- Eldøy, J. (2019) *Brukermedvirkning i bofellesskap – En casestudie av pilotprosjektet Vindmøllebakken*. Fakultet for landskap og samfunn, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet.
- Eliassen-Coker, I. (2017) Bokashi – en kompostrevolusjon. *Usbl-nytt nr. 1*, [Internett] 31. januar. Tilgjengelig fra: <https://issuu.com/usbl-nytt/docs/usblnytt-1.17-> [Lest 04.05.20]
- EU Comission (1990) *Green Paper on the Urban Environment. COM (90) 218 final, 27 June 1990*. Tilgjengelig fra: http://aei.pitt.edu/1205/1/urban_environment_gp_COM_90_218.pdf [Lest 13.01.20]
- Eriksen, A. (2012) Bofellesskap. *Pollen No 2 – Bofellesskap*, [Internett] Tilgjengelig fra: https://issuu.com/eriksenskajaa/docs/pollen_no_2 [Lest 31.01.20]
- Farreny, R., Oliver-Solà, J., Montlleó, M., Escribà, E., Gabarrell, X. & Rieradevall, J. (2011) Transition towards sustainable cities: opportunities, constraints, and strategies in planning. A neighbourhood ecodesign case study in Barcelona. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 43(5), 1118-1134.
- Flatøe, G. (2017) Norges første bærekraftige bofellesskap: Hus som legemiddel. *Stavanger Aftenblad*, [Internett], 21. januar. Tilgjengelig fra: <https://www.bt.no/bolig/i/K33735/norges-foerste-baerekraftige-bofellesskap-hus-som-legemiddel> [Lest 22.10.19]
- Flote, B. (2017) – Vi trivst på Storhaug, men bydelen har hatt sine utfordringer. *Stavanger Aftenblad*, [Internett], 19. juni. Tilgjengelig fra: <https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/WVO6L/vi-trivst-paa-storhaug-men-bydelen-har-hatt-sine-utfordringer> [Lest 27.09.19]
- Foladori, G. (2011) Advances and Limits of Social Sustainability as an Evolving Concept. *Canadian Journal of Development Studies*, 26(3), 501-510.
- Forest, R & Kearns, A. (2001) Social Cohesion, Socia Capital and the Neighbourhood. *Urban Studies*, 38(12), 2125-2143.
- FN (2019) Cities and Pollution contribute to climate change. [Internett] Tilgjengelig fra: <https://www.un.org/en/climatechange/cities-pollution.shtml> [Lest 29.11.19]
- Fraker, H. (2013) *The Hidden Potential of Sustainable Neighborhoods: Lessons from Low-Carbon Communities*. Washington, DC: Island Press
- Fromm, D. (2012) Seeding Community: Collaborative Housing as a Strategy for Social and Neighbourhood Repair. *Built Environment*, 38(3), 364-394.
- Gabrielsen, T. S. (2017) Delingsøkonomien – drivkrefter og samfunnsøkonomiske effekter. *Samfunnsøkonomen Nr. 2*. Tilgjengelig fra: <http://becle.no/files/2017/04/Samfunnsøkonomen-nr-2-2017.pdf.pdf> [Lest 04.03.20]
- Gaining by Sharing, GbS (utadert,a) *Modellen*. Tilgjengelig fra: <http://www.gainingbysharing.no/modellen/> [Lest 02.09.19]
- Gaining by Sharing, GbS (utadert,b) *Tjenester*. Tilgjengelig fra: <http://www.gainingbysharing.no/tjenester/> [Lest 02.09.19]
- Gaining by Sharing, GbS (utadert,c) [Video] Tilgjengelig fra: <http://www.gainingbysharing.no> [Lest 22.10.19]
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Grinde, B., Nes, R. B., MacDonald, I. F. & Wilson, D. S. (2018) Quality of Life in Intentional Communities. *Social Indicators Research*, 137, 625-640.

- Grimm, N. B., Faeth, S. H., Golubiewski, N. E., Redman, C. L. Wu, J., Bai, X. and Briggs, J. M. (2008) Global Change and the Ecology of Cities. *Science*, 319(5864), 756–60.
- Gullestad, M. (1989) *Kultur og hverdagsliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gundersen, Å. M. (2017) Bedre sammen. *Arkitektur N*, nr. 7 [Internett], 17. november. Tilgjengelig fra: <https://www.arkitektur-n.no/artikler/bedre-sammen> [Lest 22.10.19]
- Gustavsen, K. (2015) Urban Sjøfront – beskrivelse av prosess, organisasjon og samarbeid. Tilgjengelig fra: <https://docplayer.me/10374966-Urban-sjofront-beskrivelse-av-prosess-organisering-og-samarbeid.html>
- Guttu, J. (2003) “Den gode boligen”. *Fagfolks oppfatning av boligkvalitet gjennom 50 år*. Doktorgradsavhandling, Arkitektthøgskolen i Oslo.
- Guttu, J. (2017) Det nye boligparadigmet. *Arkitektur N*. [Internett], 3. mars. Tilgjengelig fra: <https://arkitektur-n.no/artikler/det-nye-bolig-paradigmet> [Lest 06.02.20]
- Hagbert, P. (2016) "It's just a matter of adjustment": Residents' perceptions and the potential for low-impact home practices. *Housing, Theory and Society*, 33(3), 288-204.
- Hall, T. Barrett, H. (2012) *Urban Geography*. Abingdon: Routledge
- Haluza-DeLay, R. (2008) A Theory of Practice for Social Movements: Environmentalism and Ecological Habitus. *Mobilization: The International Quarterly*, 13(2), 205-218.
- Hanssen, G. S., Hofstad, H. Saglie, I., Næss, P. & Røe, P. G. (2015) Hvorfor studere den kompakte byen? I: Hanssen, G.S. Hofstad, H. Saglie, I. (red.) *Kompakt byutvikling. Muligheter og utfordringer*. Oslo: Universitetsforlaget. 13-25.
- Hanssen, G. S. & Hofstad, H. (2015) Styring av kompakt byutvikling – hvordan brukes overordnede planer til å balansere motstridende hensyn? I: Hanssen, G. S. Hofstad, H. Saglie, I. (red.) *Kompakt byutvikling. Muligheter og utfordringer*. Oslo: Universitetsforlaget. 232-245.
- Hargreaves, T. (2011) Practice-ing behavior change: Applying social practice theory to pro-environmental behaviour change. *Journal of Consumer Culture*, 11(1), 79-99.
- Hemmersam, P. (2012) Can Cities be Green? I: Luccarelli, M og Røe, P. G. (red.) *Green Oslo. Visions, Planning and Discourse*. Ashgate Publishing: Farnham. 119-135.
- Hiller J. and Rooksby, E. (red.) (2002) *Habitus: A Sense of Place*. Aldershot: Ashgate.
- Hodson, M., Burrai, E. & Barlow, C. (2016) Remaking the material fabric of the city: ‘Alternative’ low carbon spaces of transformation or continuity? *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 18, 128-146.
- Hofstad, H. (2015) Folkehelse – vitalisering av sosial bærekraft i byutvikling? I: Hanssen, G.S. Hofstad, H. Saglie, I. (red.) *Kompakt byutvikling. Muligheter og utfordringer*. Oslo: Universitetsforlaget. 207-218.
- Holden, E. (2001) Boligen som grunnlag for bærekraftig forbruk. [Doktor Ingeniøravhandling], Institutt for by- og regionplanlegging. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Holden, E. & Linnerud, K. (2011) Troublesome Leisure Travel: The Contradictions of Three Sustainable Transport Policies. *Urban Studies*, 48(14), 3087-3106.
- Holden, M., Li, C., Molina, A., & Sturgeon, D. (2016) Crafting New Urban Assemblages and Steering Neighborhood Transition: Actors and Roles in Ecourban Neighborhood Development. *Articulo – Journal of Urban Research*, 14, 1-21.
- Hollands, R. G. (2016) Beyond the corporate smart city? Glimpses of other possibilities of smartness. I: S. Marvin, A. Luque-Ayala & C. McFarlane (red) *Smart urbanism. Utopian vision or false dawn*. London: Routledge. 168-184.

- Holm, E. D. (2019) Det finnes andre måter å bo på. *Aftenposten*, [Internett] 2. juni. Tilgjengelig fra: <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/e8O2na/det-finnes-andre-maater-aa-bo-paa-erling-dokk-holm>
- Hjorthol R., J., & Bjørnskau, T. (2005) Gentrification in Norway. Capital, Culture or Convenience? *European Urban and Regional Studies*. Vol. 12(4), 353-371.
- Jakobsen, P. & Larsen, H. G. (2019) An alternative for whom? The evolution and socio-economy of Danish cohousing. *Urban Research & Practice*, 12(4), 414-430.
- Jarvis, H. (2011) Saving space, sharing time: integrated infrastructures of daily life in cohousing. *Environment and Planning A*. 43(3), s. 560-577.
- Jarvis, H. (2015) Towards a deeper understanding of the social architecture of co-housing: evidence from the UK, USA and Australia. *Urban Research & Practice*, 8(1), 93-105.
- Jones, C., Leishman, C., MacDonald, C. Orr, A. & Watkins, D. (2009) Economic Viability. I: Jenks, M & Jones, C. (red.) *Dimensions of the sustainable city*. 145-162
- Johnsen, C. A. (2017) Storhaug er blitt et bedre sted å bo. *Stavanger Aftenblad*, [Internett], 10. januar. Tilgjengelig fra: <https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/80w7r/storhaug-er-bli-ett-bedre-sted-aa-bo> [Lest 20.10.19]
- Johnston, J., Szabo, M. & Rodney, A. (2011) Good food, good people: Understanding the cultural repertoire of ethical eating. *Journal of Consumer Culture*, Vol. 11(3), 293-318.
- Kearns, R. A. (2016) Placing Observation in the Research Toolkit. I: Hay, I (red.) *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Canada: Oxford University Press, 313-333.
- Kleinhans, R., Priemus, H. & Engbersen, G. (2007) Understanding Social Capital in Recently Restructured Urban Neighbourhoods: Two Case Studies in Rotterdam. *Urban Studies*, 44(5/6), 1069-1091.
- Krogsveen (2020) Prisetutvikling for Stavanger Sentrum. Tilgjengelig fra: <https://www.krogsveen.no/prisstatistikk?zipCode=4014> [Lest 03.02.20]
- Kruse Smith (2016) Vindmøllebakken - Det bærekraftige bofellesskapet i Stavanger Øst. Tilgjengelig fra: https://issuu.com/aldente/docs/vindmollebakken_baerekraftig_bofell [Lest 02.10.19]
- Kruse Smith (2020) Leiligheter. [Internett] Tilgjengelig fra: <https://www.kruse-smith.no/boligtype/leiligheter-2/>
- Landmark, S. (2018) Bustaden – kunnskap og kvalitet i endring. *Syn og Segn*, utgåve 4. Tilgjengelig fra: <https://www.synogsegn.no/artiklar/2018/utgave-4-18/sverre-landmark/> [Lest 29.11.19]
- Lehtonen, M. (2004) The environmental–social interface of sustainable development: capabilities, social capital, institutions. *Ecological Economics*, 49(2), 199-214.
- Leitner, M. & Littig, B. (2017) Towards sustainable practices. I: Backhaus, J., Genus, A., Lorek, S., Vadovics, E. & Wittmayer, J. M. (red.) *Social Innovation and Sustainable Consumption. Research and Action for Societal Transformation*. Routledge: London. 115-127.
- Lietaert, M. (2010) Cohousing's relevance to degrowth theories. *Journal of Cleaner Production*, 18(6), 576–580.
- Lupi, T. & Musterd, S. (2006) The Suburban “Community Question”. *Urban Studies*. 43(4), 801-817.
- Læg Reid, I. S. (2017) Økologisk økonomi i praksis? Bofellesskapet Vindmøllebakken - Et Gaining by Sharing prosjekt. Masteroppgave. Nord universitet.
- Marckmann, B., Gram-Hanssen, K. & Christensen, K. T. (2012) Sustainable Living and Co-Housing: Evidence from a Case Study of EcoVillages. *Built Environment*, 38(3), 413-429.
- Martens, J. & Moe, K. (2018) *Hva er en god bolig? Boligens utvikling i Norge fra 1650 til 2017*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Mazanti, B. (2007) Choosing residence, community and neighbours – theorizing families’ motives for moving. *Geografiska annaler*. Series B, 89(1), 53-68.
- McGuirk, P. M., O’Neill, P. (2016) Using Questionnaires in Qualitative Human Geography. I: Hay, I. (red.) *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Canada: Oxford University Press. 246-272.
- Miljøverndepartementet (2013) *Den moderne bærekraftige byen*. Veileder, 27. august. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/4f00c9c75afe4be5a2fb257cf118684e/t-1537.pdf> [Lest 03.03.20]
- Moe, A. S. (2015) Framtidens bygg. *NAL*, [Internett], 14. oktober. Tilgjengelig fra: <https://www.arkitektur.no/om-framtidens-bygg> [Lest 10.09.19]
- Moi, H. (2015) Flere og flere bor alene. Og flest bor på Storhaug. *BYAS*, [Internett], 15. november. Tilgjengelig fra: <https://www.byas.no/livsstil/i/Lr0KP/flere-og-flere-bor-alene-og-flest-bor-paa-storhaug> [Lest 17.10.19]
- Norske Arkitekters Landsforbund, NAL (2011) Pilotprosjekt Byomforming Stavanger, Urban Sjøfront. *NAL*, [Internett], 3. november. Tilgjengelig fra: <https://www.arkitektur.no/pilotprosjekt-byomforming-stavanger-urban-sjofront> [Lest 02.11.19]
- Nordahl, B. (1996) *Sosiale relasjoner mellom beboere – formell og uformell samhandling i forstad og indre by*. Prosjektrapport 1996. Byggforsk. Norges byggforskningsinstitutt. Tilgjengelig fra: <https://sintef.brage.unit.no/sintef-xmlui/handle/11250/2415904> [Lest 16.01.20]
- Næss, P. (2000) Bærekraftig utvikling – hva kan arealplanleggerne gjøre? I: Fiskaa, G. H. og Skjeggedal, T. (red.) *Planlegging og bærekraftig utvikling*. Tapir forlag. s. 1-31.
- Næss, P., Næss, T. & Strand, A. (2011) Oslo’s Farewell to Urban Sprawl. *European Planning Studies*, 19(1) s. 113-139.
- Næss, P. (2012) Urban form and travel behavior: experience from a Nordic context. *Journal of Transport and Land Use*, 5(2), 21-45.
- Næss, P., Saglie, O. & Thorén, K. H. (2015) Ideen om den kompakte byen i norsk sammenheng. I: Hanssen, G.S. Hofstad, H. Saglie, I. (red.) *Kompakt byutvikling. Muligheter og utfordringer*. Oslo: Universitetsforlaget AS. 36-47.
- Olstad, L. (2012) – Vil vinne enormt på passivhus. *Forskning.no*, [Internett], 14. juli. Tilgjengelig fra: <https://forskning.no/ntnu-alternativ-energi-energi/vil-vinne-enormt-pa-passivhus/693861> [Lest 14.11.19]
- Patton, M. Q. (2002) Qualitative interviewing. I: *Qualitative research and evaluation methods*. Newbury Park: Sage Publications. 339-426.
- Philo, C., Painter, J., Goodwin, M., Crang, P., Cook, I. & Cloke, P. (2004) Talking to People. I: *Practicing Human Geography*. London: Sage Publications. s. 123-168.
- Purvis, B., Mao, Y. & Robinson, D. (2018) Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins. *Sustainability Science*, 14(3), 681-695.
- Reckwitz, A. (2002) Toward a Theory of Social Practices A Development in Culturalist Theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5(2), 243-263.
- Regjeringen & Stavanger kommune (2017) Intensjonsavtale mellom staten og Stavanger kommune om områdesatsing i Storhaug bydel. 21. august. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/contentassets/39a357a72ce74b129baf7b6c3e2e9460/intensjonsavtale_omradesatsing_stavanger.pdf [Lest 06.01.20]
- Reid, L. A., Sutton, P. & Hunter, C. (2010) Theorizing the meso level: the household as a crucible of pro-environmental behaviour. *Progress in Human Geography*, 34(3), 309-327.

- Reid, L. A. & Houston, D. (2012) Low Carbon Housing: A 'Green' Wolf in Sheep's clothing? *Housing Studies*, 38(1), 1-9.
- Ruiu, M. L. (2014) Differences between Cohousing and Gated Communities. A Literature Review*. *Sociological Inquiry*, 84(2), 316-335.
- Ruiu, M. L. (2016) The Social Capital of Cohousing Communities. *Sociology*, 50(2), 400-415.
- Røe, P. G. 2009. Forstaden som sted. I: Berg, N. G., Jørgensen, S. H., Karlsen, A. & Aase, A. *Mennesker og steder i samspill*. Trondheim: Tapir, Akademisk forlag. 43-60.
- Røe, P. G. (2015) Iscenesettelser av den kompakte byen – som visuell representasjon, arkitektur og salgsubjekt. I: Hanssen, G. S. Hofstad, H. Saglie, I. (red.) *Kompakt byutvikling. Muligheter og utfordringer*. Oslo: Universitetsforlaget AS. s. 48-57.
- Sahakian, M. & Wilhite, H. (2014) Making practice theory practicable: Towards more sustainable forms of consumption. *Journal of Consumer Culture*, 14(1), 25-44.
- Saldaña, J. (2009) *The coding manual for qualitative researchers*. Sage, London.
- Sanguinetti, A. (2014) Transformational practices in cohousing: Enhancing residents' connection to community and nature. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 86-96.
- Sargisson, L. (2012) Second-Wave Cohousing: A Modern Utopia? *Utopian studies*, 23(1), 28-56.
- Schiefloe, P. M. (1985) *Nærmiljø i bysamfunn*. Universitetsforlaget: Oslo
- Schmidt, L. (1991) Boliger med nogo attåt – nye bofellesskap i et historisk perspektiv. Husbanken. Tilgjengelig fra: <http://biblioteket.husbanken.no/arkiv/dok/1367/7f5.pdf> [Lest 29.19.19]
- Schmidt, L. (2002) Nye boliger med «nogo attåt». Service, mangfold og fellesskap. NIBR-notat 2002:109. Tilgjengelig fra: <https://fagarkivet-hioa.archive.knowledgearc.net/bitstream/handle/20.500.12199/2259/2002-109.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Lest 01.11.19]
- Schmidt, L., Holm, A., Kvinge, T. & Nørve, S. (2013) Bolig+ Nye boligløsninger for eldre og folk flest. NIBR-rapport 2013:19. Tilgjengelig fra: <http://www.hioa.no/extension/hioa/design/hioa/images/nibr/files/filer/2013-19.pdf> [Lest 15.12.19]
- Schmidt, L. (2014) Kompakt by, bokkvalitet og sosial bærekraft. NIBR-rapport 2014:12, [Internett] Tilgjengelig fra: <https://www.veiviseren.no/forstaa-helheten/forskning-og-utredninger/rapport/kompakt-by-bokkvalitet-og-sosial-baerekraft> [Lest 17.02.20]
- Schmidt, L. (2015) Bokkvalitet og sosial bærekraft. I: Hanssen, G.S. Hofstad, H. Saglie, I. (red.) *Kompakt byutvikling. Muligheter og utfordringer*. Oslo: Universitetsforlaget. 161-176.
- Sele, F. (2012) Stavanger: Knoksen for fri kultur. *Natt&Dag*, [Internett], 9. oktober. Tilgjengelig fra: <http://www.nattogdag.no/2012/10/stavanger-knoksen-for-fri-kultur/> [Lest 22.10.19]
- Shove, E. (2003) Converging conventions of comfort, cleanliness and convenience. *Journal of Consumer Policy*, 26, 395-418.
- Shove, E. (2011) How the social sciences can help climate change policy. Transkribering av forelesning. Tilgjengelig fra: <https://www.lancaster.ac.uk/staff/shove/exhibits/transcript.pdf>
- Shove, E., Pantzar, M. & Watson, M. (2012) *The Dynamics of Social Practice: Everyday Life and How it Changes*. Sage: London.
- Spaargaren, G. (2003) Sustainable Consumption: A Theoretical and Environmental Policy Perspective. *Society & Natural Resources*, 16(8), 687-701.
- Spaargaren, G. (2011) Theories of practices: Agency, technology, and culture. Exploring the relevance of practice theories for the governance of consumption practices in the new world-order. *Global Environmental Change*. Vol. 21(3), 813-822.
- Spaargaren, G. & Vliet, B. V. (2007) Lifestyles, consumption and the environment: The ecological modernization of domestic consumption. *Environmental Politics*, 9(1), 50-76.

- Spurling, N., McMeekin, A., Shove, E., Southerton, D. & Welch, D. (2013) *Interventions in practice: Re-framing policy approaches to consumer behaviour*. Sustainable Practices Research Group Report. September 2013. Tilgjengelig fra: <http://www.sprg.ac.uk/uploads/sprg-report-sept-2013.pdf> [Lest 08.05.20]
- Statistisk sentralbyrå, SSB (2009) Sosial kontakt og ensomhet. Hvem er de ensomme? [Internett], 9. mars. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/hvem-er-de-ensomme> [Lest 08.01.20]
- (2017) Slik har vi det – Livskvalitet og levekår: Sosiale relasjoner. [Internett], 27. juni. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/sosiale-relasjoner> [Lest 08.01.20]
- (2019a) Boforhold, registerbasert. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/bygg-bolig-og-eiendom/statistikker/boforhold> [Lest 08.01.20]
- (2019b) Dette er Norge 2019. Tilgjengelig fra: https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/394054?_ts=16ccd1cf9e0 [Lest 07.01.20]
- Stavanger kommune (2017) *Levekår i Stavanger. Geografisk fordeling - Rapport nr. 7*. Tilgjengelig fra: <https://www.stavanger.kommune.no/siteassets/samfunnsutvikling/undersokelser-og-rapporter/levokarsundersokelse-for-stavanger---2017.pdf> [Lest 03.03.20]
- (2019a) Kommuneplan for Stavanger 2019-2034. Endelig planforslag, 15. august 2019. Planbeskrivelse. Tilgjengelig fra: <https://www.stavanger.kommune.no/siteassets/samfunnsutvikling/planer/kommuneplan/arealdel-stavanger-2020/vedlegg-01-planbeskrivelse-kpa-versjon-for-vedtak.pdf> [Lest 12.12.19]
- (2019b) Vedlegg 11. Boligpreferanser og boliggetterspørsel kommuneplan 2019. Tilgjengelig fra: <https://www.stavanger.kommune.no/siteassets/samfunnsutvikling/planer/kommuneplan/arealdel-pa-horing/vedlegg-11-boligpreferanser-og-boligettersporsel-kommuneplan-2019--vedlegg.pdf> [Lest 03.03.20]
- (2019c) *Folkehelsemelding 2019*. Tilgjengelig fra: <https://www.stavanger.kommune.no/siteassets/om-kommunen/stavangerstatistikken/folkehelsemelding-2019.pdf> [Lest 05.02.20]
- Stavanger-statistikken (2020) Levekårsundersøkelsen 2018. Opprinnelig publisert 14. november 2018. Tilgjengelig fra: <https://public.tableau.com/profile/stavanger.statistikken#!/vizhome/Levekårsundersøkelsen2018/Innhold> [Lest 04.02.20]
- Stevenson, F., Baborska-Naronzy, M. & Chatterton, P. (2016) Resilience, redundancy and low-carbon living: co-producing individual and community learning. *Building Research & Information*, 44(7), 789-803.
- St.meld. 19. (2018-2019) *Folkehelsemeldinga – Gode liv i eit trygt samfunn*.
- Stratford, E. & Bradshaw, M. (2016) *Qualitative Research Design and Rigour*. I: Hay, I (red.) *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Canada: Oxford University Press. 117-129.
- Swyngedouw, E. (2009) The Antinomies of the Postpolitical City: In Search of a Democratic Politics of Environmental Production. *International Journal of Urban and Regional Research*, 33(3), 601-20.
- Sæbø, B. G. (2016) Kommentar: "Ikkje kødd med Pedersgåda". *Dagsavisen Rogalands Avis*, [Internett], 17. januar. Tilgjengelig fra: <https://www.dagsavisen.no/rogalandsavis/kommentar-ikkje-kodd-med-pedersgada-1.787822> [Lest 22.10.19]

- Sæther, B. & Merok, E. (2018) Leiligheter som karbonlagre: Nye muligheter for tremekanisk industri. I: Haarstad, H. & Rusten, G. (red.) *Grønn omstilling – Norske veivalg*. Oslo: Universitetsforlaget. 99-112.
- Thagaard, T. (2018) *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitative metoder*. 5. utg. Bergen: Fagbokforlaget
- Tjora, A. (2016) Passiare fellesskap. *Plan*, 01/2016 (Volum 48), 46-51.
- Tjora, A. (2019) Byfellesskap som segmental-selektiv samhörighet. I: Henriksen, I. M. & Tjora, A. (red.) *Bysamfunn*. Oslo: Universitetsforlaget. 194-205.
- Topdahl, R. C. (2017) Synes det er kanonkjekt å bo i "problem-bydelen". *NRK Rogaland*, [Internett], 10. januar. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/rogaland/fortsatt-levekars-utfordringer-pa-storhaug-1.13314178> [Lest 19.10.19]
- Tummers, L. (2015) The re-emergence of self-managed co-housing in Europe: A critical review of co-housing research. *Urban Studies*, 53(10), 2023-2040.
- TV vest (2019) Bygd for å forebygge ensomhet. [Internett], 21. mars. Tilgjengelig fra: <https://video.tvvest.no/bygd-for-a-forebygge-ensomhet-1> [Lest 14.12.19]
- Vatnaland, H. N. (u.å.) Morgendagens byutvikling – Levekårsloft på Storhaug. Tilgjengelig fra: <https://docplayer.me/6395929-Morgendagens-byutvikling-levekarsloft-pa-storhaug-v-hanne-vatnaland-folkehelseadgiver.html>
- Vestbro, D. U. (2012a) Saving by Sharing – Collective Housing for Sustainable Lifestyles in the Swedish Context. Degrowth Conference Venice 2012. Tilgjengelig fra: <https://www.degrowth.info/en/catalogue-entry/saving-by-sharing-collective-housing-for-sustainable-lifestyles-in-the-swedish-context/> [Lest 02.03.20]
- Vestbro, D. U. (2012b) Svenske modeller for bofellesskap. *Pollen No 2 – Bofellesskap*. Tilgjengelig fra: https://issuu.com/eriksenskajaa/docs/pollen_no_2 [Lest 31.01.20]
- Vestbro, D. U. & Horelli, L. (2012) Design for Gender Equality: The History of Cohousing Ideas and Realities. *Built Environment*, 38(3), 315-335.
- Waage, T. E. (2015) "Stavangers framtid ligger i Øst." *Dagsavisen Rogalands Avis*, [Internett], 10. desember. Tilgjengelig fra: <https://www.dagsavisen.no/rogalandsavis/stavangers-framtid-ligger-i-ost-1.497574> [Lest 15.12.19]
- Walker, G. (2015) Beyond individual responsibility: social practice, capabilities and the right to environmentally sustainable ways of living. I: Strengers, Y & Maller, C (red.) *Social Practices, Interventions and Sustainability*. London: Routledge, 45- 60.
- Wathne, W. M. (2017) *The role of Petroleum in Portraying and Perceiving Stavanger*. Masteroppgave. Universitetet i Bergen. Tilgjengelig fra: <http://bora.uib.no/handle/1956/16051> [Lest 02.02.20]
- Welbank, M. (1996) The Search for a Sustainable Urban Form. I: M. Jenks, E. Burton, & K. Williams (red.) *The Compact City: A Sustainable Urban Form?* London: Spon. 74-82.
- Wenger, E. (2001) Communities of Practice. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 2339-2342.
- Wenger, E. (2010) Communities of Practice and Social Learning Systems: the Career of a Concept. I: Blackmore, C. (red.) *Social Learning Systems and Communities of Practice*. London: Springer.
- Wigum, K. S., & Stangeland, S. (2013) Gaining by sharing - en studie om bærekraftig boform. Stavanger: Indigo vekst/Helen & Hard/Gaia Trondheim.
- Williams, J. (2005) Designing Neighbourhoods for Social Interaction: The Case of Cohousing. *Journal of Urban Design*, 10(2), 195-227.
- Williams, J. (2008) Predicting an American future for cohousing. *Futures*, 40(3), 268-286.

- Williams, K. & Dair, C. (2006) A Framework of Sustainable Behaviours that can be Enabled through the Design of Neighbourhood-Scale Developments. *Sustainable Development*, 15(3), 160-173.
- Wilhite, H. (2014) Insights from social practice and social learning theory for sustainable energy consumption. *Flux*, 2(96), 24-30.
- Winchester, H. P. M. & Rofe, M. W. (2016) Qualitative Research and Its Place in Human Geography. I: Hay, I. (red.) *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Canada: Oxford University Press, 3-28.

Vedlegg

Vedlegg 1

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt om bærekraftige boformer

Bakgrunn og formål

Studiens tema er å se på nye grønne/energigivnlige boligprosjekter og hvilken rolle disse kan ha i omstillingen til lavutslippssamfunnet, samt hvilke implikasjoner slike boligområder kan ha for oppnåelse av miljøvennlige praksiser blant beboerne. En del av oppgaven vil være å undersøke i hvilken grad aspekter knyttet til sosiale forhold og livskvalitet vektlegges i slike prosjekter, og kartlegge hvilke faktorer som kan sikre at man også får en sosial gevinst i kombinasjon med klima- og miljøhensyn i utviklingen av nye boligområder. Studien vil bruke Vindmøllebakken bærekraftig bofellesskap i Stavanger som case.

Studien er en masteroppgave tilknyttet Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo. Studien vil være tilknyttet forskningssenteret INCLUDE (Inclusive decarbonization and energy transition). Se vedlegg for mer informasjon om forskningssenteret.

Du inviteres til å delta i studien på bakgrunn av at du er bosatt i Vindmøllebakken.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Deltakelse i studien innebærer et individuelt intervju som vil vare i omtrent én time. Spørsmålene vil omhandle aspekter rundt valget av, og opplevelsen av å ha Vindmøllebakken som bosted, hverdagslige praksiser inkludert adferd tilknyttet bruk av fellesarealene, transport og energi/forbruk, sosialt miljø i nabolaget og spørsmål tilknyttet bydel Storhaug. Du får også anledning til å fortelle om aspekter/tema som du selv mener er relevant.

Hvis du samtykker, vil det bli tatt lydopptak av intervjuene.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymiserte og sitater vil ikke bli brukt i den ferdige oppgaveteksten. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Det er kun masterstudent og veileder som vil ha tilgang til materialet. Intervjuopptakene og transkribering vil ikke inneholde ditt navn, men en kode. Koblingen mellom ditt navn og koden oppbevares på en egen liste adskilt fra øvrige data.

Det vil bli gitt mulighet for sitatsjekk før eventuelle sitater inkluderes i oppgaven. Opplysninger om ditt navn, yrke eller eksakt alder vil ikke inkluderes i oppgaven. Selv om ingen direkte personidentifiserende opplysninger inkluderes, så vil opplysninger om boområde og aldersgruppe kunne være indirekte personidentifiserende.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Lydopptak og transkribering vil bli slettet ved prosjektets slutt. Prosjektet er planlagt avsluttet i mai 2020.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet)
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Opplysninger om deg blir behandlet basert på ditt samtykke. På oppdrag fra Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dersom du har spørsmål til studien, ta kontakt med meg eller evt. min veileder:

Fride Spjelkavik Larsen
Mastergradsstudent
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi (UiO)
47386838
fridesl@student.sv.uio.no

Professor Per Gunnar Røe
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi (UiO)
22855217
p.g.roe@sosgeo.uio.no

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt og forstått informasjon om studien, og har fått anledning til å stille spørsmål.
Jeg er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2

Opprettelse av INCLUDE som nytt forskningscenter for miljøvennlig energi (FME Samfunn) Hvordan realisere sosialt inkluderende energiomstilling?

INCLUDE

INCLUDE er et nytt samfunnsvitenskapelig senter for miljøvennlig energi. Senteret er tildelt 95 millioner kroner over en periode på åtte år for å drive forskning, undervisning og andre aktiviteter som kan stimulere til sosialt inkluderende energiomstilling i Norge. Senteret skal arbeide ut fra hypotesen om at omstillingen til lavutslippssamfunnet blir mest effektiv og samtidig sosialt inkluderende hvis vi forstår betydningen av sosiale strukturer og ulike typer aktørers muligheter for og opplevelse av omstillingsprosessene. INCLUDE har oppstart i januar 2020.

Universitetet i Oslo er vertsinstusjon for senteret og har med seg følgende forskningspartnere: CICERO Senter for klimaforskning, Fridtjof Nansen Institutt (FNI), Transportøkonomisk institutt (TØI), Norges arktiske universitet (UiT), OsloMet/NIBR og Durham University i Storbritannia. I tillegg har INCLUDE en rekke 'brugerpartnere' fra offentlig og privat sektor samt organisasjoner, og disse vil ha en sentral rolle i prioriteringen av aktiviteter og i uttesting av løsninger for sosialt inkluderende energiomstilling.

Hovedspørsmål og temaområder

INCLUDE vil ha følgende hovedproblemstilling: **Hvordan kan man oppnå sosialt inkluderende omstilling til lavutslippssamfunnet og bærekraftig energi gjennom samskaping og medvirkning?**

Aktivitetene vil organiseres i temaområder som vises i figuren under:

Hovedmål: Å bidra med kunnskap for å realisere et sosialt inkluderende lavutslippssamfunn

ENERGISYSTEMER
I ENDRING

STEDER I ENDRING

KOMMUNEN SOM
ENDRINGSAKTØR

INTERVENSJONER

INCLUDE: Tematisk oversikt

Målsetting

Å frembringe kunnskap og løsninger for å realisere et sosialt inkluderende lavutslippssamfunn.

Senteret behandler tre temaområder, organisert som arbeidspakker (AP). En fjerde arbeidspakke, AP4 Intervensjoner, bygger på kunnskap fremkommet i de tre temaområdene, som hver vil behandle spørsmål som peker mot løsninger: styring/regulering, entreprenørskap, deltakelse og samskapning:

- **AP1 ENERGISYSTEMER I ENDRING** (strøm, bioenergi osv.)

Fra regulering til sluttbruk: undersøke hvordan omstilling kan skje på sosialt inkluderende måte.

- **AP2 STEDER I ENDRING**

Studere byer og omkringliggende semi-urbane og rurale områder (Tromsø- og Osloregionen). Analysere og utvikle verktøy for visualisering av energibruk i vid forstand (direkte og indirekte forbruk) og fordeling på ulike sosiale grupper.

- **AP3 KOMMUNEN SOM ENDRINGSAKTØR**

Hvordan kan kommuner omstille seg til lavutslippssamfunnet? Organisering, ressursbruk og deltakelse. Omstilling til lavutslippssamfunnet som del av å utvikle attraktive og bærekraftige lokalsamfunn.

- **AP4 INTERVENSJONER**

Utvikling og igangsetting av aktiviteter som kan bidra til å oppnå reduserte utslipp og bærekraftig energiomstilling på en inkluderende måte. Deltakelse og samskapning vil være sentralt.

Bakgrunn

Energiproduksjon og – bruk står for 70 prosent av de menneskeskapte klimagassutslippene, og energi er derfor nøkkelen til å realisere lavutslippssamfunnet. Samtidig kan innføring av ny teknologi og nye plattformer bekrefte eller skape sosial ulikhet. Kunnskap om sosiale

strukturer og prosesser er derfor en forutsetning for å utvikle miljømessig og sosialt bærekraftige løsninger som har legitimitet og er effektive.

Kunnskap gjennom samskaping

- Ved at forskere og brukerpartnere samarbeider om forskningen, øker muligheten for å produsere samfunnsrelevant kunnskap
- Ved å inkludere aktører på ulike nivåer i samtaler om problemer og løsninger, vil vi få kunnskap om ulike virkemidlers legitimitet, samt legge til rette for bruker-drevet innovasjon
- Ved å studere og teste ut innovative løsninger ('best practice') i samspill med kommuner, bedrifter, organisasjoner og borgere, vil vi kunne identifisere og foreslå løsninger som har effekt

Kontaktpersoner

Leder: tanja.winther@sum.uio.no
Tema 1 Tor Håkon Jackson Inderberg thinderberg@fni.no
Tema 2 Per Gunnar Røe p.g.roe@sosgeo.uio.no
Tema 3 hege.westskog@cicero.oslo.no
Tema 4 Ole Smørdal ole.smordal@uv.uio.no
Plan og transport: Anders.Tonnesen@toi.no
Styring: sigrid.stokstad@nibr.hioa.no
Entreprenørskap: lene.foss@uit.no

Vedlegg 3: Eksempel på intervjuguide

Intervjuguide: Beboere i Vindmøllebakken bærekraftig bofellesskap

Introduksjon

Studiens tema, bakgrunn og formål.

Demografi

Alder, livssituasjon, familiestatus, yrke, utdanning

Om boligene og boligfeltet

- Hvor bodde du før du flyttet til Vindmøllebakken?
 - Hvorfor flyttet du fra forrige bosted? («push»-årsaker)
- Hva slags type sted lette du etter?
 - Hvilke andre områder vurderte du i flytteprosessen?
 - Hva var det som gjorde at Vindmøllebakken til slutt «vant» over alternativene?
- Hva var det som var tiltalende ved dette boligprosjektet? («pull»-effekter)
- På hvilken måte har økonomi spilt inn i valget av bosted?
 - Hva synes du om prisnivået her sammenlignet med andre steder?
- Hvordan ble du gjort oppmerksom på boligprosjektet, og var dette tidlig eller sent i prosjektfasen?
- Hvilken forestilling hadde du om Vindmøllebakken før du flyttet hit?
- Har boligen levd opp til forventningene?
 - Størrelse, standard, planløsning, fellesarealer, energiløsning, prisnivå
 - Og boligfeltet som helhet?
- Er det noen forbedringspotensialer eller noe du mener mangler, enten med selve boligen eller med utformingen av fellesarealer og uteområder?
- Hva mener du er viktigst når man skal velge bolig og bosted?
 - Hvordan ser ditt ideelle bosted ut?
- Hvordan vil du sammenligne Vindmøllebakken med området du bodde før?
- Tror du at dette er et sted du vil bli værende?
 - Hva har betydning for en eventuell beslutning om å flytte?
- Å bo i by vs. forstad, eller mer landlige områder: fordeler/ulemper
 - Vil du bli værende i byen på lang sikt?
Hvis ja, hvorfor?
Hvis nei, hva er det du savner når du bor i byen? Hva kunne fått deg til å bli værende?

Bærekraft og miljø

- Hvordan forstår du begrepet bærekraft?
 - Sosial bærekraft
 - Miljømessig bærekraft
 - Økonomisk bærekraft
- Anser du deg selv for å være miljøbevisst?
- Spilte den bærekraftige profilen til nabolaget en viktig rolle i valget om å flytte hit?
- Er det viktig for deg å bo i en energivennlig bolig? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Har du inntrykk av at beboerne i Vindmøllebakken generelt er miljøbevisste?
- På hvilke områder mener du Vindmøllebakken kan bidra til økt bærekraft?

- Synes du Vindmøllebakken er et pilotprosjekt som er i tråd med Gaining by Sharing-modellens visjoner og prinsipper? (med forbehold om kjennskap til modellen)
- Har du noen tanker om hvordan nordmenn skal bo i fremtiden?
 - Tror du bærekraftige bofellesskap å la Vindmøllebakken vil bli mer utbredt? Hvorfor? Hvorfor ikke?

Hverdagslige praksiser

- Kan du fortelle litt om hvordan hverdagen i Vindmøllebakken organiseres?
- Hvilke regler har man i borettslaget? Og hva synes du om disse?
- Hva synes du om fellesarealene i Vindmøllebakken? Hvordan/til hva brukes rommene av deg og dine naboer?
 - Fellesområdet ute (gårdsrommet) + lekeplass
 - Felleskjøkkenet
 - Allrommet
 - Amfiet
 - Takterasse og takstue
- Hvordan fungerer balansen mellom fellesskap og privatliv i hverdagen?
- Hvordan synes du energiløsningene i nabolaget fungerer?
 - Opplever du å ha fått et endret forhold til eget energiforbruk ved å bo i et energivennlig bygg?
- Hvordan reiser du til jobb/skole/fritidsaktiviteter?
 - Hvorfor velger du dette framkomstmiddelet? Er det noe som kunne fått deg til å velge annerledes?
 - Hvordan synes du det er tilrettelagt for fotgjengere og syklistene i nærområdet?
 - Benytter du deg av bildelingsordningen i Vindmøllebakken? Hvorfor, hvorfor ikke?
 - Reisevaner ellers: helgeturer, utenlandsreiser, hytte? Oppholder du deg mer eller mindre hjemme etter at du flyttet til Vindmøllebakken?
- Har du endret noen vaner etter at du flyttet hit?
 - Transportvalg, resirkulering, strømforbruk, kosthold
 - Nye kunnskaper/ferdigheter?
 - Opplever du å ha fått økt bevissthet rundt miljø- og klimaspørsmål? Hvis ja, hva tror du er årsaken til dette?

Sosialt miljø

- Hvordan vil du beskrive naboskapet og forholdet mellom menneskene som bor her?
- Hvordan opplever du det sosiale miljøet her sammenlignet med tidligere bosted?
- Er det mulig å gi en karakteristikk av typen som bor her? (demografi, livsstil, personlighet, interesser)
- Opplever du at beboerne har felles interesser og verdier?
 - Hva slags verdikonflikter finnes eventuelt?
- Arrangeres det ofte sosiale sammenkomster i fellesarealene, dugnader, aktiviteter eller lignende?
 - Hvordan organiseres disse? Arbeidsfordeling?
 - Opplever du engasjement for Vindmøllebakken blant beboerne?
- Er du aktiv i noen av beboerforeningene?
- Hva er gevinstene ved å bo i et bofellesskap? Hva er ulempene?
- Føler du deg «hjemme» i Vindmøllebakken?

- Hvorfor/hvorfor ikke?
- Føler du tilhørighet til Vindmøllebakken?

Om Storhaug bydel

- Hvordan vil du beskrive bydel Storhaug?
 - Materielt (fysisk, utforming, geografi)
 - Sosialt
 - Kulturelt (livsstiler, type mennesker, tilbud av fasiliteter)
 - Demografi/befolkningssammensetning
- Har du noen spesiell tilknytning til bydelen?
- Ferdes du mye i nærområdet? Hvilke steder besøker du på fritiden?
- Hva er det du verdsetter mest med bydelen? Og er det noe du savner i bydelen?
- Opplever du at området er trygt?
- Passer området til din nåværende livsstil/livsfasen? Og kunne du tenke deg å bli værende her på lang sikt?
- Har du inntrykk av at bydelen har gjennomgått en endringsprosess de siste årene?
- Har du noen formening om hvordan andre beboere på Storhaug oppfatter/synes om Vindmøllebakken?
 - Og synes du medias fremstilling av Vindmøllebakken stemmer?
 - Hvilke reaksjoner får du fra andre når du forteller dem at du bor i Vindmøllebakken?
- Skiller Vindmøllebakken seg på noen måter ut fra resten av Storhaug? Vil du si at Vindmøllebakken har en tydelig identitet?

Avslutning

Er det noe mer du ønsker å tilføye? Er det noen aspekter du mener ikke har blitt berørt?